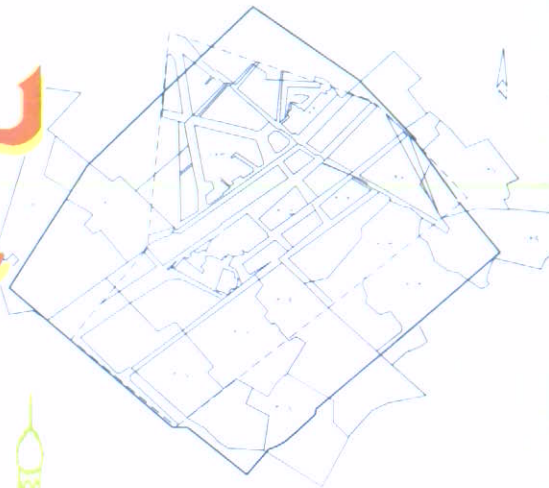
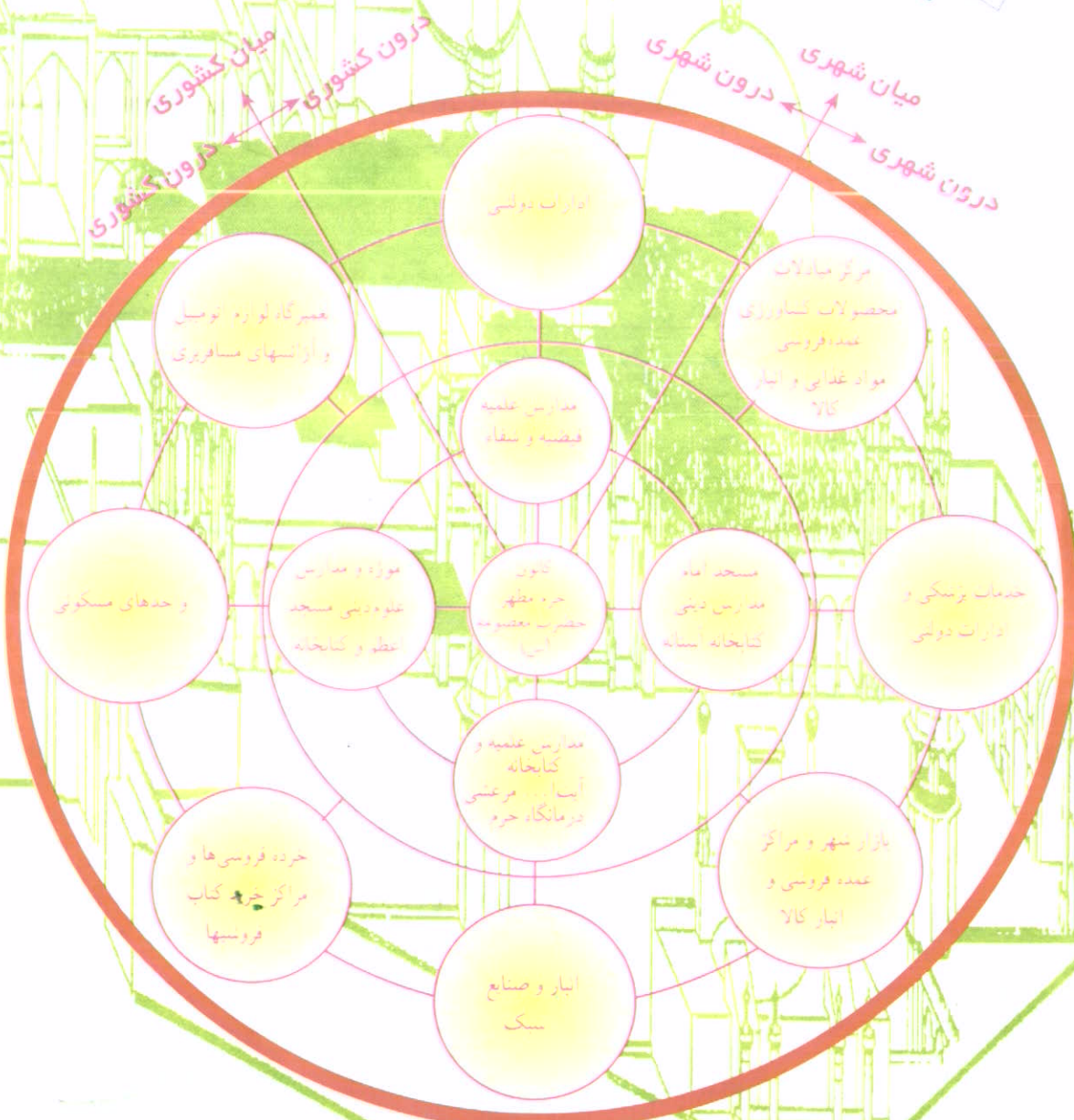

روشک

آموزش جغرافیا

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش عالی

رشد آموزش جغرافیا ۴۲

سال یازدهم - زمستان ۱۳۷۵ - شماره مسلسل ۴۲

نشریه گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی

نشانی: تهران - ابتدای ایرانشهر شمالی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی، صندوق

پستی ۳۶۳ - ۱۵۸۵۵ تلفن سردبیری: ۴ - ۸۳۹۲۶۲ و ۹ - ۸۸۳۱۱۶۰ داخلی ۲۴۴

نشانی مرکز توزیع: تهران - جاده آبهلی، خیابان سازمان آب، بیست‌متری خورشید تلفن

۷۳۳۳۱۹۲ - ۷۳۳۵۱۱۰

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

هیئت تحریریه: دکتر حسین شکویی، دکتر بهلول علیجانی، دکتر مصطفی مؤمنی،

مهدی چوبینه، منصور ملک‌عباسی، سیاوش شایان و ناهید فلاحیان

مشاورین این شماره: دکتر سید رحیم مشیری، دکتر رحمت‌الله فرهودی، دکتر محمد مهدوی،

دکتر پرویز کردوانی، دکتر منصور غیاث‌الدین، دکتر محمدرضا ثروتی، دکتر شوکت مقیمی،

کوروش امیراسب چینی.

۳	مصطفی مؤمنی	سرمقاله
		✓ کتب درسی جغرافیا در دوره ابتدایی
۵	مهدی چوبینه	و مشکلات آن
		گزارش علمی کارگاه برنامه‌ریزی درسی و آموزش
۱۱	سیاوش شایان	جغرافیا (قسمت چهارم)
		✓ اصول زیباسازی در کارتوگرافی
۲۰	دکتر محمدحسین رامشت	
		✓ رشد اندیشه‌ها و دیدگاهها در جغرافیا
۲۵	دکتر مصطفی مؤمنی	
		✓ آشوراده دیروز و امروز
۲۷	حسنعلی ایری	
		✓ تحلیل و بررسی بخش مرکزی
۳۸	نفیسه مرصوص	شهر قم
		✓ هیدرولوژی مناطق خشک
۵۰	غلامرضا براتی	
		✓ مسائل ناشی از توسعه شهری در ایران
۵۴	دکتر حسن افراخته	
		آشنایی با کشورهای جهان - بلیز
۵۸	سعید بختیاری	
		اخبار جغرافیایی
۶۱	گروه جغرافیا	

سردبیر: دکتر حسین شکویی

مدیر داخلی: سیاوش شایان

تولید: اداره کل چاپ و توزیع کتابهای درسی

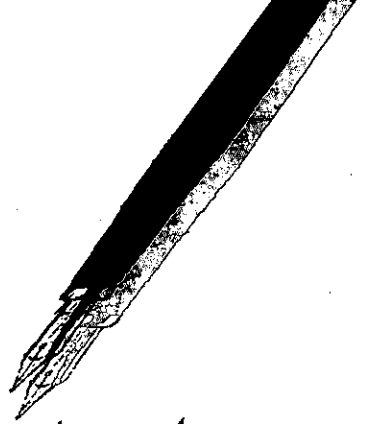
رسام: هدیه بندار

صفحه‌آرا: شهرزاد قنبری

طراح جلد: فرید فرخنده‌کیش

ناظر چاپ: محمد کشمیری

مجله رشد آموزش جغرافیا سه شماره در سال تحصیلی به منظور اعتلای دانش دبیران و دانشجویان جغرافیا و سایر علاقه‌مندان منتشر می‌شود / استادان و پژوهشگران، دبیران، مربیان علاقه‌مند می‌توانند مقالات خود را برای چاپ در اختیار این مجله بگذارند / مقالات بر یک روی کاغذ و با خط خوانا نوشته شود / مشخصات دقیق نویسنده و میزان تحصیلات و تجربه و آدرس وی در مقاله درج شود / اولویت با چاپ مقالاتی است که در جهت آموزش جغرافیا نوشته شده باشد / مجله رشد جغرافیا از چاپ سایر مقالاتی که نویسندگان آن مقاله تکراری به مجله ارسال نمایند نیز خودداری خواهد نمود / شایسته است که مقالات ارسالی حداکثر حدود ۱۵ صفحه دستنویس بوده و مقالات ترجمه شده با مقاله اصلی همراه باشد / منابع مقاله به‌طور کامل در پایان آن ذکر شود / مجله در رد، قبول، ویرایش و تلخیص مقالات رسیده آزاد است / مقالات رد شده عودت داده نمی‌شود / مقالات درج شده الزاماً مبین نظر گروه جغرافیا و هیئت تحریریه مجله نیست. نقل مطالب با ذکر مأخذ آزاد است.

سرمقاله

لزوم بازبینی اهداف، شکل و مضمون کتب جغرافیایی (دوره‌های آموزش عمومی)

با مقتضیات زمان همانند تدوین قانون اساسی مهم است. همانطور که قانون اساسی بر احکام دین با رعایت مقتضیات زمان استوار می‌باشد، و قوانین با رعایت موازین آن شکل می‌گیرند، و آئین نامه‌ها موافق با روح قانون برای اجرا آماده می‌شوند و سپس اجرا صورت می‌گیرد، اهداف اساسی کلان آموزش جغرافیا نیز باید از تعریف مفاهیم، اصول، دیدگاهها و مصادیق جغرافیا سرچشمه گیرد، ساعات و سرفصل‌های لازم کتب جغرافیای مقاطع مختلف تحصیلی از این اهداف نشأت پیدا کند و سپس در قالب کتب جغرافیایی تدوین و تدریس شود.

اینکار طبعاً با اعمال سلیقه شخصی سازگار نیست و باید از نظر عملی مستند بر علوم جغرافیا و تجارب جهانی «علم گرا» و از جهت کاربرد باملاحظه جهان بینی اسلامی انجام گیرد. غریبها مدتها است که از نظر جغرافیایی به شناخت و بازشناخت صور گوناگون و محتوای پر ارزش فرهنگ معنوی و مادی جهان پرداخته‌اند و از آنها در آموزش جغرافیا کمک می‌گیرند. ما باید در تلاش بیشتری برای شناخت و تسخیر جهات مطلوب جغرافیایی با اندیشه غنی‌تر کردن معارف جغرافیایی دانش‌آموزان خود، بی هیچ گونه خودباختگی، باشیم، زیرا در درون صدف تنهایی خویش در دریای جهان خزیدن و روی از تجارب و مقتضیات مفید زمان و جنبه‌های مثبت جغرافیای غرب بر تافتن نوعی هراس از زمانه خواهد بود. طبیعی است چنین هراسی در فرهنگ اسلامی ما وجود ندارد، اما سرمایه درخور و مؤسسه‌ای هم برای مطالعه و تدوین کتب دوره آموزش عمومی تأسیس نمی‌گردد، همانطور که برای مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها پدید آمده است.

«رشد آموزش جغرافیا» همچنان که زمینه‌ساز چنین تحولی است، سبب‌ساز تحول مضمونی در خود مجله در راستای کمک به آموزش بهتر نیز خواهد بود. در جهت همراهی با جریان تحول و گشودن برخی از دقایق «منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا» سزاوار می‌دانم گوشه‌ای از هدفهای جغرافیا و کاربرد آنرا، که در گرامرگم اوایل انقلاب نوشته

«رشد آموزش جغرافیا» چند جریان علمی جغرافیایی را تقویت کرده است که پیوستن محتوای آنها به همدیگر می‌تواند شط جغرافیایی قوی را برای ایجاد تحول اساسی در کتب جغرافیایی دوره‌های آموزش عمومی (ابتدایی، راهنمایی و متوسطه) تشکیل دهد و مضمون مقاله‌های رشد آموزش جغرافیا را نیز پُرتر و جهت‌دارتر سازد:

۱) انتشار سرمقاله‌های نظری نوین و خط دهنده رشد آموزش جغرافیا.
۲) انتشار مقاله منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا مصوب مجمع عمومی اتحادیه بین‌المللی جغرافیایی در شماره ۴۰ بهار ۱۳۷۵
۳) نشر مقالات اساسی در زمینه آموزش جغرافیا در ایران و کشورهای پیشرفته جهان.

۴) چاپ مقاله‌های ارزشمند در زمینه‌های گوناگون جغرافیای طبیعی، انسانی و کاربردی.

افزوده بر اینها شورای برنامه‌ریزی گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی عجلتاً اهداف کلی آموزش جغرافیا برای دوره‌های آموزش عمومی را مطرح کرده و زیربنای انتشارات جغرافیایی کشور، اعم از کتاب و مقاله و پایان نامه‌های دوره دکتری، شالوده استواری را برای ساختمان جغرافیای دوره‌های آموزش عمومی فراهم آورده است.

اکنون مصالح و مقتضیات آموزش ملی ایجاب می‌کند تا بندگان «منشور بین‌المللی آموزش جغرافیا» گشوده شود، اهداف و دیدگاههای آموزش جغرافیای جمهوری اسلامی ایران گسترده‌تر و ژرفتر در چهارچوب آن جای گیرد، مضامین و مصداق‌های علمی باب آنها از مبانی جغرافیایی موجود استخراج گردیده و کتب جغرافیایی جدید متناسب با اقتدار و شأن جمهوری اسلامی ایران، شأن جغرافیا و شأن دبیران محترم و دانش‌آموزان آینده‌ساز عزیز کشور تدوین گردد.

تدوین اهداف، موافق با مقتضیات سنی و روانی - رفتاری دانش‌آموز، در قالب اهداف و اصول حاکم بر نظام آموزش و پرورش کشور و متناسب

شده و هنوز هم برای کاربرد آنها در تدوین کتب مدارس تازگی دارد، در زیربوم تا ادای دینی در این زمینه با امید به تکمیل آن شده باشد، هدفها و منظورهای مطالعات جغرافیایی را می توان به اختصار بدینقرار طبقه بندی کرد:

الف: شناخت جهان به مثابه میهن بشریت: این شناسائی ابعاد متعدد دارد.

۱) چون جامعه ایران عضوی از اعضای جامعه بزرگ بشری در دوران تحولات بزرگ و بردامنه اجتماعی است و محیط آن یکی از محیط های مختلف طبیعی روی زمین است، اینک که، با تکامل علوم و فنون، زمین ما درحقیقت تبدیل به کشور جهانی شده است، شناخت فضا و شرایط حیات مادی، نوع، شیوه و وضع زندگی، شناسائی گونه های رشد و توزیع فعالیتهای اجتماعی - اقتصادی و بررسی حیات معنوی و دینی و ایدئولوژیکی مردم کشورها و مناطق مختلف جهان و ترکیبات خاص و تفاوت های بنیادی کشورها و نواحی بر ما لازم است و بینشی بهتر از آنها به دست می دهد. مخصوصاً شناسائی نظامهای عقیدتی از آن جهت ضرورت دارد که نه تنها شکل بندی زندگی اقتصادی جامعه نظیر چگونگی شیوه تولید، روابط تولیدی، شکل های مختلف سکونت گاهها، ترکیب و توزیع فضایی - اقتصادی گذشته تا کنونی حاکم بر کشور یا منطقه مربوطه می باشد، بلکه اساس روابط خارجی آنها نیز ملهم از نظام آنهاست. بنابراین برای آگاهی از کلیه مسائل و اجتناب از کوتاه بینی و ساده نگری و زودبآوری و افتادن در دام ابرقدرتها و تنظیم سیاست مبادلات مادی و معنوی و خارجی، وقوف و معرفت به احوال ملتها و نظام زندگی و آگاهی از قوانین و جهات عینی حرکت جامعه آنها جزو مقتضیات زمان ماست و ما باید بتوانیم با کمک معلوماتی که به روش علمی و برپایه معارف اسلامی (و نه از دیدگاه سرمایه داری و یا سوسیالیستی و نظایر اینگونه شکلها و مکاتب) از جهان پیرامون خود کسب می نمایم با ملل و مردم دنیا روابط اصولی در همه زمینه ها برقرار نمایم، زیرا تنها از راه شناخت وضعیت کشورها و شیوه زندگی ملل مختلف عالم خاصه کشورهای اسلامی است که می توان روابطی منطقی و عادلانه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با آنها ایجاد نمایم. بدین سبب مطالعه جغرافیایی ناحیه ای و یا مطالعه کشورها اهمیت شایانی دارد.

۲) شناخت همه جانبه مسائل و میراث مشترک فرهنگی - معنوی کشورهای اسلامی از ضرورت نامی برخوردار است و از اینرو مطالعات جغرافیائی خاورمیانه، شمال افریقا و مخصوصاً کشورهای همجوار واجد اهمیت بسزائی بوده و در خور توجه فوق العاده است.

ب: شناسائی محیط طبیعی و جامعه ایران و تشخیص روابط و اعمال ارادی، مفید و بجا و نابجا و مضر انسانها و گروههای انسانی در دگرگونی محیط طبیعی بدیهی است که از اولویت و اهمیت ممتازی

برخوردار است، زیرا در چهارچوب همین روابط است که عمل انسان بر روی طبیعت یا محیط زیست تثبیت می گردد و خود وی نیز تحت تأثیر عملکردهای خود، که حوزه های زیست زاد رهمه ابعاد و اشکال آن ایجاد می کند، قرار می گیرد. از اینرو انسانها درحالیکه با شناخت قوانین طبیعت آن را تغییر اصولی می دهند و یا بی شناخت آن تغییرات بی معنا و مخربی را سبب می گردند، خود را و نسلهای آینده را هم متأثر و متحول می سازند. از همین جا ضرورت کشف معیار درست تغییر و تبدیل طبیعت و حوزه های زیست ناشی می گردد و انسان ایرانی باید که با برنامه ریزی اندیشمندانه و ارادی دقیق متکی بر آرمانها و ارزشهای اصیل فرهنگ اسلامی در محیط زیست و جامعه و طبیعت عمل صحیح و صالح انجام دهد.

۱) مطالعه و شناخت قوانین طبیعت و منابع کشور یعنی دریافت ترکیب و ساختمان نیروهای موجود در طبیعت ایران برای دست یابی به امکانات مختلف آن به منظور افزایش عمل تثبیت انسان صالح بر روی محیط طبیعی و بهره گیری های گوناگون از آن در بهره ریزی انسان ایرانی.

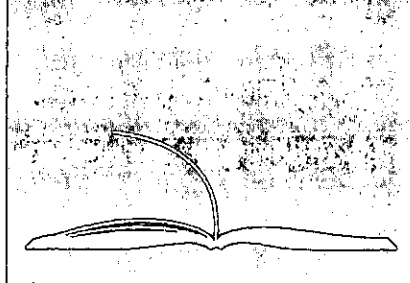
۲) پژوهش جامع در کلیه سطوح واقعیات اجتماعی و انواع زندگی در ایران نظیر زندگی ایلات و عشایر، زندگی روستائی و شهری و سایر سکونت گاهها و فعالیتهای اقتصادی و مطالعه نیروهای انسانی و اقتصادی.

۳) بهره گیری از روش بررسی و تجزیه و تحلیل جغرافیایی برای ارائه پایه و اساس علمی در حل مسائل و مشکلات و تنگناهای اقتصادی واجتماعی ایران. چون جغرافیا و بالاخص جغرافیای کاربردی در طرحهای ناحیه ای (ایلاتی، روستائی، شهری و صنعتی) و ملی و برنامه ریزیهای عمرانی و آمایش سرزمین و نوسازی و بازسازی، درزمره مطالعات زیربنایی فضای حیاتی انسانی است. . . .

۴) تعالی و رشد جغرافیا: سمت و جهت گیری اسلامی در مطالعات جغرافیایی و کاربرد آن و هموار کردن حرکت این دانش بسوی الله در درون جغرافیا چنان نیروی پوینده ای پدید می آورد که حاصل آن رشد و تعالی این دانش و دانشمندان جغرافیا را به همراه خواهد داشت^(۱) طبیعی است آموزش درست جغرافیا در کلیه مقاطع مدارس افزایش و ژرفایی معرفت دانش آموزان را بدنبال می آورد و شهروندان آگاه به مقتضیات روز برای ما تربیت می کند.

مصطفی مؤمنی

۱) مصطفی مؤمنی: تعریف، مواضع، موضوعات، هدفها و کاربرد جغرافیا در نظام جمهوری اسلامی ایران: در دانشگاه انقلاب نشریه جهاد دانشگاهی شماره ۳۱ دیماه ۱۳۶۲

کتب درسی جغرافیا در دوره ابتدایی و مشکلات آن

مهدی جوبینه

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

پیشگفتار

نقص پیش دانسته‌های دانش‌آموختگان نظام آموزشی است و کتب درسی این دوره، در این مورد بیشترین مسئولیت را برعهده دارند. هر چند دو محور دیگر آموزش یعنی «تربیت معلم» و «نظام ارزشیابی» را نیز باید مورد توجه داشت.

در سمیناری که در اردیبهشت ماه ۱۳۷۲ تحت عنوان «بررسی مشکلات آموزش جغرافیا» به همت گروه جغرافیای دانشگاه تربیت معلم برگزار شد مقاله‌ای با عنوان «ضرورت تغییر کتب درسی جغرافیا در دوره ابتدایی» از سوی نگارنده ارائه شد که در کمیسیون بررسی کتب جغرافیا موجب مباحثی در آن سمینار گردید. از آنجا که مجموعه مقالات آن سمینار هنوز به چاپ نرسیده، برای نظرخواهی از همکاران و صاحب‌نظران، این مقاله با تغییراتی تحت عنوان «کتب درسی جغرافیا در دوره ابتدایی و مشکلات آن» تهیه گردیده است. امید است علاقه‌مندان و صاحب‌نظران این رشته با اظهار نظر در این زمینه سهم خود را در برابری نمودن این رشته علمی و معرفی مشکلات و تنگناهای آموزشی آن ادا کنند. از آنجا که کتاب مهمترین عامل پیشرفت علمی هر رشته است اعتقاد نگارنده بر آن است که مشکلات آموزش جغرافیا در مقاطع بالاتر ناشی از کمبود و

مقدمه

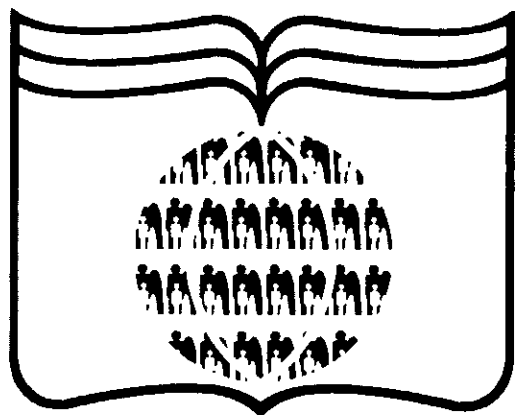
آنچه از ظاهر آمار^۱ منتشر شده از سوی دستگاههای اجرایی در امر تعلیم و تربیت مستفاد می‌گردد آنست که وضعیت تدریس و میزان علاقه‌مندی دانش‌آموزان، به این رشته تحصیلی در مقاطع مختلف، اگر وضعیت نامطلوبی نداشته باشد، حداقل در شرایط مطلوبی نیز به سر نمی‌برد. بر مبنای این آمار، درصد افت تحصیلی دانش‌آموزان، نشان می‌دهد که جغرافیا در زمره یکی از پنج رشته تحصیلی است که در بالاترین سطح میزان افت قرار دارد.

تعلیمات اجتماعی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش
تهران، ۱۳۷۰

پنجم دبستان

۲۴

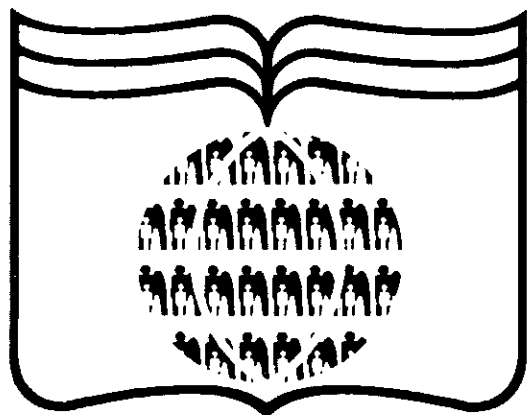

تعلیمات اجتماعی

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش
تهران، ۱۳۷۰

چهارم دبستان

۱۸

از آنجا که مطالب درس جغرافیا ضمن داشتن ارتباط عرضی با سایر رشته‌های تحصیلی در درون خود نیز ارتباط طولی دارد، فرض بر آن است که آموزش جغرافیا در دوره ابتدایی وضعیت مطلوبی ندارد و یکی از دلایل آن وجود کتب جغرافیایی نامطلوب در این دوره است و همچنین با فرض این که رشته جغرافیا می‌تواند نه تنها وضعیتی مطلوب‌تر از آنچه که هست داشته باشد، بلکه می‌تواند به عنوان مددکار سایر رشته‌های تحصیلی باشد و به عنوان یک نوآوری - با توجه به امکانات وسیعی که این رشته در اختیار دارد - می‌تواند کتابهای درسی مورد علاقه دانش‌آموزان را نیز فراهم آورده و با استفاده از این علاقه‌مندی، آنها را جهت نیل به اهداف کلی نظام تعلیم و تربیت هدایت نماید. در این مقاله ضمن بررسی وضعیت درس جغرافیا در پاره‌ای از کشورها، کتب درسی دوره ابتدایی ایران مورد ارزیابی قرار گرفته است و پس از اشاره‌ای مختصر به اهداف این رشته مشخص می‌شود که یک کارشناس برنامه‌ریز درسی در صورتی که با جغرافیا و روانشناسی یادگیری آشنا باشد، و در صورتی که اهداف درس معین گردد می‌تواند با انتخاب محتوا و شکل مناسب برای دوره ابتدایی، کتابی را طراحی نماید که یادگیری را به مراتب پایدارتر از وضع موجود نماید. همچنین با اعتقاد به این که اهداف برنامه‌های درسی در کشور ما منبعث از اندیشه اسلامی است او می‌تواند مشاوری مطمئن برای مسئولین مربوطه به حساب آید.

کتب درسی جغرافیا در دوره ابتدایی و مشکلات آن

این بحث را با ۳ سؤال شروع می‌کنیم و سعی می‌کنیم تا انتها بتوانیم پاسخ آنها را یافته و یا حداقل به پاسخ صحیح نزدیک شویم.

۱ - مطالب و محتوای کتب درسی جغرافیا با فرض مطلوب بودن اهداف تا چه حد توانسته است تغییرات اجتماعی لازم را در دانش‌آموزان ایجاد کند؟

۲ - آیا تفاوت‌های موجود در میزان جذب نیروی انسانی به بخش‌های مختلف اقتصادی، ناشی از نارسائی کتب درسی و شکل آنها نیست؟

۳ - آیا محتوا و شکل کتب درسی جغرافیا توانسته است مراحل عبور از نظام ارزشی گذشته به ارزشهای انقلاب را طی نماید؟

برای یافتن پاسخی مناسب و معقول برای هر یک از سؤالات فوق لازم است به مقدماتی اشاره نمود، آنگاه ضمن یک بررسی سیستمی، نتایج را به قضاوت گذارد. به این سبب به عنوان اولین گام، اشاره‌ای به وضعیت آموزش جغرافیا در برخی از کشورها می‌شود:

آنچه از مجموع اطلاعات موجود به دست می‌آید، آن است که به سبب سیاست‌های داخلی و شرایط اقتصادی - اجتماعی حاکم بر هر یک از کشورهای مورد مطالعه، موقعیت و وضعیت تدریس جغرافیا به گونه‌ای است، و می‌توان آنها را در ۳ دسته معین طبقه‌بندی نمود.

الف) کشورهای که جغرافیا را به صورت درس جداگانه‌ای تدریس

می‌کنند مانند اتریش^۱.

ب) کشورهای که جغرافیا، به صورت دروس درهم تنیده همراه با علوم اجتماعی یا علوم طبیعی تدریس می‌شود مانند سوئد^۲.

ج) کشورهای که برحسب موقعیت آنها و وجود تفاوت‌های بسیار در کل نظام تعلیم و تربیتی هر منطقه، به صورت ترکیبی از دو روش فوق عمل می‌شود مانند امریکا^۳.

اگرچه شیوه تدریس در کشورهای مختلف، متفاوت است اما به لحاظ محتوا و هدف، می‌توان نوعی یکنواختی و تشابه در اغلب آنها یافت که عمدتاً بر پایه برانگیختن کنجکاری و ایجاد علاقه برای ادامه مطالعات است. شناخت محیط اطراف، همسایگان، ایجاد روحیه وطن‌پرستی، آگاهی‌های زندگی اجتماعی، نقشه‌خوانی، شناسائی عوارض طبیعی، و اهدافی از این قبیل را می‌توان در دستور کار تهیه‌کنندگان مواد آموزشی در اغلب کشورها مشاهده نمود.

اما آنچه که جالب توجه است، موضوعی به ظاهر ساده است که گاهی به لحاظ سادگی متوجه آنها نمی‌شویم. مثلاً «معلم جغرافیا امکان استفاده از وسایل کمک آموزشی را دارد در حالیکه معلمان سایر درس‌ها چنین امکاناتی را ندارند»^۴ در برخی کشورها، تهیه‌کنندگان مواد آموزشی بر این عقیده‌اند که می‌بایست محتوای کتب درسی را منطبق با نیازهای اجتماعی تهیه نمود^۵ و تأکید می‌کنند که لازم است هر ۱۰ سال یک بار، جزئیات هدف‌ها و منظورهای خویش را دربارهٔ تعلیم و تربیت از نو تعریف کنند.^۶ و نیز معتقدند «از آنجا که جامعه در حال تغییر دائمی است، برنامه‌ریزان درسی باید پیوسته این آمادگی را داشته باشند که هدفهای آموزشی را در ارتباط با تغییرات اساسی که در جامعه در حال وقوع است، انتخاب کنند. نقش برنامه‌ریزی درسی تجزیه و تحلیل نتایج حاصل از تغییرات اجتماعی بر روی برنامه‌های تحصیلی است.»^۷

و اما درس جغرافیا در کشور خودمان

بررسی کتب درسی دوره ابتدایی به شکل اجمالی بیانگر این واقعیت است که محدودیت‌های خاص در این دوره به لحاظ مکانیزم یادگیری سبب گردیده است که در ۳ سال اول این دوره، محتوای مطالب جغرافیا به طور ضمنی و در قالب دروسی نظیر علوم تجربی و یا علوم اجتماعی تدریس شود و تنها در سال‌های چهارم و پنجم ابتدایی به عنوان درسی مجزا به همراه دروس تاریخ و تعلیمات مدنی در یک کتاب گنجانده شده است که اگر چه ظاهری تلفیقی دارد، اما هیچگونه ارتباط منطقی میان مطالب این ۳ رشته (جغرافی، تاریخ، اجتماعی) وجود ندارد و یا لاقط دانش‌آموز ابتدایی قادر به برقراری ارتباط میان این ۳ موضوع نیست. آنچه مورد نظر این نوشته است، در واقع وضعیت همین ۲ سال آخر می‌باشد. برای روشن شدن مطلب اشاره‌ای به وضعیت دانش‌آموزان این دوره بی‌فایده نیست.

دانش‌آموزان در این دوره سنین ۹ تا ۱۲ سالگی را طی می‌نمایند. دورانی که در آن، روانشناسی رشد، بین دو جنس مختلف تفاوت‌های بسیار بارزی را به اثبات رسانیده است. از سویی توانایی‌های فراگیران، روند تکاملی خود را طی می‌نماید. اما در این روند تکاملی نیز تفاوت‌هایی را نشان می‌دهند. برخی در شروع، برخی در میانه راه و عده‌ای آن را به پایان برده‌اند. بخش حافظه در بهترین و آماده‌ترین دوران خود به سر می‌برد و به طور کلی دانش‌آموز از کلیه شرایط لازم برای هرگونه یادگیری برخوردار است و در صورتی که به این شرایط توجه شود، می‌تواند برای مدت‌های طولانی‌تری در آمادگی لازم بسر برد و بالعکس عدم توجه به موضوعات فوق سبب اتمام ذخیره حافظه‌ای موجود، در مدتی بسیار کوتاه و ناتمام ماندن دوره تحصیلی فراگیر می‌شود.

رابطه برنامه‌ریزی درسی و کتب درسی

بنا به تعریف «برنامه‌ریزی درسی عبارت است از برنامه‌ریزی فعالیت‌های یاددهی و یادگیری به منظور ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار یادگیرنده و ارزیابی میزان تحقق این تغییرات»^{۱۱} هر برنامه‌ریزی درسی مراحل را طی می‌کند تا نتایج مورد نظر را بدست آورد. در واقع مراحل سه گانه تعیین اهداف، انتخاب محتوا و انتخاب روش‌های یادگیری و یاددهی، ساختار اولیه هر برنامه درسی را شامل می‌شود. بر همین مبنا برای تهیه یک کتاب درسی نیز می‌توان ۳ محور فوق را مد نظر داشت با این تفاوت که چون کتاب درسی بخشی از یک برنامه درسی است، بنا بر این جزئیات بیشتری را باید در آن مورد توجه قرار داد.

«برنامه‌ریزی درسی یک فراگرد چند مرحله‌ای است که شامل وظایف مرتبط به هم می‌باشد این مراحل شامل تعیین فهرست محتوای برنامه، تهیه و تدوین مواد و وسایل آموزشی و اجرای برنامه است.»^{۱۲} بنابراین ضروریست هر یک از موارد ۳ گانه را مختصراً توضیح دهیم.

اهداف در کتب درسی جغرافیا: همچنان که در برنامه‌ریزی درسی اشاره گردید فرآیند یادگیری به سمت تغییر رفتار هدایت می‌گردد. از این رو اهداف هر برنامه درسی نیز باید همان قاعده را دنبال نماید. اما دستیابی به مقصود میسر نمی‌شود مگر آنکه عواملی نظیر نیازهای فراگیران، موضوع ماده درسی، شناخت حیطه‌های ۳ گانه آموزشی (حیطه شناختی، حیطه عاطفی، حیطه روانی - حرکتی)، امکانات اجتماعی - اقتصادی، شیوه‌های عملی تدریس، قابل حصول بودن اهداف، ... مهیا باشد. در این میان طبقه‌بندی اهداف به اهداف غایی یا نهایی، اهداف کلی، و اهداف رفتاری در واقع مانند هر طبقه‌بندی دیگر در دستیابی به نهایت مقصود، مددکار می‌باشد.

در مورد رشته جغرافیا بسیاری از محققان به مطالبی اشاره کرده‌اند، اما همه آنها جامعیت نداشته و صرفاً یکی از مقاطع را در برمی‌گیرد. فی‌المثل در مورد برنامه‌ریزی درس جغرافیا در مدارس ایران^{۱۳} مبنای کار را دوره راهنمایی به حساب آورده و از دوره ابتدایی سخنی به میان

نیاورده‌اند. در مجموع آنچه که می‌تواند به عنوان خلاصه این قسمت مورد نظر قرار گیرد آنست که اهداف آموزش جغرافیا می‌تواند شامل ۱- آگاه ساختن دانش‌آموزان از طبیعت و محیط طبیعی و روابط دقیق فی‌مابین انسان و آن محیط ۲- عادت دادن دانش‌آموز به مشاهده و تفکر ۳- عادت دادن دانش‌آموز به مشاهده و انعکاس آن ۴- نتیجه‌گیری از مشاهدات^{۱۴} ۵- ایجاد روحیه کنجکاوی ۶- ایجاد انگیزه و علاقه به مطالعه طبیعت ۷- شناخت نظم در آفرینش ۸- آگاهی از رابطه انسان با طبیعت و تأثیر در آن و... باشد.

از آنجا که جغرافیا می‌تواند آن بخش از نیازهای فطری بشر را تأمین کند که به عنوان یک موهبت الهی در وجودش نهفته است، شایان توجه بیشتر است. میل بشر به جستجو و کنجکاوی و معرفت به محیط اطراف و سایر موجودات، تاریخی همزمان با خلقت وی دارد پاسخ به دو سؤال معروف جغرافیا یعنی «کجائی؟» و «چرا آنجائی؟» می‌تواند این عطش را تا حدودی رفع نماید. بنابراین هدف‌های عمده آموزش جغرافیا قبل از ایجاد لذت از مطالعه و آگاهی، رفع عطش کنجکاوی فراگیران باید باشد. انتخاب محتوا برای کتب درسی جغرافیا: «اصطلاح محتوای برنامه‌درسی نه تنها به قسمت‌ها و قطعه‌های سازمان یافته‌ای که به گونه‌ای منظم، یک رشته علمی را تشکیل می‌دهد، اطلاق می‌شود، بلکه شامل وقایع و پدیده‌هایی که به نحوی با رشته‌های مختلف علمی ارتباط دارد نیز هست.»^{۱۵} بی‌تردید بخش عمده‌ای از محتوای هر برنامه درسی را می‌توان در متون درسی همان رشته تحصیلی جستجو نمود. بنابراین باید در تهیه مطالب آن دقت نمود اکنون سؤال اصلی این است که: چه چیز باید آموخته شود؟ به چه مقدار؟ و به چه صورت؟ آیا هر مطلبی را می‌توان به عنوان موضوع درسی انتخاب و ارائه نمود؟ به سؤالات زیر توجه کنید:

«۱- آموزش جغرافیا در گذشته توجیه‌پذیر بود ولی چرا هنوز به آن ادامه می‌دهند؟

۲- آیا یک رشته کهن نباید ارزش‌ها و محتوای خود را که شاید هم نیازمند نوسازی باشد، ضرورتاً مورد سؤال قرار دهد؟

۳- به شاگردان سال ۲۰۲۰ چه باید آموخت؟»^{۱۶}

در شرایطی که اطلاعات در زمان ما با گذشت دقیقه‌ها کهنه می‌شوند، می‌بایست محتوای برنامه درسی را به گونه‌ای تهیه کرد تا حداقل خسارت ناشی از کهنگی را متحمل شود و این میسر نمی‌شود مگر آنکه به جای ارائه محفوظات و یا اطلاعات محض، چگونگی کسب و استنتاج آنرا آموزش دهیم. آموزش دادن نگرش انتقادی و تشکیک در مسایل از شیوه‌هایی است که در دروسی مانند جغرافیا با ماهیت انبوهی اطلاعات در زمان حاضر، قابل اجرا است. از سوی دیگر ماهیت میان‌رشته‌ای بودن جغرافیا، هم سبب محدودیت آن می‌گردد و هم امتیازی برای آن به حساب می‌آید. از آنجا که «در مورد دروس میان‌رشته‌ای میزان علاقه دانش‌آموز مهمترین ضابطه برای انتخاب محتوا است»^{۱۷} نوعی محدودیت وجود دارد، زیرا وجود علایق و سلیق مختلف و عدم امکان تعیین

متوسط برای آن، عامل محدودکننده‌ای است. از سوی دیگر تنوع در مطالب و شرایط سنی دانش‌آموزان بخصوص در دوره ابتدایی به گونه‌ای است که یک برنامه‌ریز آگاه از روانشناسی و جغرافیا می‌تواند به بهترین نحو از این دو موضوع در افزایش احتمال دستیابی به اهداف خود استفاده نماید. ضرورتاً نگاهی گذرا بر این دو موضوع می‌افکنیم.

برای تأیید توجه به روانشناسی یادگیری در نمودار عواملی که بر انتخاب هدفها و محتوا تأثیر می‌گذارد، تایلور (۱۹۵۰) پس از فلسفه، روانشناسی یادگیری را به عنوان آخرین صافی مطرح نموده است و به نظر او به دنبال عبور از این صافی است که برگزیده هدفهای برنامه درسی مشخص شده است.^{۱۷} بنابراین می‌توان ادعا کرد محتوایی که قرار است اهداف مورد نظر را تأمین نماید نیز باید از همین صافی بگذرد. روانشناسی یادگیری راهنمای عمل یک برنامه‌ریز درسی است زیرا بدون تردید هرگونه برنامه‌ریزی تحصیلی باید ادوار مختلف رشد ذهنی کودک را مدنظر داشته باشد. همچنان که تحقیقات رایس (Rhys) نشان داده است کودکان تا سن ۱۵ سالگی به مرحله عملکرد واقعی ذهنی نرسیده‌اند. آنچه از طبقه‌بندی رایس برای ما جالب توجه است آن است که کودکان ۱۱ ساله و کمتر با سن عقلی ۱۲ سال و کمتر هیچ گرایش واقع‌بینانه‌ای ندارند. طراحان محتوای درسی باید توانایی‌های ذهنی کودکان را به صورتی که در مطالعات محقق فوق بیان گردیده و همزمان با رشد تفکر منطقی توسعه می‌یابند مدنظر داشته باشند. همچنین لارنس کولبرگ در ۱۹۵۵ طی مطالعات خود، مطالعات قبلی دیوئی و پیازه را بسط داده و ۳ مقطع اساسی برای رشد ذهنی اقوام مختلف تعیین نمود. هر مقطع، که خود یک سیستم منظم فکری است، به طور منظم توسط هر شخص طی می‌شود و دز هنگام رسیدن به یک مرحله، مقطع پایین‌تر نیز در آن مستتر است.^{۱۸}

«بر همین اساس در سنین بین ۷ تا ۱۲ سالگی که فعالیتهای بنیادی ذهن کودک شروع به تجلی می‌نماید، لازم است کودک را در شرایطی قرار دهیم که با موارد بنیادی زندگی حقیقی مواجه شده، شروع به ساختمان تلقیهای شخصی خویش از جهان بنماید... بنابراین بایستی کیفیت آموزش جغرافیا را در این مرحله سنی کودکان، در نظر داشته باشیم. در این راه می‌بایست بر مطالعات نمونه‌ای مبتنی بر مثالهای زندگی واقعی، بازدیدهای علمی، بازی‌ها و سرگرمی‌هایی که در طی آن کودک بتواند پدیده‌های واقعی را به تصور درآورد، تأکید نماییم»^{۱۹}.

در مورد جغرافیا برخی از صاحب نظران معتقدند که «دایرةالمعارف‌ها، رادیو و تلویزیون بسیار بهتر از معلم جغرافیا می‌توانند آمار و ارقام و ارتفاع قله و طول رودها را بیان کنند»^{۲۰} در اینجا سؤالی که مطرح می‌شود آنست که در شرایطی که رادیو و تلویزیون می‌توانند اطلاعات اولیه را بهتر از معلم و کتب درسی در اختیار دانش‌آموز بگذارند، اولاً کتب درسی چگونه باید تنظیم شوند، ثانیاً از رادیو و تلویزیون چگونه می‌توان بیشترین استفاده را برد؟ برای یافتن پاسخ باید اشاره نمود که اگر هدف از آموزش جغرافیا صرفاً همان اطلاع از ارتفاع قله کوه‌ها و طول

رودهاست، کاری نمی‌توان کرد، اما اگر همچنان که در بخش اهداف اشاره شد، موضوع، فراتر از آن باشد که برخی گمان برده‌اند «نگارش و ارائه مفاهیم و مهارت‌های جغرافیایی کتب باید به گونه‌ای باشد که روش استدلال و استنتاج منطقی را به شاگردان یاد داده و آنها را قادر سازد تا با روش علمی از اصول جغرافیایی در حل مسایل اقتصادی و اجتماعی جامعه خود استفاده کنند»^{۲۱}.

در عین حال کتب درسی جغرافیا در دبستان باید به گونه‌ای طراحی و نگاشته شود تا با واقعیات موجود در اقصی نقاط کشور با توجه به تفاوت‌های مکانی و جغرافیایی انطباق داشته باشد. مفاهیم جغرافیایی می‌بایست در قالب مطالعه جوامع محلی صورت پذیرد زیرا تأثیر آن در پایداری یادگیری به لحاظ ملموس بودن موضوعات و انطباق با دوره فعالیت‌های ذهنی مجسم و نیمه مجسم در کودکان دبستانی به مراتب بیشتر از مطالعه مناطقی است که احتمال مشاهده آن برای دانش‌آموز بسیار دور از دسترس است. اما برای تکمیل اطلاعات جغرافیایی می‌توان موضوعات اساسی و بسیار محدود را به لحاظ محتوا به شکل مقایسه‌ای در چارچوب مواد آموزشی این دوره گنجانید. در شرایط فعلی این موارد کاملاً برعکس عمل می‌شود.

انتخاب روش‌های یادگیری و یاددهی برای کتب درسی جغرافیا:

یادگیری عملی است که در درون فرد انجام می‌پذیرد. نتایج حاصل از یادگیری تنها از طریق تغییرات رفتاری که در فرد به وجود می‌آید قابل سنجش است.^{۲۲} بنابراین چیزی را نمی‌توان به کسی یاد داد بلکه تنها می‌توان او را در یادگیری کمک نمود. این جمله شاید تعبیر مناسبی به نظر نیاید که: نقش یک معلم در یادگیری، همان نقشی است که یک قابله برای تولد یک نوزاد به عهده دارد.^{۲۳} در کتب روش‌ها و فنون تدریس شیوه‌های مختلفی اعم از توصیفی، اکتشافی، گروه‌بندی، و روش‌های معلم محوری، شاگرد محوری، و یا متدهای انفرادی و گروهی و یا برنامه‌های خطی و پیمانه‌ای مطرح شده است. اما می‌بایست در مورد روش‌های انتقال مفاهیم جغرافیا، اندکی تأمل نمود. «شخصیت دو گانه جغرافیا به عنوان یک علم زمینی و به عنوان یک علم اجتماعی یا رفتاری»^{۲۴} سبب می‌شود، راهبردهای آموزش آن را از هر دو شاخه ذکر شده، اخذ نماییم. و در صورتی که یک ارزیابی مقدماتی در مورد نحوه بازدهی هر یک از فنون موجود برای انتقال مطالب جغرافیایی به فراگیران به دست آوریم، خواهیم توانست روش‌های مؤثر را بزودی جستجو نموده و میزان یادگیری را افزایش دهیم.

«در ۱۹۷۰ مالی لانگ رئیس وقت اتحادیه جغرافیایی، تحقیقی انجام داد. تحقیق در این مورد بود که در طول تدریس وی در آموزشگاههای مختلف، کدام مطلب جغرافیایی بیشترین و کدام یک کمترین توجه دانش‌آموزان را به خود جلب کرده است. وی در تحقیق خود این فرضیه را مورد توجه قرار داد که یک معلم متخصص جغرافیا در جستجوی آنست که فعالیت‌هایی انجام دهد که باعث برانگیخته شدن دانش‌آموزان بشود. لانگ در این مورد استدلال می‌کرد که همه ما هنگامی که به یک موضوع برانگیخته و علاقه‌مند شویم، مطالبی را که به ما آموزش داده

می‌شود، با راحتی بیشتر و مؤثر دریافت می‌کنیم و می‌فهمیم.»^{۲۵} به‌عنوان یک دستورالعمل عمومی می‌توان اظهار نمود که ایجاد علاقه و انگیزه، (در واقع یکی از سطوح حیطه روانی - عاطفی است) را می‌توان با شیوه اکتشافی فراهم آورد که در مدارس ابتدایی، سطوح اول و دوم و برای مقاطع بالاتر سطح سوم آن می‌تواند مطرح گردد در سطح اول هم مسئله و هم راه‌حل آن به شاگردان ارائه می‌گردد، در سطح دوم تنها مسئله ارائه می‌گردد و شاگرد راه‌حل را خود می‌یابد و در سطح سوم، هم مسئله و هم راه‌حل توسط دانش‌آموز تهیه می‌شود.

کتاب درسی جغرافیا و پایداری در یادگیری آن: به منظور تهیه کتاب درسی جغرافیا برای دوره ابتدایی بر مبنای آنچه تاکنون گفته شد، می‌بایست طریقی را جستجو نمود که از تجارب گذشته نشأت گرفته باشد. اگر از تمامی فارغ‌التحصیلان مقاطع مختلف در این مورد سؤال شود که از دروس جغرافیای دوره ابتدایی خود چه به یاد دارید؟ بی‌تردید، اکثریت آنها به جنبه‌هایی اشاره خواهند نمود که ما از آن بعنوان «فرم» یاد خواهیم کرد. آیا برآستی برنامه‌ریز درسی، وجود دارد که طالب چنین پایداری در یادگیری نباشد؟ بنابراین کتاب درسی جغرافیا در دوره ابتدایی به شکلی باید طراحی شود که بیشتر از روشهای معمول کارائی داشته باشد و این موضوع را می‌توان با انتخاب فرم مناسب هماهنگ با سطح یادگیری تقویت نمود. «واضح است که در یک اجتماع متمدن، هر کودکی باید قادر بر خواندن و نوشتن باشد و هر مدرسه‌ای که فراموش کند که این دو امر در تعلیم و تربیت اولویت دارد از رسیدن به هدف خود باز خواهد ماند. مسئله حقیقی حتی در مدرسه‌های خوب، در تعلیم چگونگی یافتن معانی ساده کلمات نیست بلکه در این است که چگونه به دانش‌آموز یاد دهیم که کتاب‌ها را بعنوان ابزاری برای حرفه و سودجویی از آنها در زندگی بکار برند.»^{۲۶} بنابراین با ارائه تصاویر زنده و موضوعات پراکنج‌اننده، خستگی نشستن بر پشت نیمکت‌های مدارس را که با شرایط کنونی زندگی ماشینی انسان ناهماهنگ است برطرف نماییم. اگر امکان مسافرت‌های علمی را در مدارس نداریم، با فرم مناسب کتاب جغرافیا، کودکان را بر بال خیال سوار کرده به مسافرت ببریم با این حال اینها نباید هدف باشد بلکه وسیله‌ای خواهد بود برای رسیدن به هدف اصلی. نگاهی گذرا بر محتوا و فرم کتاب درسی دهه ۴۰ در ایران^{۲۷} نشان می‌دهد که چگونه اهداف مورد نظر در آن دوره به همراه اشکال و فرم مناسب توانسته بود انگیزه و علاقه مورد نیاز را با پایداری در یادگیری توأم ساخته و اثرات آن را برای مدت‌های طولانی حفظ نماید.

نتیجه و پیشنهادها: آنچه که در تهیه کتابهای درسی کنونی بخصوص جغرافیا، مورد توجه نبوده است، ویژگی‌های خاص سنی دانش‌آموزان است. در واقع محتوای این کتاب بیانگر آن است که تهیه‌کنندگان، فرم و شکل ارائه مطالب را قربانی دستیابی به اهداف تعیین شده نموده‌اند. اگر چه باید اهداف نهائی، کلی، جزئی و اهداف رفتاری مورد توجه باشد، اما گاهی عدم شناخت مخاطبین و عدم درک توانائی‌های آنان موجب می‌گردد

که از دستیابی به اهداف باز بمانیم.

بر این باور، می‌بایست کتاب‌های دوره ابتدایی را مورد ارزیابی مجدد قرار دهیم. همراه نمودن کتابهای جغرافیا با کتب تاریخ و علوم مدنی، بدون برقراری ارتباط منطقی و عرضی میان مطالب آن، در اولین گام‌های آموزش این رشته‌ها، یک ارتباط نادرست در ذهن دانش‌آموزان ایجاد می‌کند. سطح یادگیری دانش‌آموزان در این مقطع توانائی برقراری ارتباط لازم میان این مقولات را ندارد. از سوی دیگر یکی از ویژگی‌های بسیار بارز در دانش‌آموزان این مقطع سنی، استعداد آموختن از طریق سواد دیداری است. اشکال و تصاویر مندرج در کتب موجود به نحوی است که نه قابل استفاده دانش‌آموزان بوده و نه معلمین به آن توجهی دارند و این بی‌توجهی صرفاً بدلیل عدم کارایی این تصاویر است.

مثلاً به نقشه به عنوان اولین و اساسی‌ترین وسیله مورد نیاز برای تعلیم و تدریس جغرافیا در این کتابها توجه چندانی به آن نشده است و کلاً آموزش آن بسیار نامفهوم و مبهم است. یکی از مباحث مورد نظر دانشمندان تعلیم و تربیت، ایجاد پایداری در یادگیری است. جغرافیا با تنوعی که در مطالب خود دارد، می‌تواند یکی از پایدارترین مباحث درسی بشمار آید ولی متأسفانه شیوه نادرست تألیف کتب درسی آن را به یک مفهوم (اجبار در محفوظات) تبدیل کرده است. در حالی که انتخاب فرم مناسب و به کارگیری تصاویر روشن و واضح و متناسب با شرایط سنی دانش‌آموزان و استفاده از طرح‌های ساده و بزرگ و رنگهای گرم و زنده (قرمز، آبی، زرد و...) نه تنها پایداری مطالب مورد نظر را افزایش می‌دهد که به زعم نگارنده می‌تواند مشکل‌گشای سایر شاخه‌های علمی نیز (در صورت برقراری ارتباط عرضی میان مطالب جغرافیا و آنها) باشد. مثلاً می‌توان از مثال‌های جغرافیایی برای حل تمرینات ریاضی، تفهیم پدیده‌های علوم تجربی، درک مفاهیم اجتماعی، آموزش علوم دینی و... استفاده نمود.

«درک تعدادی از مفهوم‌ها به وسیله عکس، بسیار آسان‌تر است تا به وسیله نوشته‌ای که حتی با طرح‌هایی همراه باشد. مثلاً برای فهماندن این که رودسن در بخشی از مسیر خود به رودهای فرعی متعددی می‌ریزد، هیچ چیز ارزش عکسبرداری هوایی را ندارد به صورت کلی، تمامی موضوعهایی که برای تسلط یافتن بر آنها مشاهده لازم است، کمکی تقریباً ضروری را در عکاسی می‌یابند.»^{۲۸} «اگر تعیین مکان بتواند بر روی نقشه‌ای دیواری صورت پذیرد، توصیف و تشریح، باید مبتنی بر رویت منظره و مقایسه براساس چند تصویر صورت پذیرد.»^{۲۹} «آموزش جغرافیا باید در این دنیای دیداری که به واسطه مطبوعات، سینما و مسافرتها، نسل جوان را در هر لحظه تحت تأثیر قرار می‌دهد، اندکی نظم ایجاد کند و شاگردان ما را برای نگاه کردن تصویر به صورتی هوشمندانه و فایده‌بخش تربیت کند.»^{۳۰} اگرچه استفاده از نقطه نظرات متخصصان روانشناسی در شناخت بهتر علائق و سلاقیهای گروه‌های سنی مورد نظر، می‌تواند رهگشای تهیه‌کنندگان کتب درسی جغرافیا باشد اما معلمان و مدرسان این رشته

برحسب کسب تجربه در طی سالیان متمادی، می‌توانند از مشاوران اصلی و ارائه‌دهندگان واقعی پیشنهادها باشند.

به این منظور پیشنهاد می‌گردد که:

- ۱- کتاب درسی جغرافیای دوره ابتدایی به صورت مستقل تهیه گردد.
 - ۲- تصاویر کتب درسی جغرافیای دوره ابتدایی منطبق با شرایط سنی دانش‌آموزان این دوره تهیه شود. «کتب درسی علوم، از لحاظ تصویر، همواره از غنی‌ترین کتابها بوده‌اند و این نکته‌ای است که همیشه موجب علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این قبیل کتابها شده است. تصویر همچون عاملی در نظر گرفته می‌شود که آشکارگر نگرشی است که سازنده‌اش در برابر واقعیت دارد. به این دلیل است که کارهای عملی علوم طبیعی همواره و تقریباً در همه سطح‌ها، اساساً به تهیه نقاشی اختصاص داشته است.»^{۲۱}
 - ۳- ضمن کاستن از حجم مطالب بسیاری از مفاهیم را با درج تصاویر مناسب قابل فهم نمایند.
 - سعی شود در آموزش جغرافیای دوره ابتدایی، برخی مفاهیم کاربردی اصلی نظیر جهت‌یابی و... با تصویر آموزش داده شود و مقدمات جنبه‌های کاربردی سطوح بالاتر آماده گردد.
 - ۴- چون اندازه و ابعاد کتب درسی جغرافیا، یک عامل محدودکننده برای استفاده از تصاویر است با استفاده از تجارب تهیه‌کنندگان کتب غیرآموزشی، آن را برطرف نمایند.
 - ۵- عکس‌هایی با ابعاد کوچک و با کیفیت نامطلوب، بازدهی آموزشی را در این مقطع کاهش می‌دهند، بنابراین در انتخاب عکس‌ها از این زاویه نیز توجه شود.
 - ۶- همانند کتب علوم تجربی، آزمایشها و فعالیتهایی برای درس جغرافیای دوره ابتدایی تهیه شود.
 - ۷- بخشی از نمره ارزشیابی پایانی این درس در این دوره، به فعالیت عملی ساده و بازدیدهای علمی در ارتباط با جغرافیای کاربردی منظور شود.
- آنچه در خاتمه این بحث می‌توان اظهار نمود آنست که در واقع انعطاف‌پذیری دانش‌آموزان این مقطع سنی سبب یادگیری مطالب موجود می‌گردد. در واقع ذخیره علاقه و اشتیاق و توانایی ادامه راه با کتب موجود، بزودی پایان می‌پذیرد و نتیجه همان خواهد شد که آمار میزان تارکان تحصیلی و تکرارکنندگان پایه‌های تحصیلی نشان می‌دهند. بررسی انجام شده در مورد میزان انتشار کتب غیردرسی برای این گروه سنی، بیانگر آنست که از مجموع ۱۴۸ عنوان کتاب منتشره برای این گروه در سال ۱۳۶۸، ۸۴ مورد یا ۵۷ درصد آن داستان و ۴۱ مورد یا ۲۸ درصد آن مطالب علمی بوده است.^{۲۲} مسلماً میزان ۸۵ درصد فوق ناشی از تقاضا در بازار بوده است که خود حاکی از نحوه تفکر و نوع علاقه این گروه سنی است.
- و آخرین کلام این که، فضای سنتی مدارس ما به اندازه کافی برای از بین بردن ذوق و استعداد دانش‌آموزان زمینه دارند، بیاید با تهیه کتب

درسی مناسب اندکی از این فشار بکاهیم و این چیزی است که نسل فردا از نسل کنونی خواهد خواست. برای حفظ ارزشهای موجود، به وارثان با استعداد و آموزش دیده نیازمندیم.

پانوشتها:

- ۱- مصاحبه با پروفسور اهلرز - رشد آموزش جغرافیا - شماره ۸.
- ۲- اداره کل آموزش و پرورش تهران ۷۱ - ۷۰.
- ۳- آموزش جغرافیا در کشور اتریش، سیاوش شایان، رشد جغرافیا شماره ۶.
- ۴- آموزش جغرافیا در کشور سوئد، سیاوش شایان، رشد جغرافیا شماره ۵.
- ۵- برنامه‌ریزی درسی و آموزش جغرافیا در امریکا، محمود معافی، رشد جغرافیا ۱۸.
- ۶- آموزش جغرافیا در اتریش، سیاوش شایان، رشد جغرافیا شماره ۶.
- ۷- آموزش جغرافیا در امریکا، محمود معافی، رشد جغرافیا شماره ۱۰.
- ۸- آموزش و پرورش زنده، تی. بی. شیرد، احمد آرام ص ۴.
- ۹- برنامه‌ریزی درسی، الفلوی، فریده مشایخ، ص ۱۸.
- ۱۰- برنامه‌ریزی درسی مدارس - الفلوی - فریده مشایخ ص ۹.
- ۱۱- همان منبع ص ۱۵.
- ۱۲- برنامه‌ریزی درسی جغرافیا در مدارس ایران - دکتر بهلول علیجانی، رشد جغرافیا شماره ۷.
- ۱۳- آموزش جغرافیا در مقطع ابتدایی ترجمه سیاوش شایان، رشد جغرافیا شماره ۹.
- ۱۴- برنامه‌ریزی درسی - الفلوی - فریده مشایخ ص ۹.
- ۱۵- هدفها و ارزشهای جغرافیا - فیلیپ پنشل - دکتر مرتضی هنری، رشد جغرافیا ۱ و ۲ و ۳.
- ۱۶- منبع ۱۴ همان صفحه.
- ۱۷- برنامه‌ریزی درسی مدارس الفلوی ص ۲۳.
- ۱۸ و ۱۹- مندهای آموزش جغرافیا، فیلیپ پنشل، دکتر محمدتقی رضویان، رشد جغرافیا شماره ۲۳.
- ۲۰- برنامه‌ریزی درسی جغرافیا در مدارس ایران، دکتر بهلول علیجانی، رشد جغرافیا شماره ۵.
- ۲۱- برنامه‌ریزی درسی جغرافیا در مدارس ایران، دکتر بهلول علیجانی، رشد جغرافیا شماره ۷.
- ۲۲- برنامه‌ریزی درسی مدارس، الفلوی، ص ۴۰.
- ۲۳- این تعبیر از سقراط حکیم یونانی است.
- ۲۴- هدفها و ارزش‌های آموزش جغرافیا، فیلیپ پنشل، مرتضی هنری، رشد جغرافیا شماره ۲.
- ۲۵- درباره آموزش جغرافیا، فرانک مولینکس، هاری تولی، سیاوش شایان، رشد جغرافیا شماره ۳۰.
- ۲۶- آموزش و پرورش زنده، تی. بی. شیرد، احمد آرام ص ۲۶.
- ۲۷- جغرافیای پنجم و ششم دبستان دکتر محمدحسن گنجی، دکتر لطف‌الله منجم پایان ۱۳۴۶.
- ۲۸- به سوی آموزش شنیداری و دیداری، لویی پورشه، پیروز سیار، ص ۱۳.
- ۲۹ و ۳۰ - به سوی آموزش شنیداری و دیداری ص ۵۳ و ۶۱ و ۶۶.
- ۳۲- چشمه - بررسی کتابهای مناسب کودکان ۱۳۷۰.

گزارش علمی کارگاه برنامه ریزی درسی و آموزش جغرافیا

گزارش

گزارش

(قسمت چهارم)

گزارش

گزارش

تهیه و تنظیم گزارش: سیاوش شایان

به معلم ابلاغ می‌گردد و در صورت لزوم توصیه‌هایی برای بهبود کار وی ارائه می‌شود. بنابراین برنامه‌ریزان درسی، معلمان و ارزشیابان همگی با یکدیگر ارتباط و هماهنگی لازم را دارند و کار آنها توسط دیگران بررسی می‌گردد.

در مورد امتحانات کتبی باید گفت که سؤالات این امتحان باید طوری باشد که بتواند تجزیه و تحلیل و استدلال دانش‌آموز را نیز ارزشیابی کند بنابراین تنها بر حفظیات متکی نبوده و بر همه جنبه‌های یادگیری تأکید دارد. در مورد چگونگی طراحی سؤال به جدولی که ضمیمه شماره ۲ می‌باشد مراجعه کنید. در این جدول عناصر کلیدی در ساخت سؤال به چهار گروه مفاهیم، زبان، ارائه اطلاعات و تعادل تقسیم شده‌اند.

در بخش مفاهیم به سطح سؤال، پیامد (توالی سؤال) و ریتم یا سرعت منطقی توجه می‌شود.

در بخش زبان به خزانه لغات (فنی و غیرفنی)، طول جمله و ساخت آن و قابلیت خواندن سؤال توجه می‌شود و در بخش ارائه سؤالات به گوناگونی و پیچیدگی و بالاخره در بخش تراز یا تعادل به مفاد موضوع و نیازهای سرفصل درسی و ارزشیابی اهداف توجه می‌گردد. در بخش دوم این ضمیمه می‌توانید به خلاصه ساخت سؤال امتحانی دقت نمایید.

زیادتری کرده و نمره بیشتری به کار عملی وی بدهد. این امر هنگامی ارزش واقعی خود را پیدا می‌کند که از حالت سلیقه‌ای خارج شده و به شکل استاندارد درآید. برای مطالعه نمونه‌ای از سؤالات امتحانی (Paper) دوره GCSE به اوراق ضمیمه شماره ۱ مراجعه کنید. در این امتحان (Paper) موضوع اصلی انسان و محیط می‌باشد و عنوان درس چرخه هیدرولوژیکی و سیلاب است، چهار سؤال از دانش‌آموز شده که وقت هر سؤال نیز مشخص بوده و نمره کل امتحان نیز ۲۹ می‌باشد. بارم هریک از سؤالات به دانش‌آموزان داده شده است. در این امتحان سطح دانش و اطلاعات دانش‌آموزان اندازه‌گیری می‌شود. در سطح A-Level نیز معمولاً چنین امتحانی به عمل می‌آید که مفصل‌تر بوده و حدود ۲ ساعت به طول می‌انجامد و در آن تصمیم‌گیری نیز مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد.

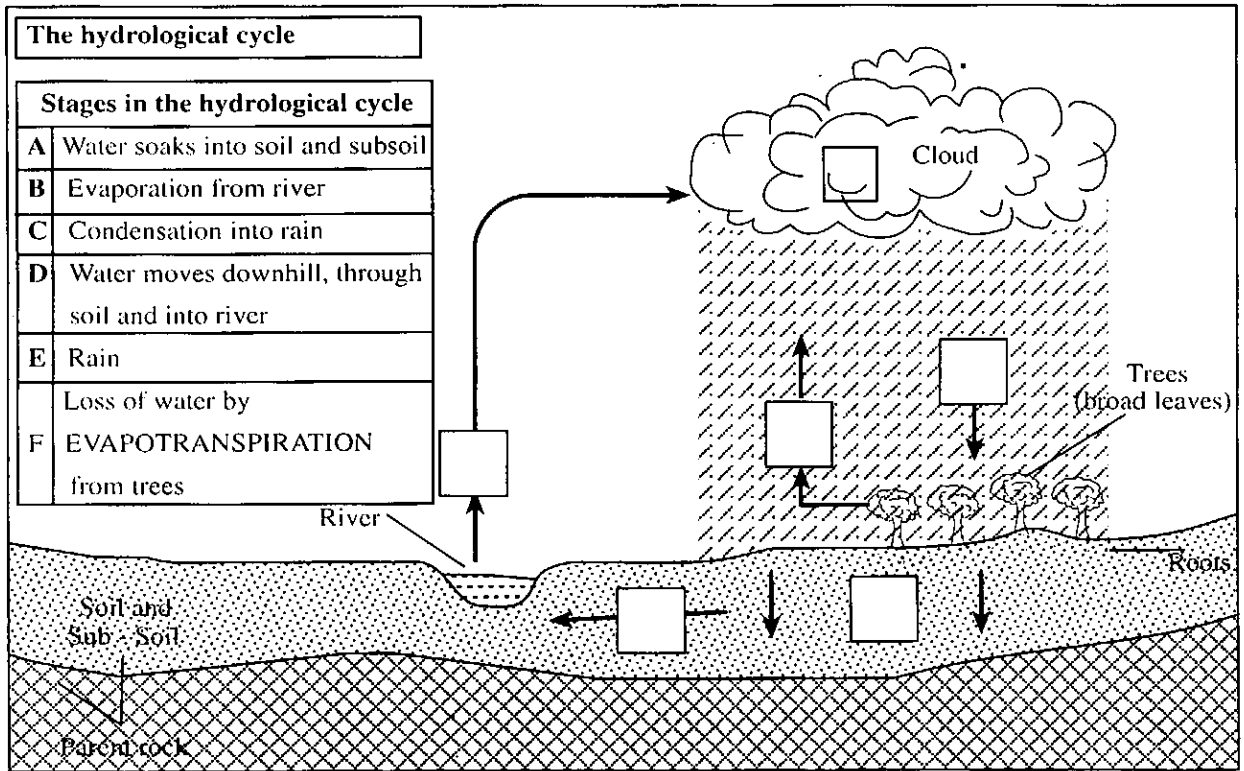
امتحانات کتبی و عملی در هر دوره GCSE و A-Level بسیار ارزشمند بوده و اعتبار کافی دارند. برای تعدیل نمره کار عملی راههایی در نظر گرفته شده و معمولاً تعدادی از کارهای عملی جغرافیایی هر آموزشگاه در یک مرکز مورد بررسی مجدد قرار می‌گیرد تا مشخص شود که آیا معلم نمره صحیح را داده یا خیر و نتیجه این بررسی نیز

ارزشیابی در برنامه درسی انگلستان ارزشیابی در کشور انگلستان بر اهداف برنامه‌های درسی منطبق بوده و سطوح مختلف دانشی، ارزشی، مهارتی و ... را دربرمی‌گیرد. در GCSE (سن ۱۶ سال)، امتحان با کار عملی (Course Work) توأم است. کار عملی در فضای بیرون کلاس انجام می‌شود و ۲۰٪ از کل نمره را به خود اختصاص می‌دهد. کار عملی از سال ۱۹۸۶ وارد برنامه درسی جغرافیا گردید، اگرچه در ابتدا معلمان به خاطر مشکلاتی که در تدریس و ارزشیابی داشتند از آن راضی نبودند. کار عملی با راهنمایی معلم و براساس گزارش نهایی استوار است و اکنون معلمان علاقه زیادی به آن از خود نشان می‌دهند زیرا برای رسیدن به اهداف تعیین شده آموزش جغرافیا، استفاده از کار عملی ضروری می‌باشد. در جریان کار عملی، دانش‌آموزان به جمع‌آوری اطلاعات، دسته‌بندی آنها و تجزیه و تحلیل و ارائه نتایج از طریق کاوش می‌پردازند. به هر حال هم‌اکنون متخصصان ارزشیابی برای کارهای عملی اعتبار کافی قایل شده‌اند. موردی که در این مسئله هست اعتبار کار عملی است زیرا ارزشیابی کارهای عملی از مدرسه‌ای به مدرسه دیگر ممکن است متفاوت باشد و معلم یک مدرسه به دانش‌آموز کمک

ضمیمه شماره یک

PAPER 1	THEME People and the Environment	TOPIC Hydrological Cycle and Flooding	SUGGESTED TIME Question A: 05 mins Question B: 05 mins Question C: 10 mins Question D: 10 mins Total: 30 mins	TOTAL MARKS 29
-------------------	--	---	--	------------------------------

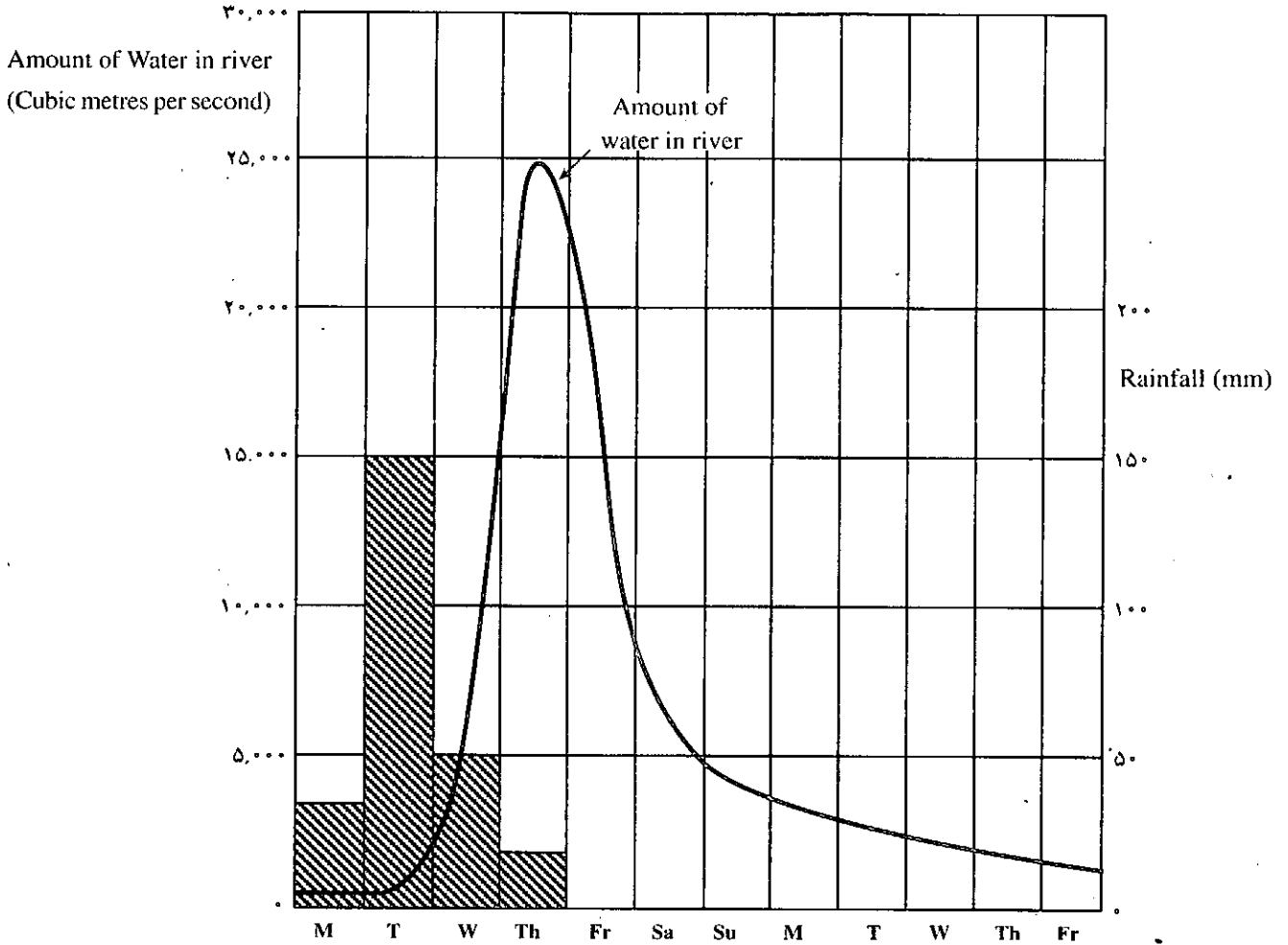
A Study the diagram below showing the stages in the HYDROLOGICAL CYCLE.

In the box above, the stages in the hydrological cycle have been mixed up. Sort them out into the correct order by putting a letter (A-F) into each of the boxes ON THE DIAGRAM.

ضمیمہ شماره يك
PAFER 12

B Study the graph below which shows rainfall and the flow of a river over a 12 day period.

- On Which DAY did it rain the most? (1mark)
.....
- What was the RAINFALL total on this day? (1mark)
.....
- On which day was there most water flowing in river? (1mark)
.....
- What was the amount of water in the river on this particular day? (1mark)
.....
- Using the diagram in question A, give ONE reason why it took the rainfall so long to reach the river. (1mark)
.....

ضمیمہ شماره یک

Study the block diagrams and graphs below

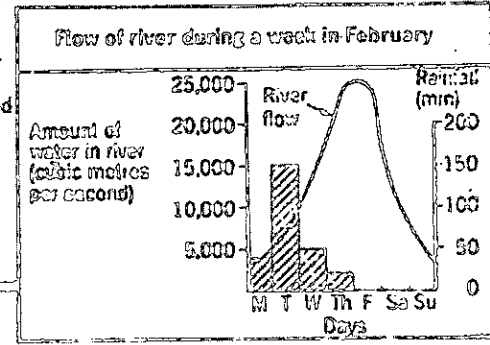
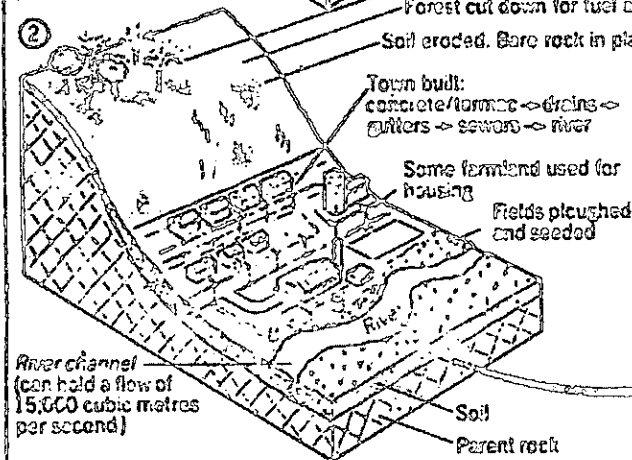
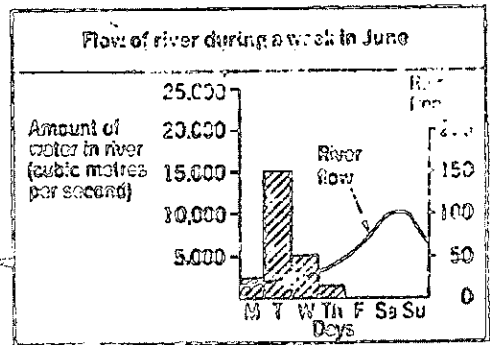
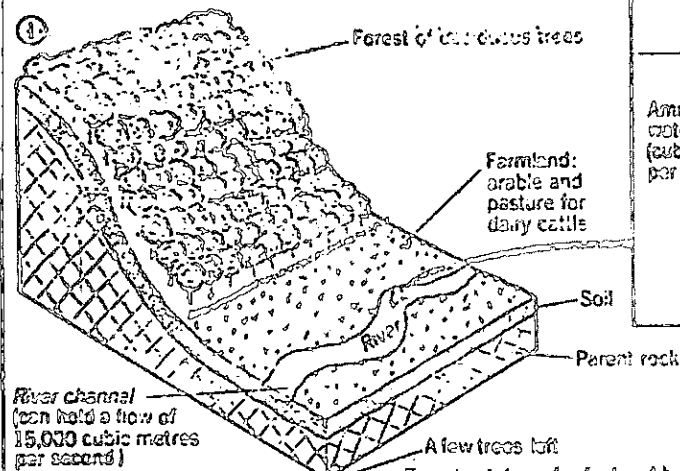

Diagram 1 shows the land-use on both sides of a river in summer.

(6 marks)

Diagram 2 shows the land-use for the SAME area in winter, several years later.

Using specific information from the data, explain why the newspaper headline below was printed in February concerning the town in diagram 2, and yet no such headline had appeared several years earlier, in June, when the SAME AMOUNT of rain fell.

FLOOD DISASTER —

Farmland and homes flooded

... ..

Answer this question on a separate sheet of paper. There would be 16 lines for your answer.

Measures have been taken over the years to prevent river and coastal flooding. Referring to specific examples, describe some of these measures and comment on how successful they have been.

Answer this question on a separate sheet of paper. There would be 20 lines for your answer.

ضمیمه شماره دو

Key elements in question construction

1. **Concepts:**
Level sequence, pace
2. **Language:**
Vocabulary (technical/non-technical)
Sentence length and structure
Readability
3. **Task and data presentation:**
Variety
Complexity
4. **Balance:**
Syllabus requirements Subject Content
Assessment Objectives

Summary or question structure

Each question is structured with an in-built progression of difficulty.

Early parts of Papers (Questions A and B in those in this book) expect to test the acquisition of concepts at a low level, relying on:

- simple factual recall
- simple description
- knowledge of the location of places
- simple data response requiring analysis or description of the distribution of limited data i. e. one (or a few) variables
- extraction of data e. g. selection of one OS symbol from a map

Instructions tend to use more simple technical (geographical) terminology, in context. Sentences should be short and of simple construction, of one or two Lines in length. Response is short, not necessarily in sentence form (e.g. ticking of boxes). Answers usually merit one or two marks per sub-section.

Later parts of Papers (Questions C and D in the papers in this book) usually require:

- more complex recall of a range of facts relating to one another
- description of distributions involving a number of variables
- response to data of a more complex nature, demonstrating that the data has been 'used' (see the section on Construction of Mark Schemes below).

Sections at this level require a higher order of hypothetico-deductive and inductive reasoning. More complicated technical terminology might be used (appropriate, however, to the ability of an average student of 16), but again in context wherever possible. Answers involve longer responses of several lines or paragraphs depending on the nature of the question. In the final stages candidates would be expected to be able to transfer principles from previous sections to their own case-study material.

برای اطلاع از گزارش‌های (Paper) امتحان که در A-Level برگزار می‌شود به ضمیمه شماره ۳ مراجعه کنید. در این سؤال از دانش‌آموز خواسته می‌شود با مطالعه مدارک و نقشه‌ها و نمودارهای ضمیمه سؤال که از منابع مختلف تهیه شده است یک تصمیم‌گیری را انجام داده و طی گزارشی علل و عوامل این تصمیم‌گیری را تشریح کند. در ضمیمه شماره ۳ از دانش‌آموز خواسته شده تا نقش یک استاد دانشگاه را برعهده گرفته و در مورد مسئله مورد نظر یک سخنرانی ارائه کند. این سخنرانی درباره سیلاب است و نمرات و بارم‌بندی آنها در هر قسمت ارائه شده است. این سؤال قدری مشکل به نظر می‌آید اما از شرکت‌کنندگان در کارگاه آموزشی جغرافیا درخواست می‌کنم که به عنوان یک دانش‌آموز این سؤال را بین ۵ تا ۱۰ دقیقه مرور کنند تا متوجه مشکل بودن سؤال شوند. ضمیمه شماره ۳ نمونه‌ای از سؤالات رادیکال در امتحان درس جغرافیاست و همه سؤالات تا این حد مشکل نیستند. در بخش اول این سؤال خصوصیات منطقه‌ای که در آن تصمیم دارند خانه‌سازی کنند، از نظر طبیعی ارائه شده است. دانش‌آموز در بخش بعدی نام‌های را که برای یک استاد دانشگاه نوشته شده و در طرح همکاری دارد، مطالعه می‌کند. در صفحه بعد اطلاعاتی در مورد خانه‌سازی و نظریات مردم منطقه و در صفحه بعدی اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری، نقشه منطقه، اطلاعات هیدرولوژیک و بالاخره نقشه‌ای که دانش‌آموز باید در روی آن محل خانه‌سازی را مشخص کند و نیز سیاست‌های جدید منطقه در مورد مسکن‌سازی ارائه گردیده است که آنها را در ضمیمه شماره ۳ می‌توانید ببینید. همچنان که ذکر شده ۲ عکس و یک نقشه بزرگ نیز با این سؤال همراه بوده که کپی نشده است. مدت امتحان ۲ ساعت است، یک ساعت برای مطالعه سؤال و یک ساعت صرف پاسخگویی می‌گردد. در این امتحان دانش‌آموز از اطلاعات مهارتی، شناختی، اطلاعاتی و... استفاده کرده و با تجزیه و تحلیل‌ها، تصمیم‌گیری را انجام می‌دهد و از این طریق تفکر منطقی جغرافیایی را می‌آموزد.

این نوع امتحانات نه تنها در جغرافیا بلکه در دیگر موضوعات درسی برگزار می‌شود البته در درس تاریخ ضخامت اوراق سؤالات بیشتر از جغرافیاست اما در هر صورت این نوع امتحان جا افتاده و دانش‌آموزان با رضایت خاطر آن را پاسخ می‌گویند. لازم به تذکر است که افراد هوشمند ولی بدون اطلاعات جغرافیایی، از عهده پاسخگویی به سؤال بر نمی‌آیند و فقط کسانی می‌توانند سؤال را پاسخ دهند که از دانش و مهارت‌های جغرافیایی اطلاع داشته باشند و پاسخ صحیح تصادفی اصلاً در این امتحان وجود ندارد.

این روش امتحانی نوعی تعدیل بین روش‌های سنتی و جدید است که در سال ۱۹۸۰ فقط تعداد کمی از آن استقبال می‌کردند اما در سال ۱۹۹۶ تقریباً اکثریت قریب به اتفاق دانش‌آموزانی که امتحان تصمیم‌گیری را در سطح A-level می‌گذرانیدند از این روش برای پاسخگویی به سؤال استفاده کردند.

ضمیمه شماره بیست

احداث منطقه مسکونی جدید در همپشایر جنوبی

تمرین تصمیم گیری
طرح مسئله

DECISION-MAKING EXERCISE NEW HOUSING IN SOUTH HAMPSHIRE

For the purpose of this exercise you are asked to assume the rôle of a Lecturer in Geography at the University of Reading. Your special interest is the management of landforms and natural systems, e.g. river networks. In addition, you are particularly aware of the importance of human considerations in these matters.

As part of the South Hampshire Structure Plan, for the period 1977 to 1991, Hampshire County Council is preparing to build new homes and industrial premises in the area covered by the Chandler's Ford District Plan - see Figure 1. Some of the land proposed for new housing is occupied by the valley of the Monks Brook - see Figure 4. The Monks Brook is a small tributary of the River Itchen which in turn flows into Southampton Water.

The County Council has received a report from the Regional Water Authority indicating that an expensive modification of the channel of the Monks Brook is necessary in order to reduce the risk of flooding in the area proposed for new houses, shown on Figure 4, and in existing built-up areas. The Authority claims that the channel, in its present natural form, cannot be relied upon to contain and discharge all the water likely to flow to it under severe storm conditions. It has also prepared an analysis (see page 5) of the damage likely to occur to existing built-up areas, after development, should the Monks Brook subsequently flood.

The Water Authority report has presented the County Council with a dilemma over its building plans. You have been invited, by the County Planning Officer, to undertake an independent assessment of *three* options open to the Council for building on the land adjacent to the Monks Brook, and to present a report of your findings, together with a recommendation. A letter to you containing instructions from the County Planning Officer is set out on Page 3. Page 4 provides further information on the need for housing in South Hampshire, and on public reaction to the proposal to build in the valley of the Monks Brook.

STRUCTURE OF FINAL REPORT AND MARK ALLOCATION

Your report should consist of the following *four* parts:

چهار موردی که در پاسخگویی باید رعایت شود.

1. An introductory statement setting out the main points of conflict arising from the apparent need to build new homes in Chandler's Ford. (5 marks)
2. An analysis of the physical circumstances and human considerations concerning the question of building new houses in Chandler's Ford. (15marks)
3. An evaluation of the several building strategies available to the County Council, including your proposals for option C (see page 3). (20 marks)
4. A concluding statement recommending and justifying *either* one of the three specified building options *or* your own alternative strategy. (10 marks)

(Total: 50 marks)

در امتحان درس علوم نیز از چنین روشی استفاده می‌شود. در مطالعه اسناد تاریخی در درس تاریخ نیز از امتحان مشابهی استفاده می‌کنند. باید یادآوری کنیم که: این امتحان فقط بخشی از کل امتحان است و تمام امتحان محسوب نمی‌شود و در برخی از دروس مثل جغرافیا، تاریخ و علوم از مهارت‌های دیگر منجمله مهارت‌های آزمایشگاهی و عملی نیز ارزشیابی می‌شود. تجربه نشان داده است که با تجدید نظر در مطالب کتاب و نوع امتحانات از سال ۱۹۷۶ تا ۱۹۹۶ تحولی اساسی در استقبال از درس جغرافیا توسط دانش‌آموزان صورت گرفته است: در سال ۱۹۷۶ تعداد دانش‌آموزانی که درس جغرافیا را انتخاب می‌کردند اندک بود زیرا A-Level به صورت سنتی ارائه می‌شد. در سال ۱۹۸۳ تغییراتی در سه فصل دروس و ارزشیابی به عمل آمد و از سال ۱۹۸۴ با تشریح این نوع امتحان و تضمین نتایج موفق آن توسط اساتید، استقبال دانش‌آموزان از آن آغاز گردید، البته معلمان نیز باید با این سیستم امتحانی هماهنگی داشته و از آن با مسئولیت‌پذیری استقبال کنند تا نتیجه مطلوب حاصل آید. تصحیح سؤال تشریحی A-Level وقت‌گیر و پیچیده است و حدود ۱۵۰۰ نفر مصحح این سؤالات، جلسات متعددی با هم دارند و نمرات خود را با یکدیگر هماهنگ می‌کنند و در مورد نحوه نمره دادن با هم توافقی را به عمل می‌آورند. در این امتحان به چگونگی تجزیه و تحلیل، استدلال، توصیه نتایج اطلاعات اولیه و ارائه کل نتیجه گرفته شده از سؤال از سوی دانش‌آموز توسط مصحح نمره داده می‌شود. علاوه بر سؤال مذکور، یک امتحان دیگر نیز وجود دارد که بیشتر جنبه دانشی دارد و حاوی ۸ سؤال است که هر دانش‌آموز فقط به ۴ سؤال آن پاسخ می‌دهد و هر سؤال دارای سه بخش به شرح زیر است:

(۱) بخش مربوط به مهارت‌ها ۷ نمره

(۲) بخش مربوط به درک و فهم ۹ نمره

(۳) بخش مربوط به اطلاعات ویژه از مکان‌های خاص جغرافیایی ۹ نمره

جمع نمرات برای هر سؤال ۲۵ نمره می‌شود. نمونه‌ای از این سؤالات بدین صورت است که با مثلاً نمایش نقشه استقرار نیروگاه‌های اتمی در انگلستان، این سؤالات مطرح می‌گردد:

سؤال (۱): برای احداث نیروگاه اتمی چه مناطق آب و هوایی مناسبند؟ و بین نیروگاه و نوع آب و هوای یک منطقه چه ارتباطی ممکن است ایجاد شود؟ (این سؤال به مهارت‌ها و دانش‌ها مرتبط است و دانش‌آموز باید اطلاعات آب و هوایی را با نقشه پیوند دهد).

سؤال (۲): در مقیاس جهانی، احداث نیروگاه‌های اتمی در چه مناطقی انجام شده و گسترش این نیروگاه‌ها را تا سال ۲۰۰۰ میلادی، چگونه ارزیابی می‌کنید؟

(این سؤال در سطح ملی و منطقه‌ای نیست اما می‌تواند در این مقیاسها نیز باشد. دانش‌آموز بدین ترتیب مقایسه‌ای بین ۸۰٪ تولید برق از نیروگاه‌های اتمی در فرانسه و ۱۵٪ در انگلیس را به عمل می‌آورد).

سؤال (۳): انرژی اتمی را با سوخت فسیلی مقایسه کرده و تأثیرات

هریک را بر محیط و انسان توضیح دهید.

(این سؤال درک و فهم را اندازه‌گیری می‌کند و دانش‌آموز مقایسه را انجام می‌دهد).

طبق نمونه فوق، ۴ سؤال ۲۵ نمره‌ای مجموعاً ۱۰۰ نمره را به خود اختصاص می‌دهند. اکنون می‌توانید با مقایسه ضمایم شماره ۱ و ۳، چگونگی امتحان در دو مقطع GCSE و A-Level و ساختار آنها را با یکدیگر مقایسه کنید. ملاحظه می‌کنید که اصولاً در هیچ دوره تحصیلی در کشور انگلستان از سؤالات تستی چهارجوابی برای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان استفاده نمی‌شود. این امر اغلب بدین خاطر است که کسی برای این گونه ارزشیابی که ۲۵٪ آن متکی بر شانس است، اعتباری قابل نیست، ۲۰ یا ۲۵٪ شانس در یک امتحان بسیار زیاد است و اصولاً اعتبار چنین امتحاناتی را زیر سؤال می‌برد. در امتحانی که در سال ۱۹۹۲ توسط اتحادیه بین‌المللی جغرافیایی به عمل آمد از سؤالات چهارجوابی (تستی) استفاده شده بود و چون ۱۷۰۰۰ دانش‌آموز انگلیسی شرکت‌کننده در این امتحان با این نوع امتحان آشنا نبودند بنابراین نمره کسی از آن به دست آوردند و ما به نحوه این گونه امتحان گرفتن اعتراض کردیم و بالاخره مشخص شد که این گونه امتحانات نمی‌تواند به عنوان ایزاری برای مقایسه اطلاعات و مهارت‌های جغرافیایی دانش‌آموزان یک کشور با کشورهای دیگر به کار رود.

در امتحان GCSE تمام دانش‌آموزان باید شرکت کنند اما در امتحان A-Level فقط ۳۰٪ از دانش‌آموزان شرکت می‌کنند و اعتقاد عمومی بر این است که دانش‌آموز باید در یک رشته بخوبی آگاه و با مهارت باشد تا بتواند امتحان A-Level آن رشته مثلاً جغرافیا را از سر بگذراند. شرکت در این امتحان به انگیزه‌ای قوی مثل ادامه تحصیل در دانشگاه نیاز دارد اما انگیزه امتحان GCSE ارتقای سطح علمی دانش‌آموزان است.

اکنون به سیستم ارزشیابی ملی انگلستان می‌پردازیم. سؤال مهمی که در این زمینه مطرح است رشد تحصیلی است. یعنی اگر دانش‌آموزان از ۵ تا ۱۴ سالگی جغرافیا بخوانند چگونه می‌توان رشد آنان را در این زمینه اندازه گرفت؟

باید توجه داشت که دریافتها از رشد متفاوت می‌باشد مثلاً در نمودار زیر منظور از رشد عقلی کدام است؟ این نمودار را مطالعه کنید و تصمیم‌گیری کنید که در جغرافیا به کدام یک می‌توانیم رشد بگوئیم، شاید همه؟

Progression	رشد عقلی
به مشکل	از ساده
Abstra ذهنی	Concrete عینی
Multiple جمعی	Single انفرادی / مجرد
Far دور	Near نزدیک
General کلی	Singular جزئی

ضمیمه شماره ۵

این سطوح را ما به صورت نامرتب نوشته‌ایم تا شما آنها را مطالعه کرده و مرتب کنید. هر یک از این سطوح را می‌توان تجزیه و تحلیل کرد و در آنها سطوح درک و فهم، مکان‌شناسی، روشها، مهارتها و فنون را در قالب جملات تشخیص داد. مثلاً در سطح ۴ یا A، ده عنصر تشخیص داده می‌شود که می‌توان آنها را خلاصه کرد. در مورد مکانها، از ابتدا به مقیاس کوچک و بالاخره به مقیاس وسیع و جهانی تقسیم‌بندی شده‌اند، موضوعات از دامنه کم به دامنه زیاد گسترش می‌یابند. اگر این سطوح را مطالعه کنید و اقدام به جمع‌بندی و تعیین سطح کنید احتمالاً به جدول تکمیل شده پایین صفحه ضمیمه ۵ خواهید رسید، اما وجود اختلاف نظر، شاید باعث شود که همه با این جدول تکمیل شده موافق نباشند.

سطح A

دانش‌آموزان، دانش و درک و مهارتهای خود را در ارتباط با مطالعات انجام شده در زمینه مکانها و موضوعات مختلف در مقیاس‌های مختلف نشان می‌دهند. آنها الگوهای جغرافیایی را تا حدودی توصیف نموده و اهمیت محل استقرار را در شناخت مکانهای مختلف درک می‌کنند. آنها فرآیندهای طبیعی و انسانی را تشخیص می‌دهند و توصیف می‌کنند. آنها تا حدودی درک می‌کنند که چگونه این فرآیندها می‌توانند مشخصه‌های مکانها را تغییر دهند و اینکه این تغییرات زندگی و فعالیت مردمی را که در آنجا زندگی می‌کنند تحت تأثیر قرار می‌دهند. آنها توصیف می‌کنند که چگونه مردم می‌توانند هم محیط را بهبود بخشند و هم به آن صدمه بزنند. دانش‌آموزان با استفاده از دانش و درک خود سؤالات جغرافیایی مناسب را پیشنهاد می‌کنند. آنها از یک سری مهارتهای جغرافیایی (از برنامه درسی سطح کلیدی ۲ و ۳) و شواهد لازم برای مطالعه مکانها و موضوعات استفاده می‌کنند. آنها یافته‌های خود را با استفاده از واژگان مناسب منتقل می‌کنند.

سطح B

دانش‌آموزان مشخصه‌های طبیعی و انسانی مناطق را توصیف نموده و مشخصه‌های تعیین‌کننده ویژگی خاص مکانها را تشخیص می‌دهند. آنها نشان می‌دهند که از مکانهایی غیر از منطقه مسکونی فرد آگاهی دارند. آنها برداشت‌های خود را از مشخصه‌های جذاب و غیرجذاب محیط یک منطقه بیان می‌کنند. دانش‌آموزان از منابع فراهم آمده اطلاعات را انتخاب می‌کنند. آنها این اطلاعات و مشاهدات خود را برای پرسیدن سؤال و پاسخ دادن به آنها در مورد مکانها بکار می‌برند. آنها تا حدودی از واژگان مناسب استفاده می‌کنند.

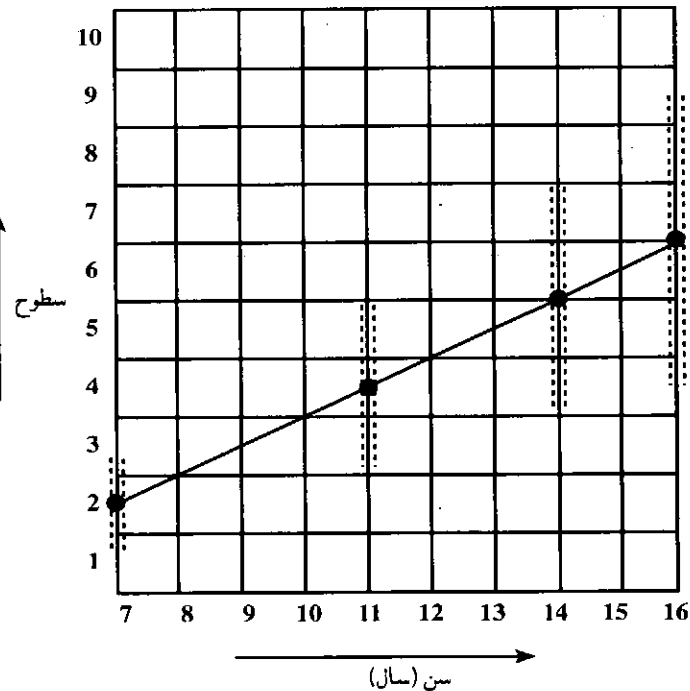
سطح C

دانش‌آموزان، دانش و درک و مهارتهای خود را در ارتباط با مطالعه یک سری از مکانها و موضوعات در بیشتر از یک مقیاس نشان می‌دهند.

بنابراین رشد کلمه‌ای پیچیده به نظر می‌آید و نمی‌توان آن را راه خاصی فرض کرد و می‌توان به آن از زوایای مختلف نگاه کرد. اکنون به نمودار (ضمیمه شماره ۴) نگاه کنید. در این نمودار سطوح مختلف برحسب سن دانش‌آموز از ۷ تا ۱۶ سالگی دیده می‌شود، خط پر و سیاه نشانه نتایج مورد انتظار برای گروه سنی مورد نظر است که گمان می‌رود حدود ۸۰٪ دانش‌آموزان مربوطه در حد نتایج مورد انتظار در سن مربوط به خود باشند. این نمودار یک نمودار واقعی نیست بلکه نمودار مورد انتظار می‌باشد. در سنین ۷، ۱۱، ۱۴ و ۱۶ سالگی از دانش‌آموزان امتحان به عمل می‌آید. بر اساس این نمودار ۸۰٪ دانش‌آموزان در سطوح ۲ و ۳، ۸۰٪ در سطوح ۲/۵ تا ۵/۵، ۸۰٪ در سطوح ۳/۵ تا ۷/۵ و ۸۰٪ در سطوح ۴ تا ۹ قرار می‌گیرند. این منحنی براساس منحنی توزیع نرمال ترسیم شده است. اگر امتحان A-Level و GCSE را با این ارزشیابی ملی مقایسه کنیم، میانگین در ۵۰٪ محاسبه می‌شود و نمره قبولی برای سنین و سطوح مختلف متفاوت است.

* * *

به هنگام برنامه‌نویسی ملی در سالهای ۱۹۸۹ و ۱۹۹۰ سعی بر آن بود که سطوح و برنامه‌های مختلف و مدون موجود مورد توضیح و توصیف کامل قرار گیرند. این برنامه و سطوح موجود در آن مورد اعتراض معلمان واقع شد و این اعتراض سبب گردید که در سالهای بعد برنامه‌های جدیدی فراهم شود (برنامه گروه دیرینگ که در صفحات قبل به آنها اشاره شد). این برنامه جدید توضیح و تفسیر چندانی نداشتند و فقط سطوح Level مختلف، توصیف شده بود (ضمیمه شماره ۵).

نمودار انتظارات یادگیری در سنین بین ۷ تا ۱۶ سالگی

ضمیمه شماره ۴

آنها الگوهای جغرافیایی و یک سری فرآیندهای طبیعی و انسانی را توصیف نموده و آنها را تا حدودی تعیین می‌کنند. آنها توصیف می‌کنند که چگونه این فرآیندها به مشابهت‌ها و تفاوت‌های بین مکانها می‌انجامد. دانش‌آموزان راههای ارتباط مکانها را از طریق انتقال محصولات و مردم توصیف می‌کنند. آنها در مورد راههایی که از طریق آن فعالیت انسان بر محیط تأثیر می‌گذارد توضیح می‌دهند و تلاش مردم را برای غلبه بر محیط و بهبود بخشیدن به آن تشخیص می‌دهند. دانش‌آموزان سؤالات جغرافیایی مناسب را تشخیص می‌دهند. دانش‌آموزان با استفاده از دانش و درک خود از مهارتهای مناسب (از برنامه درسی سطح کلیدی ۲ و ۳) و شواهد برای بررسی مکانها و موضوعات نشان می‌دهند. آنها به نتایج مشخص دست می‌یابند و آنها را با نمودار و نقشه ارائه می‌دهند.

سطح D

دانش‌آموزان مشخصه‌های طبیعی و انسانی مکانهای مختلف را توصیف و مقایسه می‌نمایند. آنها برای محل قرار گرفتن بعضی از مشخصه‌ها توضیحاتی ارائه می‌دهند. آنها آگاهی خود را از اینکه مکانهای مختلف می‌توانند مشخصه‌های مشابه و متفاوت داشته باشند نشان می‌دهند. آنها برای بعضی از مشاهدات و قضاوت‌های خود درباره مکانها دلیل ارائه می‌کنند. آنها از مهارتها و شواهد موجود برای پاسخ دادن به یک سری سؤالات جغرافیایی استفاده می‌کنند.

سطح E

دانش‌آموزان مشخصه‌های انسانی و طبیعی مکانها را تشخیص داده و مشاهداتی بعمل می‌آورند. آنها نظرات خود را در مورد مشخصه‌های محیط یک محل که برایشان جذاب و یا غیرجذاب است بیان می‌کنند. آنها از منابع موجود و مشاهدات خود برای پاسخ دادن به سؤالات در مورد مکانها استفاده می‌کنند.

سطح F

دانش‌آموزان درک و مهارتهای خود را در ارتباط با یک سری از مطالعات مکانها و موضوعات در مقیاس‌های مختلف نشان می‌دهند. آنها یک سری فرآیندهای طبیعی و انسانی را توضیح می‌دهند. آنها راههایی را که از آن طریق فرآیندهای فعال در مقیاس مختلف، الگوهای جغرافیایی ایجاد می‌کنند و به تغییر در مکان می‌انجامد توصیف می‌کنند. آنها راهبردهای مختلف برای غلبه بر محیط را توصیف می‌کنند و توضیحاتی ارائه می‌دهند و درک می‌کنند که راهبردهای مختلف اثرات متفاوتی بر مردم و مکانها دارند. دانش‌آموزان با مراجعه به دانش و درک خود

سؤالات جغرافیایی مناسب را مشخص ساخته و مجموعه‌ای از مطالعات مناسب را پیشنهاد می‌کنند. آنها مجموعه‌ای از مهارتها (از برنامه درس سطح کلیدی ۳) و شواهد اجرای مطالعات را انتخاب و از آنها استفاده مناسب بعمل می‌آورند. آنها نتیجه‌گیریهایی را که با شواهدشان مطابقت دارند ارائه می‌دهند.

سطح G

دانش‌آموزان، دانش و درک و مهارتهای خود را در ارتباط با مطالعات مکانها و موضوعات در مقیاس‌های مختلف نشان می‌دهند. آنها تعامل بین فرآیندهای انسانی و طبیعی را توصیف می‌کنند. آنها نشان می‌دهند که چگونه این تعامل الگوهای جغرافیایی ایجاد می‌کند و به تغییر در مکان و الگوها کمک می‌نماید. آنها نشان می‌دهند که بسیاری از عواملی را که بر تصمیم‌گیریهایی انجام شده درباره مکانها تأثیر می‌گذارند درک می‌کنند، از آن برای تعیین تغییرات در مکان استفاده می‌کنند. آنها درک می‌کنند که زندگی ملت‌ها در محیط و در یک مکان از فعالیت‌ها و حوادث مکانهای دیگر تأثیر می‌پذیرد. آنها تشخیص می‌دهند که فعالیت‌های انسانی احتمالاً نتایج محیطی ناخواسته‌ای دارد و اینکه تغییر بعضی اوقات به درگیری می‌انجامد. دانش‌آموزان با رشد استقلال برای مشخص نمودن سؤالات جغرافیایی، تهیه مقدمات تحقیق و انتخاب و استفاده درست از سطح وسیعی از مهارتها (برنامه درسی سطح کلیدی ۳) و شواهد به دانش و درک خود مراجعه می‌کنند. آنها تا حدودی به نتایج مثبتی بر شواهد دست می‌یابند.

سطح H

دانش‌آموزان، دانش و درک و مهارتهای خود را در ارتباط با دامنه وسیعی از مطالعات مکانها و موضوعات در مقیاس‌های مختلف نشان می‌دهند. آنها برای تعامل بین فرآیندهای انسانی و طبیعی توضیحاتی ارائه می‌دهند. آنها تغییرات و مشخصه‌های مکانها را در طول زمان توضیح می‌دهند. آنها تا حدودی می‌توانند نابرابری در توسعه را توجیه کنند و درک نسبی خود را از دامنه و پیچیدگی عواملی که در کیفیت زندگی در مکانهای مختلف دخالت دارند نشان دهند. دانش‌آموزان عوامل و عواقب مسائل محیطی را تشخیص می‌دهند و درک خود را از راهبردهای مختلف برخورد با مسائل نشان می‌دهند. آنها مفهوم توسعه مداوم را درک نموده و بکار می‌برند. دانش‌آموزان با مراجعه به دانش و درک خود، در مشخص نمودن سؤالات مناسب جغرافیایی و اجرای مجموعه‌ای از مطالعات فعالیت مؤثر نشان می‌دهند. آنها دامنه وسیعی از مهارتها (از برنامه درسی سطح کلیدی ۳) و شواهد را انتخاب و بکار می‌برند تا به نتایج مثبتی براساس شواهد برسند.

نتایج دسته‌بندی سطوح مختلف و ترتیب اصلی آنها

سطح ۸	سطح ۷	سطح ۶	سطح ۵	سطح ۴	سطح ۳	سطح ۲	سطح ۱
H	G	F	C	A	D	B	E

(ادامه دارد)

اصول زیباسازی در

دکتر محمدحسین رامشت

گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

— زیبایی چیست؟

اگرچه مقوله زیبایی از زمان سقراط تاکنون به عنوان یکی از مباحث فلسفی مورد بحث اهل نظر بوده است ولی بواسطه آنکه گاه ریشه در عالم علوی و زمانی در بستر مقولات اجتماعی، طبیعی و تاریخی داشته از پیچیدگی و غامضیت خاصی برخوردار است و از همین رو برای درک آن روشهای متعددی نیز معمول بوده است.

زیباشناسی مابعدالطبیعه از مشکلترین مقولات فلسفی است که در حقیقت به علم غایت وجود یا معرفت وجود مطلق، تعلق دارد و دانای آنرا حکیم یا فیلسوف گویند. یکی از بزرگترین زیباشناسان طریقه مابعدالطبیعه افلاطون حکیم است. وی میگوید هر چه در عالم محسوس هست سایه‌ای از مثال خویش است. وجود ندارد ولی عدم هم نیست. نه بود است نه نبود، بلکه نمود است.

به‌هر حال چون زیبایی در مقولات مختلف مطرح است لذا برحسب نوع تظاهر آن در روح بشری، طبیعت، اجتماعات، تاریخ و روان، تعاریف و خصیصه‌های مختلفی بر او مترتب دانسته‌اند و همین امر سبب شده است که پاره‌ای بر درک زیبایی و لزوم زیباشناسی تأکید ورزند. آنان بر این باورند که برای احساس زیباییهای طبیعی اول می‌بایست با زیباییهای هنری آشنائی داشت. پاره‌ای دیگر نیز آسان‌ترین راه را برای شناختن زیبایی، مقایسه بعضی کیفیات و صفات دانسته‌اند. که غالباً همراه و ملازم زیبایی است. برای مثال، سودمندی و خوبی را که هر کدام صفتی بشمار می‌آیند، ملازم با زیبایی قلمداد نموده‌اند. البته بدیهی است که زیبایی اگرچه مطبوع و دلپذیر است ولی همیشه سودمند و یا خوب نمی‌تواند باشد و مقوله خوبی اگرچه در بسیاری از موارد ملازم و همراه زیبایی است ولی لازمه وجود زیبایی قلمداد نمی‌شود. پاره‌ای دیگر از محققین حقیقت را زیبا خوانده‌اند حال آنکه هر زیبایی حق نیست اگرچه حق مطلق زیباست.

به عقیده دکارت زیبایی احساسی است مطبوع که چشم یا بصر را عارض می‌شود و مقوله زیبایی را حسی و عارضه‌ای که بر گوش و چشم

مترتب می‌تواند باشد معرفی می‌کند.

داروین تعبیری مادی از زیبایی دارد. وی زیبایی را عامل و وسیله انتخاب طبیعی و در نهایت وسیله بقای بشر قلمداد کرده است، او معتقد است که در عالم گیاهی حشرات دلالان زیرک محبت‌اند زیرا پروانه‌ها و زنبوران عامل انتقال و وصال تلقی می‌شوند.

نکته جالبی که در باب زیبایی طبیعت بیان می‌شود موضعی بودن و یا بروز فضلی زیبایی است. داروین معتقد است که اولاً زیبایی برای جنس مخالف قابل درک است و چون مبنای زیبایی را میل به وصل تعریف می‌کند موجود نر نمی‌تواند برای نری دیگر از همان نوع زیبا باشد بلکه ماده هر نوع برای نر همان نوع زیباست. ثانیاً بسیاری از حرکات، رقصها، آوازاها و حتی زینت‌کاریهایی که پرندگان در آشیانه‌سازی خود به کار می‌برند در فصلی بروز می‌کند که دوران عاشق‌پیشگی خوانده می‌شود و در حقیقت این میل سبب شده که زیبایی بصورت حرکات، اصوات و یا... تظاهر نماید. بعبارت دیگر احساس و ادراک یک نوع خرسندی که همان زیبایی است آنها را به بروز حرکات و اصوات... وامی‌دارد، چون این تراوشات از احساس و درکی مقدس نشأت گرفته، لذا زیبایی را هم می‌توان مقدس قلمداد کرد.

گرچه این تعبیرات خود از واقعیت‌های چندی پرده برمی‌دارد، بدیهی است که تمام موارد زیبایی منحصر به کنش جنسی و سودمندی نمی‌شود. زیرا اگر از قدر زیبایی بکاهیم و آن را قاعده انتخاب جنسی فرض کنیم سوالات متعددی پیش‌رو خواهیم داشت. در عالم نباتات ربایش حشرات بواسطه زیبایی گلها نیست و از آن گذشته در عالم حیوانات پیروزی عشقی نه با زیباترین نرها بلکه انتخاب با قوی‌ترین نرهاست. بعبارت دیگر بروز میل جنسی لازمه‌اش زیبایی نمی‌تواند باشد.

ارسطو بانی زیباشناسی خوانده شده، درباره زیبایی می‌گوید: کاراکتر و سجایای زیبا عبارتست از توافق، تقارن و وضوح. ولی کانت معتقد است که درک زیبایی به شناخت مربوط بوده و منظور از زیبایی

کارتوگرافی

لزوم بکارگیری زیبایی و اصول آن در کارتوگرافی

بدون تردید انسان و زیباپرستی و کمال‌جویی همواره با یکدیگر قرین بوده‌اند و اگر تردیدی در این اصل نداشته باشیم باید گفت کارتوگرافی که بیشتر یک هنر است تا علم با مبحث زیبایی ارتباط نزدیکی برقرار می‌کند. وظیفه یک کارتوگراف تنها نمود اطلاعات خاصی بر روی یک صفحه نیست بلکه چون اطلاعات نه بصورت واقعی بلکه بصورت سمبلیک و یا یک سری خطوط که موجودیت‌شان از اصول ریاضی نشأت می‌گیرد لازم است که اصولی بکار گرفته شود تا بیننده ضمن درک مفاهیم، انگیزه‌ای برای ترغیب بیشتر در دیدن پیدا کند و این مهم در تفهیم مطالب و همچنین درک اطلاعات سهم مهمی را بعهد می‌گیرد. اصول زیباسازی در کارتوگرافی گاه بطور کلی خود عامل پاره‌ای از مفاهیم علمی و اطلاعاتی است. برای مثال پهنای خطوط در بسیاری از مواقع خود مبین مفهومی در نقشه بوده موضوعی را بیان می‌کند. انتخاب سمبلها و سادگی و همچنین طراحی از جمله مسائل مهمی است که در این مقوله مطرح است. بنابراین بطور خلاصه باید گفت گذشته از این که انسان زیباپرست و کمال‌جوست کارتوگرافی چون سنخیت خاصی با مقولات هنری چون طراحی و رنگ‌آمیزی و... دارد نمی‌تواند با اصول زیباسازی بیگانه باشد و حتی در پاره‌ای از موارد اصول زیبایی خود حاصل پیام و مفهومی خاص در نقشه‌های موضوعی است.

اصول زیبایی و زیباسازی در کارتوگرافی

۱- اصل تناسب، تقارن و موزونی و هماهنگی اعضاء:

همانگونه که در تعریف زیبایی آمد یکی از ویژگیهای شیء زیبا هماهنگی و موزونی بین اندام و اعضاء آن شیء است. بطور کلی قوای ذهنی که جز به نیروی احساس درک نمی‌گردد از هماهنگی و موزونی اعضاء یک پدیده زیبا خرسندی و مطلوبیت ویژه‌ای را احساس می‌کند. و در حقیقت این هماهنگی ما را آماده دوست داشتن آن چیز می‌سازد. تأثیر هماهنگی در آن واحد روی یک حس یا چندین حس و همچنین بر شعور ما جاری می‌شود و بلاغت و شورانگیزی را به طرف القا می‌کند. این هماهنگی می‌تواند در اندازه‌ها، حرکات و حتی هارمونی صوتی تجلی پیدا کند. برای مثال در یک نقشه مسطحاتی می‌بایست بین خطوط یعنی اندازه پهنای آنها برحسب ارتفاع نوعی تفاوت وجود داشته باشد ولی این تفاوتها با یک نسبت خاص و متعارف که خرسندی بیننده را فراهم آورد ترسیم می‌شود و چنانچه این تناسب رعایت نشود ولو اینکه اعضاء نقشه بسیار مطلوب هم باشند ترکیب آنها در کنار یکدیگر زیبایی را نمود نمی‌کنند.

همین امر در مورد حرکات اعضاء یک فرد در هنگام راه رفتن هم صادق است برای مثال اگر شخص آراسته‌ای در هنگام راه رفتن حرکات دست و پا و دیگر اعضاء بدنش نوعی تناسب و سنخیت با یکدیگر نداشته باشد از مجموعه، یک فرآیند ناخوشایند نتیجه می‌شود. در مورد اصوات نیز چنین اصلی صادق است. اگر اصوات منفرد زیبایی را که در ارتباط هم

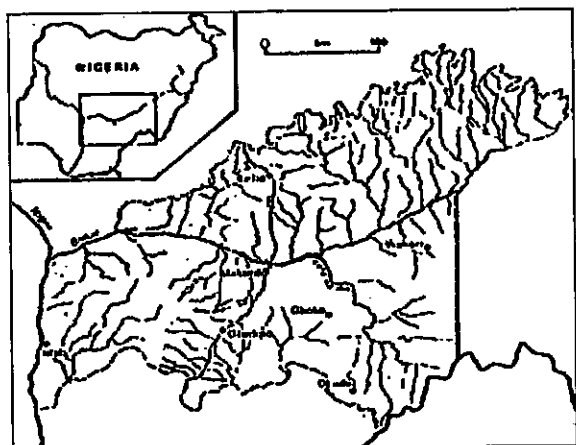
یک نوع ذوق باطنی یا تشخیص مبهم و ندانسته از تکامل است. وی زیبایی را از چهار نقطه نظر تحلیل بردار می‌داند: ۱- کیفیت. ۲- کمیت. ۳- نسبت. ۴- تغییرپذیری. در باب کیفیت می‌گوید زیبا موضوع خرسندی بی‌شائبه است به عبارت دیگر ذوق قدرت قضاوت در چیزی یا در واقعه و یا نمودی که منجر به خرسندی گردد در حالیکه عاری از هر سودی باشد موضوع زیبایی است. از نظر کمی او معتقد است که زیبایی موضوع خرسندی عمومی است، کسی که از چیزی خرسندی احساس می‌کند بالطبع همان چیز را برای هر کسی سرچشمه همان خرسندی می‌داند و تصور می‌کند حق دارد که هرکس همان نوع خرسندی را انتظار داشته باشد و چنان از زیبایی صحبت می‌کند که گویی زیبایی کیفیت خاص آن چیز است نه ادراک خاص خود او. نکته دیگری که او ارائه می‌دهد «نسبت» است. زیبایی متصف به یک هم‌آهنگی و موزونی است. زیبایی مربوط به شکل و فرم ریخت اشیاء است، از همین رو فی‌نفسه خود فرم مورد پسند است.

سومین نکته مهمی که کانت بیان می‌دارد زیبایی و خصیصه دیگرش یعنی غایت است. او می‌گوید زیبایی شکل غائی از هر چیز است در حالیکه غایتی هم در آن دیده نمی‌شود. این بدان مفهوم است که نوعی تکوین و تکامل در شیئی زیبا دیده می‌شود. وی خصیصه دیگری را به اشیای زیبا نسبت می‌دهد و آن رضایت و جویی آنهاست. بدین مفهوم که به عقیده کانت هر شیئی زیبا ما را آماده دوست داشتن چیزی بدون انتظار سودی می‌نماید در حقیقت بیننده در برابر زیبایی بدون آنکه انتظار سود و بهره‌ای داشته باشد رضایت و خشنودی خاصی را احساس می‌کند و سپس می‌گوید که این احساس به همه دست می‌دهد.

بنابراین بطور خلاصه می‌توان گفت زیبایی موضوع یک خرسندی بی‌شائبه است که در درک آن سودی منظور نمی‌شود و هم‌آهنگی و توازن و غایت از جمله ویژگیهای آنست.

موضوعیت و هماهنگی ندارند راتلفیق کنیم آن خرسندی که لازمه زیبایی است بوجود نخواهد آمد.

بنابراین بخوبی می‌توان تناسب بین خطوط کادر نقشه و رابطه مطلوب اندازه خطوطی که پدیده‌ها را در نقشه نمایش می‌دهند، تنظیم کرد تا آن هماهنگی و موزونی در مجموع فراهم آید. برای مثال در یک نقشه توپوگرافی مرزهای سیاسی، کادر نقشه و خطوط میزان منحنی، جاده‌ها، محور چینها و غیره اگر همه به یک اندازه ترسیم شوند مجموعه آنها در کنار هم آن خرسندی که لازمه زیبایی است را در بیننده ایجاد نمی‌کنند، صرف نظر از اینکه پهنای خطوط خود متمیزکننده پدیده‌ها از یکدیگر هستند در فهم بیننده نیز بسیار مؤثر است. این اصل حتی در بکارگیری حروف در نقشه نیز مصداق دارد. شکل ۱ و ۲ تأثیر این اصل در زیباسازی را نمایش می‌دهد.

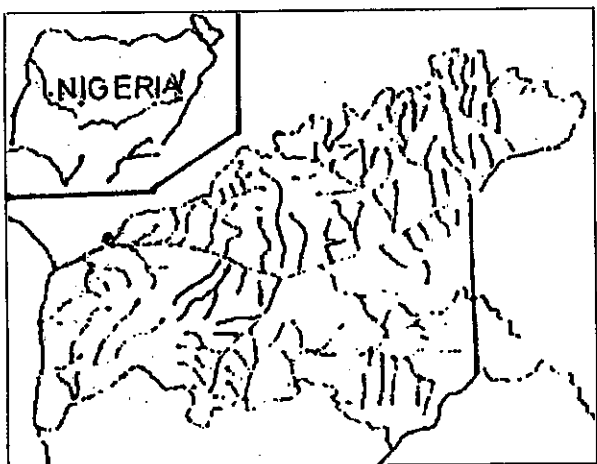

(شکل ۱)

خطوط متفاوت ترسیم شده و حروف با متن هماهنگی دارد

۲- اصل کوچکی «کوچک زیباست»

در اینجا مقصود از کوچکی مقیاس نیست اگرچه ناخودآگاه چنین مطلبی هم در قضیه تحت الشعاع قرار می‌گیرد. اصطلاح کوچک زیباست، حقیقتی است که بیننده در درک آن زحمت چندانی متحمل نمی‌شود. شاید علاقه همه ما به کودکان از همین نوع باشد. احساسی که یک بیننده از دیدن یک مرغ، یک کامیون و یا یک ساختمان پیدا می‌کند به مطلوبیت احساس نگاه کردن به یک جوجه، کامیون کوچک مشابه‌سازی شده (اسباب‌بازی) و یا یک ماکت ساختمان خواهد بود. شما با دیدن ماکت یک ساختمان ناخودآگاه خرسندی و شغف خاصی را در درون خود احساس می‌کنید که ناشی از زیبایی آن است. در کارتوگرافی این امر را بخوبی می‌توان با کوچک نمودن تصویر نقشه‌ها احساس نمود (شکل ۳ و ۴).

(شکل ۲)

خطوط همگی همسان ترسیم شده و حروف با متن هماهنگی ندارد

۳- انتخاب سمبلهای مفهوم‌دار به جای پدیده‌های اصلی

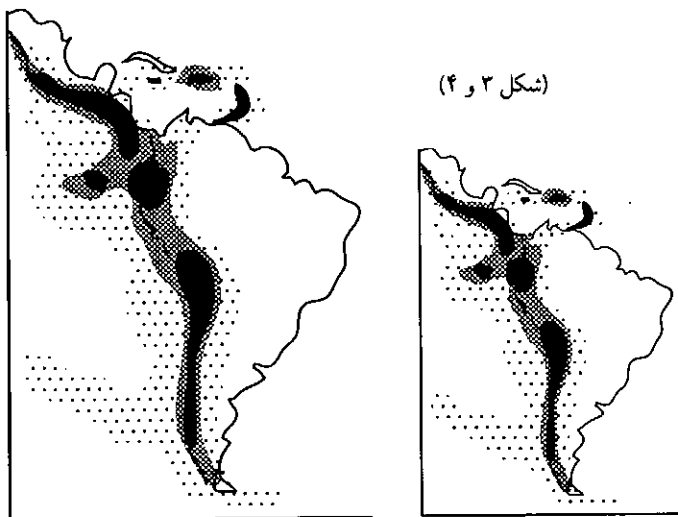
در بسیاری از موارد یافته‌ها و یا اطلاعاتی که بر روی نقشه پیاده می‌شود بصورت سمبلیک باید بیان شود. بویژه در نقشه‌های موضوعی، طراح و یا کارتوگراف در این زمینه‌ها می‌تواند ابتکار و مانور بیشتری از خود نشان دهد.

این سمبلها می‌بایست ساده، متمیز از دیگر اعضاء و در عین حال حامل مفهوم یا تداعی‌کننده پدیده اصلی باشد. البته گفتنی است که در بسیاری از موارد ما برای نمایش پدیده‌ای فرآیند خاصی از آن پدیده را که بیشتر منشأ ریاضی دارد بیان می‌کنیم. در این موارد راهنمای نقشه نقش مهمی را در درک مفاهیم به بیننده برعهده خواهند داشت.

برای مثال خطوط منحنی میزان که نقاط هم ارتفاع را نمایش می‌دهد در حقیقت فصل مشترک صفحات موازیست که عارضه را قطع نموده است.

در بسیاری از موارد سمبلهای انتخابی تنها جنبه کیفی نداشته بلکه

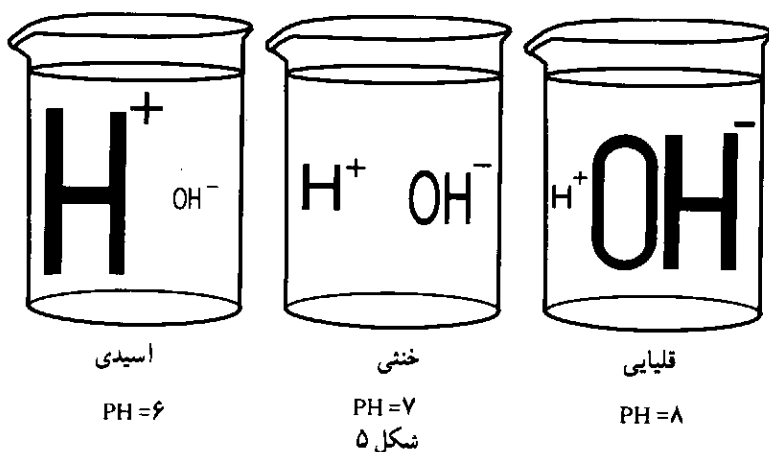
(شکل ۳ و ۴)

هستند. حتی رنگها در ملل و اقوام مختلف مفاهیم گوناگونی را القا می کنند. در کارتوگرافی مانند کارهای هنری تنوع رنگها مطرح نیست بلکه یک طراح و یا یک کارتوگراف با مشکل چاپ و کپی نیز روبروست. معمولاً نقشه های رنگی باستی طوری طراحی شوند که چنانچه از آنها کپی تهیه شود باز مفاهیم حاصله را بیان کنند. برای مثال می توان رنگها را طوری انتخاب کرد که تفاوت زمینه در کپی منعکس باشد و یا می توان با دادن یک زمینه به رنگ، چنین مطلبی را تحقق بخشید (شکل ۶) در اینجا چنانچه از این دو تصویر کپی تهیه شود اصل تمایز به شکل دیگری محفوظ خواهد ماند.

بیانگر جنبه های کمی موضوعی نیز هستند، برای مثال علامت ← نمایشگر امتداد و شیب طبقه است که چنانچه فلش بزرگتر ترسیم شود شیب بیشتر را بیان می کند و یا در شکل (۵) سه ظرف الف، ب، د، بطور بسیار استادانه و زیبایی مفهوم واکنش محلولها را بیان می دارند. در این طرح ضمن مشخص کردن عامل اسیدی و قلیائی کمیت و نیز چگونگی تغییر این کمیتها و نتیجه حاصله از چنین تغییری را به شیوه بسیار ساده همه کس فهم و با زبان شیمی و ریاضی بیان داشته است.

انتخاب رنگها و تناسب و سنخیت آن با موضوع و متن نقشه بدون تردید یکی از پدیده های حساسیت بیننده را برمی انگیزد، رنگها

۵ بار اگراف نوشتاری آنها را بگونه ای می توان دنبال هم قرار داد که تنها یک مطلب از آن در ذهن بیننده باقی بماند و این شگردها که بیشتر جنبه روان شناسانه دارد در نقشه ها نیز مصداق دارد.

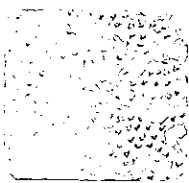
در نقشه ها این اصل به گونه ای باید اعمال شود که ضمن حفظ موزونی و هماهنگی حس کنجکاوی بیننده نیز تحریک و در صورت امکان هر پدیده ای بتواند بیننده را به دانستن مطلب دیگری مشتاق و تحریص نماید.

— بهره گیری از نورمهای استاندارد و کلیشه و طلق و کاغذ مناسب یکی از مسائل مهم در کارتوگرافی رعایت اصولی است که کمک به نگهداری بایگانی و حمل و استفاده عمومی از آنها دارد. اگرچه این مطالب با زیباسازی در ارتباط قرار نمی گیرد ولی رعایت نورمهای استاندارد در مجموع نظام و چهارچوبی را بی می ریزد که در بطن خود هماهنگی

سنخیت رنگ با پدیده ای که رنگ بجای آن آمده است موضوع بسیار پراهمیتی است. برای مثال در نقشه های زمین شناسی رنگ قرمز سمبل سنگهای آتشفشانی تلقی می شود و یا رنگ زرد بیان کننده سن تشکیلات دوران سوم است.

کادر نقشه و تهذیب آن

یکی از اصول زیباسازی نقشه ها انتخاب کادر مناسب و قرار دادن راهنما در محل خاصی از نقشه است. این که در کجای نقشه این اطلاعات منعکس شود، در هیئت کلی نقشه و موزونی و وقار آن بسیار مؤثر است. اصل فوق در روزنامه نگاری کاربرد محسوس تر و فراوانی دارد بدون تردید چگونه قرار گرفتن مطالب و نمایش آنها در نقشه بر روی ذهن بیننده بر حسب تغییر مکان داده ها تأثیرات متفاوتی خواهد داشت. برای مثال از

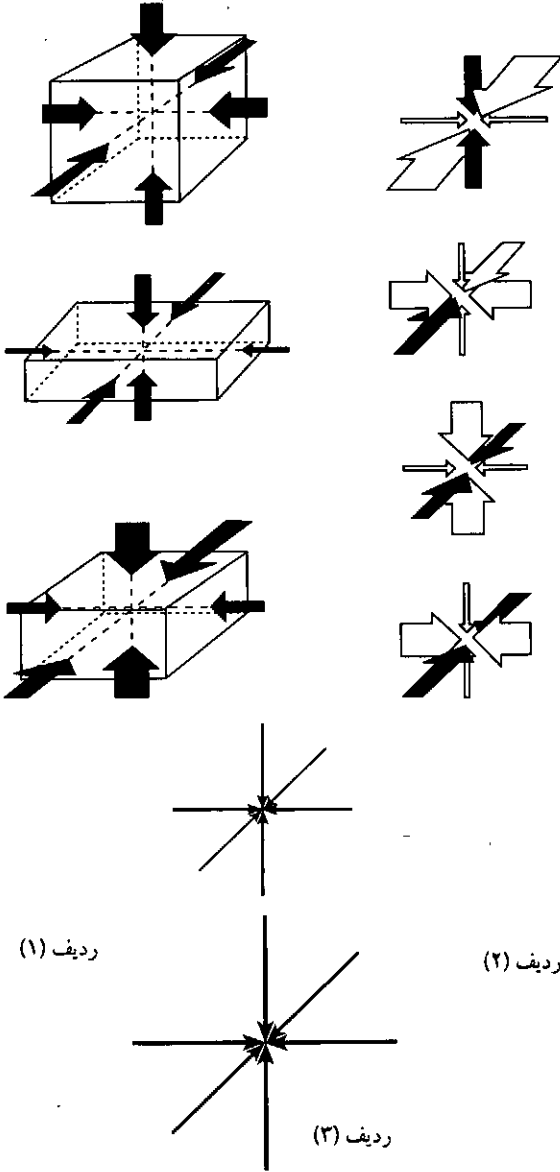
شکل ۶

خاصی پرورانده می شود.

بویژه استفاده از حروف نویسی و خطاطی نقشه ها که می بایست از اصل هماهنگی تبعیت کند بسیار مهم است.

اگر حروف نویسی نقشه های متناسب با مقیاس و دیگر اعضاء انتخاب نشود خرسندی لازم را در بیننده ایجاد نمی کند و این مطلب در زیباسازی نقشه ها از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است. شکل (۷) یکی از اصول دیگر در زیباسازی بکارگیری روشهای سه بعدی و یا بکارگیری طراحی فضائی است. در این روش که با تغییر زوایا برای خطوط، فلشها و امثالهم حاصل می آید بیننده بیش از پیش قادر می شود تا فضای سه بعدی طبیعی را ملموس تر حس نماید و همین امر ضمن کمک در درک مطالب

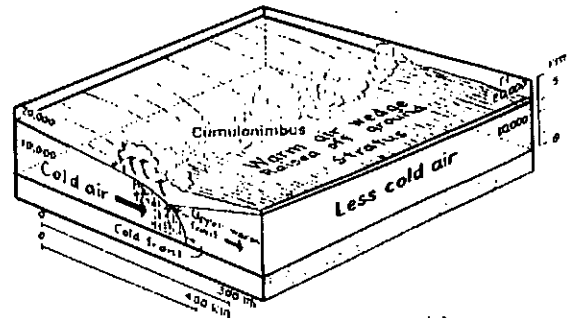
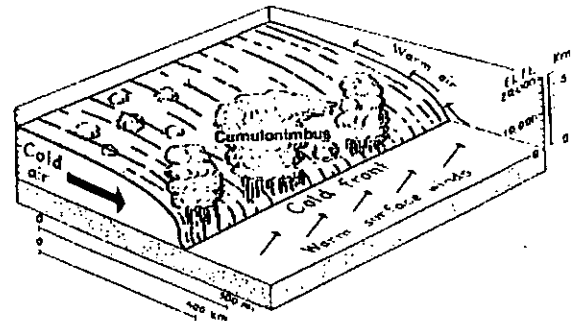
خشنودی و رضایت او را هم بدنبال دارد. برای مثال در شکل (۸) تنها با تغییر زوایای دید فلشها ذهن بیننده در یک جو سه بعدی به سلوک می پردازد حال آنکه هرگز چنین حالتی از دیدن شکل (۹) در بیننده بوجود نمی آید. البته بدیهی است که بکارگیری چنین اصولی اگر همراه با ابزار تلقی (زیباتون) و استفاده از کاغذهای مرغوب صورت گیرد ناخودآگاه در ذهن بیننده، انبساط خاطر و خشنودی مضاعف پدید خواهد آمد.

(شکل ۹)

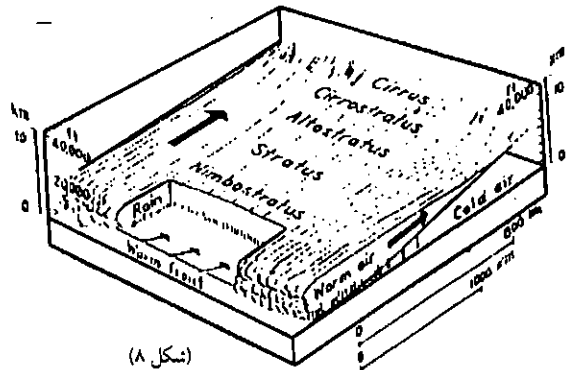
در ردیف (۱) اجرام سه بعدی با فلشها و نسبت آنها به سطوح نمایش داده شده است. در ردیف (۲) زوایای فلشها بدون حضور جسم ما را در یک فضای سه بعدی سیر و سلوک می دهد.

در ردیف (۳) با اینکه فلشها همگی همسو با فلشهای ردیف ۲ ترسیم شده چنین ذهنیتی را برای ما بوجود نمی آورد.

(شکل ۷)

در اینجا ضمن رعایت تناسب حروف با مقیاس نقشه زاویه ترسیمی حروف به گونه ایست که مبین یک سطح افقی است و همین امر در تفهیم و تجسم به بیننده کمک فراوان می کند. به حروف خوابیده و همچنین مقیاس نقشه که در سمت راست دو تصویر آمده توجه شود.

(شکل ۸)

در اینجا فلشها و زاویه حروف بیانگر سه بعدی بودن تصویر بوده بویژه حروف بیانی مقدار شیب سطح را هم مشخص می دارد.

اندیشه‌ها و دیدگاه‌ها در جغرافیا

«برآر سر که طبیب آمد و دوا آورد»

حافظ

دکتر مصطفی مؤمنی

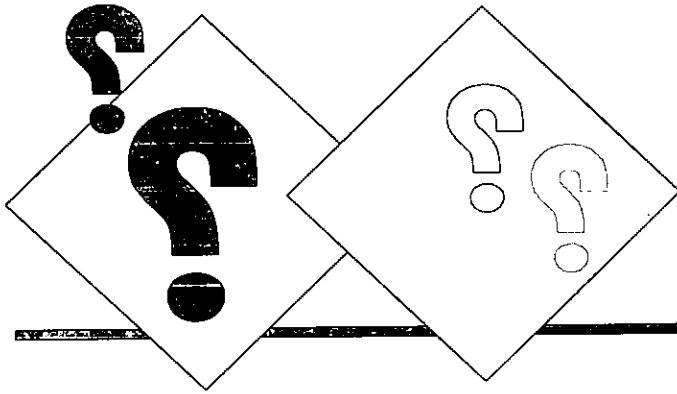
گروه جغرافیا - دانشگاه شهید بهشتی

جغرافیای گذشته و تازه سدهٔ اخیر جهان علم و سیر مشخص دیدگاه‌ها و اندیشه‌های جغرافیا بطرز بدیعی به اجمال نظر می‌افکنند، بنرمی «بند قبای غنچه» اندیشه‌ها را می‌گشاید و جای سزاوار آنها را در پژوهش و تفسیر چشم انداز جغرافیایی بیان می‌کند. وقتی با شکویی به گفتگو می‌نشینم و یا اثر نوی از او می‌خوانم پری او و گنجینه معنوی او ترا مستغرق می‌کند، اگر چه او بسیار سفر نکرده است، اما دریا دریا تجربه‌های جغرافیایی جغرافیدانان بر سفر را آزموده است بطوریکه کتابهای تازه او چون چشمه زلال گوارای تشنگان است، تشنگی می‌خواهد و سیراب شدن، چون دریاها گرم جایگاه در شهوار است. تنها غواص می‌خواهد و درجویی، صدف شکنی و «عقد نریا» سازی، گلستانی است که تنها دیده، دل و دست می‌خواهد و دامن گل محمدی چینی و گلابگیری و تنها همت می‌خواهد و پیروی راه و حصول به سر منزل مقصود جغرافیایی.

شکویی بی‌تردید جزو نوآورترین مردان جغرافیای معاصر کشور ما است. بررسی اثرگذاری او بر روند جغرافیای کشور سینه و صفحهٔ فراختری می‌خواهد. حرکت شکویی در تلاش او برای آشنایی، ره‌یابی و دستیابی به بنیاد و حاصل اندیشه‌ها، دیدگاه‌ها و نظریه‌های حوزه‌های پروتزی جغرافیایی بقصد نوسازی، تحرک، پویا کردن و بارورتر ساختن هویت جغرافیای خودی و تعمیق تجدد در حوزهٔ جغرافیایی دروزا و کاربرد آن در برنامه‌ریزی جامع و متناسب کشور برای خدمتگزاری به مردم خلاصه می‌شود. در این انتقال، او دیدگاه‌ها و اندیشه‌هایی را برمی‌گزیند که ضمناً بتوانند مسایل جغرافیایی جهان سوم و کشور ما را توضیح بدهند. «درتالیف کتاب دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری همهٔ تحولات علم جغرافیا تا اوایل سال ۱۹۹۳ بکار گرفته شده است و ۹۰٪ مطالب آن برای اولین بار منتشر می‌گردد تا شاید بتواند مسیر تازه‌ای در تالیفات و تحقیقات جغرافیایی بویژه جغرافیای شهری بگشاید و خبر از امید و نیرویی دهد که در آیندهٔ علم جغرافیا در کشور ماتأثیر گذار خواهد بود از اینرو در تالیف آن سعی شده است که بیشتر نظریه‌های اجتماعی و اقتصادی باتوجه به ساخت‌های شهری مطرح شود؛ البته طرح این نظریه‌ها دلیل بر پذیرش همهٔ آنها نیست، هدف این است که همهٔ نظریه‌ها و اندیشه‌ها مورد بحث و تحلیل قرار گیرد، با

سیاست گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتابهای درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در درجهٔ اول بر رشد آموزش جغرافیا در چارچوب رشد جغرافیا تأکید دارد، و این هنگامی امکانپذیر است که بر هدف استراتژیک جغرافیا، یعنی شناخت شکل و مضمون پدیدهٔ جغرافیایی، پیش‌نگری و کاربرد جغرافیا در زمینه‌های برنامه‌ریزی از جمله آموزش جغرافیا، نشانه گرفته باشیم و شرط ضروری این هدفگیری پیروی از اندیشه، دیدگاه و نظریه و منطق سزاوار جغرافیایی است. بسیاری از مقالات و سرمقاله‌ها مندرج در «رشد آموزش جغرافیا» گواه سیر در چنین خط مشی اند. بی‌جهت نیست که سرچشمه‌های «دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری»^(۱) و «اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا»^(۲) را نیز باید در برخی از مقاله‌های همین «رشد آموزش جغرافیا» به قلم همکار ارجمند دکتر حسین شکویی سردبیر «رشد آموزش جغرافیا» جستجو کرد، که اکنون همچون جریانی زلال کشتزارهای تشنه جغرافیای کشور ما را آبیاری می‌کند. شخصیت شکویی زیر سخن او نهان است و قلم او هم از جهت صوری و هم از نظر معنوی بیانگر حساسیت بسیار او و مسئولیت شدیدی است که او در قبال سرنوشت رشد جغرافیا، دانشجویان جغرافیا، دانش‌آموختگان جغرافیا و کاربرد جغرافیا در آموزش و اجراء دارد. مسئولیت جغرافیا، مسئولیت جغرافیدان در طرح مباحث جغرافیای بنیادی و جغرافیای کاربردی مسأله‌گرا در نوشته‌ها و درس او موج می‌زند و همواره، بطور سرشتی موضوعاتی را هدف می‌کند که راه نظر و اندیشه را با باریک بینی در درس، بحث و تفحص جغرافیایی می‌گشاید. هر سری که آشنا و محرم دل و قلم او شود به کُنه عاطفهٔ رقیق و اندیشه بدیع او پی خواهد برد. سرآغاز «اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا» نشانه لطیف‌ترین احساس بشری است: «بایاد مادرم که اولین درس انسان دوستی را او به من آموخت و با رفتنش، شور و شوق زندگی را با خود برد»، و دو کتاب او که آنها را در جامهای «دیدگاه‌های نو» و «اندیشه‌های نو» ریخته و بیادگار گذاشته است مالا مال از خون جگر خوردن‌های علمی او در راه اعتلای جغرافیا است.

شکویی بر مختصات حلقه‌های جریانها و سطوحهای فکری اندیشه و رزان

وجود این، در اغلب موارد تطبیق این نظریه‌های اجتماعی - اقتصادی، با شرایط حاکم بر جهان سوم کوشش شده است تا جغرافیای شهری کشورهای جنوب - نه کشورهای اروپایی و آمریکایی - تألیف گردد.^(۱) او منطق جغرافیای شهری را در زمان ما «منطق معرفت به شرایط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و ایدئولوژی نظام حاکم»^(۲) می‌داند و معتقد است «در تحلیل جغرافیای شهری، بویژه در زمینه کارکرد مثبت و منفی نیروهای اجتماعی، که شهر نمودی از آنها بشمار می‌آید، باید از آراء و اندیشه‌های علمای جغرافیا، فلسفه سیاسی، اقتصاد توسعه و جامعه‌شناسی بهره‌مند شویم و میان رشته‌ای بودن جغرافیای شهری را مورد تأکید قرار دهیم؛ این امر در صورتی حاصل می‌شود که در تحلیل مباحث جغرافیای شهری نظریه‌های اجتماعی، «اقتصاد سیاسی» و «امت توسعه» را محور اصلی بشمار آوریم. شاید تنها از این طریق است که می‌توان به اندیشه‌های کلیدی در جغرافیا دست یافت و علم جغرافیا را زنده و پویا ساخت»^(۳). دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری ۱۲ فصل مکمل هم دارد، که پیروی از مضمون آنها محتوای جدید، عمق بیشتر به آموزش، مطالعات و پژوهش‌های جغرافیایی ایران و کاربرد آنها خواهد داد.

شکویی در «اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا» که در آن آخرین تحولات فلسفه جغرافیا و فراز و فرود همه دیدگاه‌های جغرافیایی، بدون یکسونگری و با صداقت تام، نشان داده است^(۴) ما را در متن «عصر طلایی اندیشه در جغرافیای زمان ما»^(۵) قرار می‌دهد «که در تحلیل پدیده‌های جغرافیایی، نظریه‌های اجتماعی، اقتصادی و ایدئولوژی نظام حاکم، به شدت بکار گرفته می‌شود.

امروزه در منطق جغرافیایی، عوامل فوق جایگاه استواری یافته است. اعتقاد عمیق من این است که ناتوانی و ضعف منطق جغرافیایی در پاسخگویی به شرایط ویرانگر فضاها، جغرافیایی، حاصل عدم توجه به این قبیل مفاهیم بوده است. ولذا جغرافیدان جهان سوم، باید با تکیه بر مفاهیم کلیدی نظیر: تأثیرات ایدئولوژی نظام حاکم، موضوع قدرت، تحلیل تصمیم‌گیری‌های سیاسی، امر بازساخت، اقتصاد کلان، عدالت اجتماعی، عامل زمان، ژئوپلیتیک سرمایه، اقتصاد سیاسی و ساختار جامعه^(۶) به تحلیل فضای جغرافیایی بپردازد. زیرا همسویی با این مفاهیم، ما را با تشابهات و تضادهای نواحی جغرافیایی، عمیقاً آشنا می‌سازد و هر فضای جغرافیایی

را به صورت نمادی از عملکردهای نظام‌های سیاسی و اقتصادی به نمایش می‌گذارد. به سخن روشن، شکل دهی فضاها و سیر تکوینی پدیده‌های جغرافیایی، همواره از اندیشه‌های سیاسی - اقتصادی تأثیر می‌پذیرند. از این رو، شرایط زمان ماحکم می‌کند که هر جغرافیدان جهان سومی، در آثار و تحقیقات جغرافیایی خود، ابتدا باید روی مفاهیم زیر بیاندیشد:

«چه نوع جغرافیا؟ برای چه زمانی؟ جهت کدام ملت؟...»^(۷)

این سخن را شکویی از اعتقاد به تازه شدن و تغییر در جغرافیای کشور ما و از دردی که از جغرافیای کشور ما بطور اعم و نه اخص در دل دارد بارها و بارها تکرار می‌کند: «بالتدگی علم جغرافیا و تفکرات جغرافیایی، با بکارگیری اقتصادسیاسی، عدالت اجتماعی، تحلیل نقش قوانین و فضیلت اخلاقی امکانپذیر می‌باشد. هم اکنون جغرافیا در جوامع دانش مدار جهان، در چنین مسیری به شکوفایی و بالتدگی رسیده است. در کشور ما خنثی بودن نوشته‌های جغرافیایی، ناشی از عدم بکارگیری این مفاهیم می‌باشد»^(۸).

اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا در هشت فصل نوآندرنو تدوین یافته است و تنها دقت در فهم و عزم در کاربرد آنها توسط پژوهشگران و آموزندگان جغرافیا رنج استاد را بر او گوارا و هموار خواهد کرد. در پشت سر چنین دست‌آورد‌های شیرین علمی چیزی جز رحمت خدای تعالی، دعا‌ی مادر و کوشش شکویی در پرتو آنها نهفته نیست.

- (۱) حسین شکویی ۱۳۷۲: دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، جلد اول، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، چاپ اول، زمستان، تهران.
- (۲) حسین شکویی ۱۳۷۵: اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، جلد اول، سازمان جغرافیایی و کارنوگرافی گیتاناسی، تهران.
- (۳) حسین شکویی: دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، ص ۲
- (۴) همانجا، ص ۲ و ۳.
- (۵) همانجا، ص ۲.
- (۶) اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، ص ۱۰.
- (۷) همانجا، ص ۲۰۷.
- (۸) همانجا، ص ۲۰۷.
- (۹) همانجا، ص ۱۰۹.
- (۱۰) همانجا، ص ۱۶۱.

آشوراده دیروز و امروز

حسنعلی ایری
دبیر جغرافیا - بندر ترکمن

مقدمه

شناخت منطقه و ویژگیهای خاص آشوراده و میانکاله از سالها قبل و پیشروی آب دریای مازندران در سالهای ۱۳۶۵ به بعد مشوق اینجانب در ارائه این مقاله بوده است.

میانکاله در گذشته، زمانی شکارگاه صفویه بوده است. در زمان فتحعلی شاه روسها در آن تسلط یافته‌اند. آشوراده در سالهای ۱۸۵۰ میلادی مورد تهاجم ترکمنها قرار گرفته و این عمل باعث توجه بیشتر روسها بدانجا گردیده است. در کتاب سیاحت درویش دروغین (۱۸۵۱ م) آمده که آشوراده از ۲۵ سال قبل در دست روسها بوده است. در سال ۱۹۲۱ میلادی با سقوط دولت تزار و روی کار آمدن کشور شوراهای آشوراده و میانکاله کلاً از تسلط بیگانه بیرون آمد و در تملک کامل ایران قرار گرفت. بعد از واگذاری سواحل ایران از آستارا تا خلیج حسنقلی (۳۱ کیلومتری شمال گمیشان)، شیلات ایران باز بصورت شرکت مختلط ایران - روس به مدت ۲۵ سال اداره می‌شد. بالاخره در ۱۱ بهمن سال ۱۳۳۱ با اتمام قرارداد مزبور شیلات شمال تشکیل شد. امروز با گذشت ۲۵ سال شیلات شمال ایران به ۵ ناحیه تقسیم شده که مرکز ناحیه ۴ آن آشوراده است. شیلات آشوراده دارای ۸ صیدگاه بوده که به‌تنهایی در سال ۶۸ چهل درصد (۴۰٪) کل صید خاویار شمال را استحصال نموده است. در حال حاضر (۱۳۷۵) آشوراده تقریباً فاقد جمعیت مسکون می‌باشد و فقط بخش اداری شیلات در آنجا اشتغال دارند. پیشروی آب دریای مازندران همزمان با طوفانهای شدید در بهار سال ۷۰ در چند مورد متوالی، علاوه بر کوچ اجباری آشوراده‌ایها، روستاهای ساحل شرقی بحر خزر مثل چباقلی، صید آباد، اسکله و قره‌سو را نیز مورد تهدید قرار داد.

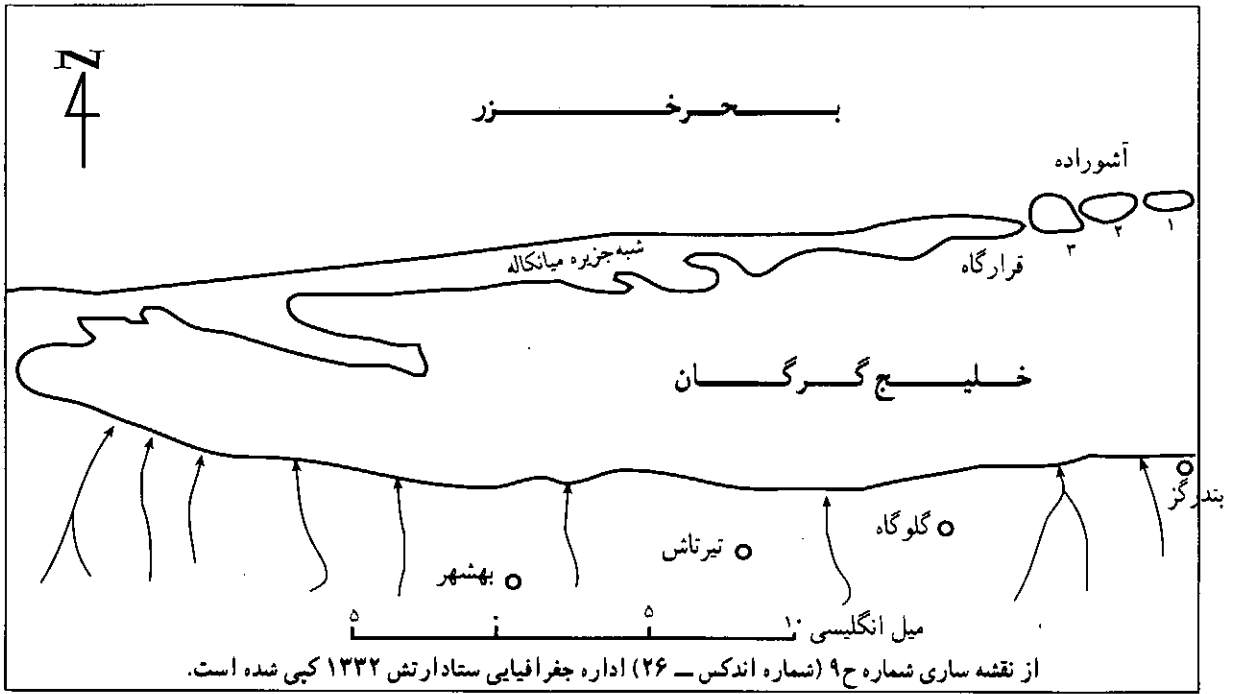
با اختصاص قطعات ملک مسکونی در چهار منطقه شهری بندر ترکمن توسط سازمان زمین شهری، تمامی آشوراده‌ایها که در بیرون دروازه شیلات سکونت داشتند همگی به شهر بندر ترکمن کوچ کرده‌اند. امروز در آشوراده تأسیسات شیلات مثل سردخانه - کبری خاویارگیری

و بخش اداری فعالیت دارند. مدارس راهنمایی و ابتدایی آموزش و پرورش نیز در حال حاضر به اردوگاه تربیتی دانش‌آموزان تبدیل شده است. بالاخره این منطقه دارای استعدادهای بالقوه‌ای است که اگر درست برنامه‌ریزی شود با فعالیت اسکله تجاری - توریستی بندر ترکمن و بندرگز می‌تواند شکوفایی اقتصادی را برای این ناحیه در آینده تضمین کند.

— موقعیت شبه جزیره میانکاله: این شبه جزیره بین طولهای ۲۵' ۵۳° و ۵۴' ۳۶° شمالی واقع است. درازی شبه جزیره حدود ۶۰ کیلومتر و پهنای آن بین ۶ - ۲ کیلومتر متغیر است و از شمال به بحر خزر، از جنوب به خلیج گرگان، از غرب به ساحل شهرستان بهشهر محدود است و از طرف شرق توسط تنگه‌ای به طول تقریبی ۲ کیلومتر از ساحل بندر ترکمن جدا می‌گردد.

— زمین‌شناسی و ژئومورفولوژی میانکاله: میانکاله بزرگترین فلش ساحلی در جنوب دریای خزر و کاملترین نمونه شاخص (تپیک) در ایران است. این شبه جزیره روی آبرفتیهای دلتایی رود گهرباران (نکا) بوجود آمده که از نظر شرایط جغرافیایی دارای اهمیت فراوان است. جنس رسوبهای آن ماسه‌ای، آهکی و ریزدانه ولی بدون خاکهای رسی بوده و کاملاً با رسوبهای لُسی گرگان که دارای خاک رس کافی است تفاوت دارد. اثر مشترک باد و جریان سطح آب دریا در انتقال ذرات کاملاً مشهود است. تپه‌های ماسه‌ای بادی که منشأ آنها امواج دریا است در طول میانکاله دیده می‌شوند. هنگام وزش بادهای شدید از غرب به شرق ماسه‌های روان خیاپانهای آشوراده را اشغال می‌کنند. از غرب به شرق اندازه قطر ذرات ماسه‌ای و آهکی نیز بتدریج کوچک شده است. رشد بوته و علف و درختچه‌های آقلی و انار تا حدی باعث تثبیت ماسه‌ها شده‌اند. نوشته‌ها و نقشه‌های جغرافیایی قدیم از وجود چند جزیره در منتهی‌الیه شبه جزیره حکایت می‌کند. این جزایر دنباله شبه جزیره میانکاله بوده و با همان شرایط تشکیل فلشها بوجود آمده‌اند.

آشوراده یا جزایر آشور سه جزیره‌اند. یکی بزرگتر در غرب و یکی

نقشه شماره ۱

میزان بارندگی در ساحل شرقی بحر خزر از جنوب به شمال کاهش می‌یابد. بطوری که در آشوراده ۳۹۲ میلی‌متر، چکشلر ۱۷۸ میلی‌متر و کراسنودسک ۱۳۵ میلی‌متر است. براساس آمار غیررسمی میزان بارندگی در میانکاله ۵۰۰ میلی‌متر می‌باشد. (ابراهیم امین سبحانی) و از نظر بارندگی کم باران‌ترین منطقه مازندران به حساب می‌آید.

— پوشش گیاهی و زندگی جانوری در شبه‌جزیره میانکاله: پوشش نباتی غالب شبه‌جزیره، درختچه‌های گز، انار، تمشک... قندرغن (سازیل) و گیاهان علفی چون نی و جگن است.

جانورانی مثل خرگوش، شغال و روباه در این شبه‌جزیره زندگی می‌کنند و تعداد گراز و گرگ در اثر شکار کاهش یافته است. این شبه‌جزیره جزو مناطق حفاظت شده سازمان محیط‌زیست کشور است.

در سال ۱۳۶۴ در این منطقه ۲۴۶۰۰ رأس دام در حال تعلیف بوده است.*

وضعیت آبهای زیرزمینی در شبه‌جزیره میانکاله و سواحل شرقی بحر خزر و مسائل آن:

سفره‌های آب شیرین در کنار دریا و دریاچه دارای وضع ویژه‌ای است که از جمله به ساختمان زمین‌شناسی محل بستگی دارد. چون وزن مخصوص آب شیرین کمتر از آب دریا است و آب شیرین ساحلی روی آب شور دریا قرار می‌گیرد هر چه از طرف دریا به خشکی پیش برویم سطح آب شور پایین‌تر می‌رود و حجم آب شیرین زیادتر می‌گردد. (شکل شماره ۱) آب‌شیرین در سفره‌های آبدار جزایر ماسه‌ای، بصورت مخروطی قرار

کوچکتر در شرق که امروز بزرگترین آنها همان آشوراده فعلی است. (نقشه شماره ۱)

خلیج گرگان: در جنوب شرقی دریای خزر واقع است. طول آن ۶۰ کیلومتر و عرض آن در قسمت خاوری ۱۲ کیلومتر و مساحت خلیج حدود ۴۰۰ کیلومتر مربع است. در سال ۱۹۰۹ شاه‌کیله (شاهرود) بندرگاه بهشهر در خلیج گرگان بوده است. امروز این آبادی در ۳/۵ کیلومتری خلیج گرگان قرار دارد. شبه‌جزیره میانکاله خلیج گرگان را از دریای خزر جدا می‌سازد. در حال حاضر خلیج گرگان فقط توسط یک گذرگاه (تنگه) بین آشوراده - اسکله به طول تقریب ۲ کیلومتر با بحر خزر در ارتباط است. با پیشروی اخیر آب دریای خزر شهرهای بندر ترکمن و بندرگز کمتر از ۱ کیلومتر با دریا فاصله دارند. به طور کلی ژرفای خلیج کم و متوسط عمق آن بین ۳ تا ۵ متر بوده و کرانه‌های خلیج پست و باتلاقی است. این خلیج محیط مناسبی برای تکثیر گونه‌های ماهی کوچک مثل کلمه و کیور است.

آب و هوای آشوراده: در آشوراده و شبه‌جزیره میانکاله فعلاً ایستگاه هواشناسی فعال وجود ندارد و برای توجیه وضع اقلیمی آن از ایستگاههای مجاور استفاده می‌شود.

معمولاً جهت وزش بادهای غربی به شرق بوده و در زمستان جهت باد از سبیری است و دمای هوا کاهش می‌یابد. در تابستان آشوراده دارای هوای شرجی و مرطوب است. سطح زمین از ماسه ضخیم پوشیده شده است که موجب افزایش دمای هوا می‌گردد.

تبادل بین سطح آب شیرین و آب شور دریا و خطرات پیشروی آب شور دریا در سواحل و شبه جزیره میانکاله را بدنبال نیاورد.

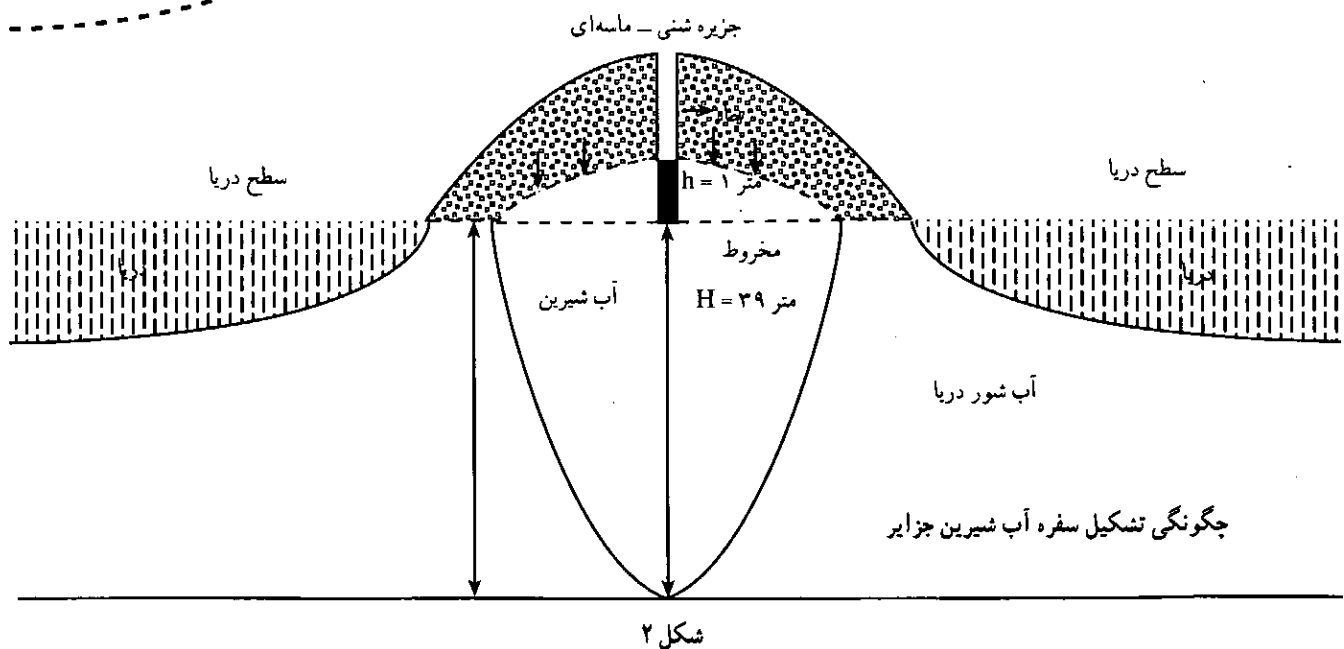
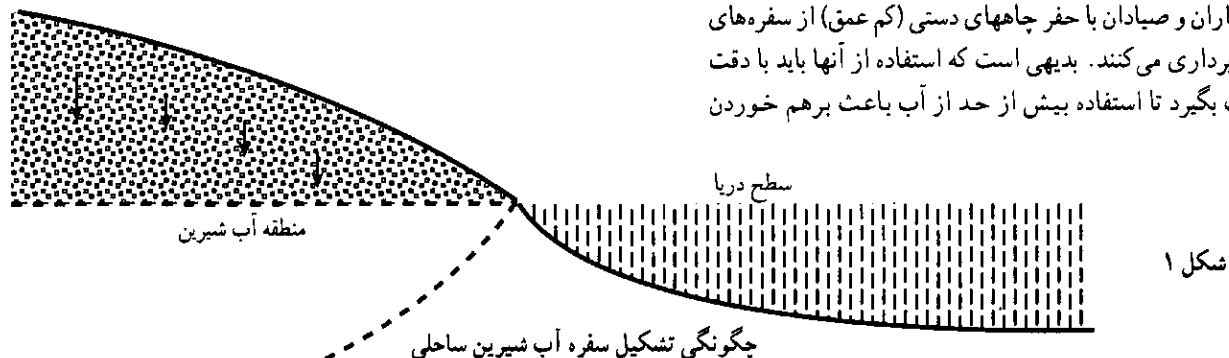
نوسانات آب دریای خزر در ادوار گذشته و حال: در اعصار یخچالی سطح آب دریای خزر تا ۵۴ متر بالاتر از سطح فعلی می رسیده و سواحل گیلان و مازندران نیز زیر آب بوده است. (منبع شماره ۱) در حدود ۲۶۰۰ سال قبل، آب دریای خزر عقب تر از حد فعلی بوده زیرا ادامه دیوار قدیمی اسکندر (دیوار قزل آلانگ) از گمیشان سابق به طرف آشورزاده، در داخل آب دریا کاملاً پیدا است. در سال ۱۳۰۶ میلادی، سطح آب دریای خزر به ۱۴/۵ متر می رسیده، زیرا آثار پیشروی دریا در اراضی مزروعی و روی سنگ قبر ترکمنها در ساحل شرقی پیدا است. از سال ۱۹۵۰ به بعد آب دریا پسروی داشته، زیرا در تمامی نقشه ها سطح آب دریای خزر (۲۸-) متر گزارش شده است. هانتینگتون امریکایی و دیگران، نوسان آب دریای خزر را بطور قریبی از سال ۱۹۵۰ - ۱۵۵۰ میلادی رسم کرده است. (شکل شماره ۳)

بالا آمدگی تدریجی آب بحر خزر از سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۹ م) ابتدا بچشم

گرفته که ارتفاع آن از سطح دریا تقریباً $\frac{1}{4}$ (یک چهارم) ارتفاع در زیر آب شور دریا یا دریاچه است. به عبارت دیگر اگر ارتفاع آب شیرین در یک چاه از یک متر از سطح دریا و یا دریاچه بالاتر قرار گرفته باشد حدود ۳۹ متر دیگر از ارتفاع آب شیرین از سطح دریا به پایین واقع شده است. (شکل شماره ۲)

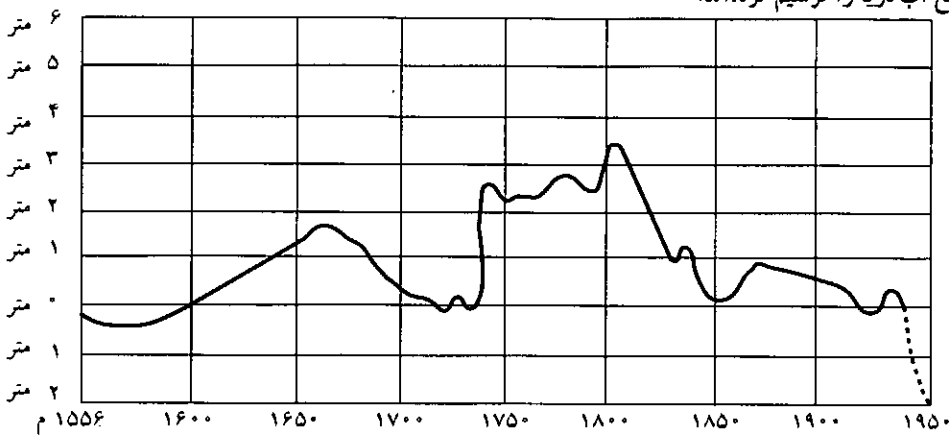
وجود آب شیرین بر روی آب شور دریا و عدم اختلاط آنها، نتیجه ای از تعادل هیدروستاتیکی موجود در بین آنها است. آب شیرین دارای وزن مخصوص معادل یک گرم بر سانتی متر مکعب و آب شور دریا وزن مخصوص برابر $\frac{1}{100} \times 24$ گرم در سانتی متر مکعب دارد که مانند دو مایع مخلوط نشدنی عمل می کنند. مگر در مواردی که به علت بهره برداری شدید و نامناسب بودن از آب شیرین این تعادل بهم بخورد و موجبات پیشروی آب شور بجای آب شیرین ساحل گردد.

چنین سفره های آب شیرینی در سواحل شرقی بحر خزر (ساحل شرقی و جنوبی خلیج گرگان) و شبه جزیره میانکاله وجود دارد. در ساحل دریا عمق چاه های نیمه عمیق حفر شده ۳۰ - ۴۰ متر بیش نیست. در شبه جزیره میانکاله دامداران و صیادان با حفر چاه های دستی (کم عمق) از سفره های سطحی بهره برداری می کنند. بدیهی است که استفاده از آنها باید با دقت کافی صورت بگیرد تا استفاده بیش از حد از آب باعث برهم خوردن

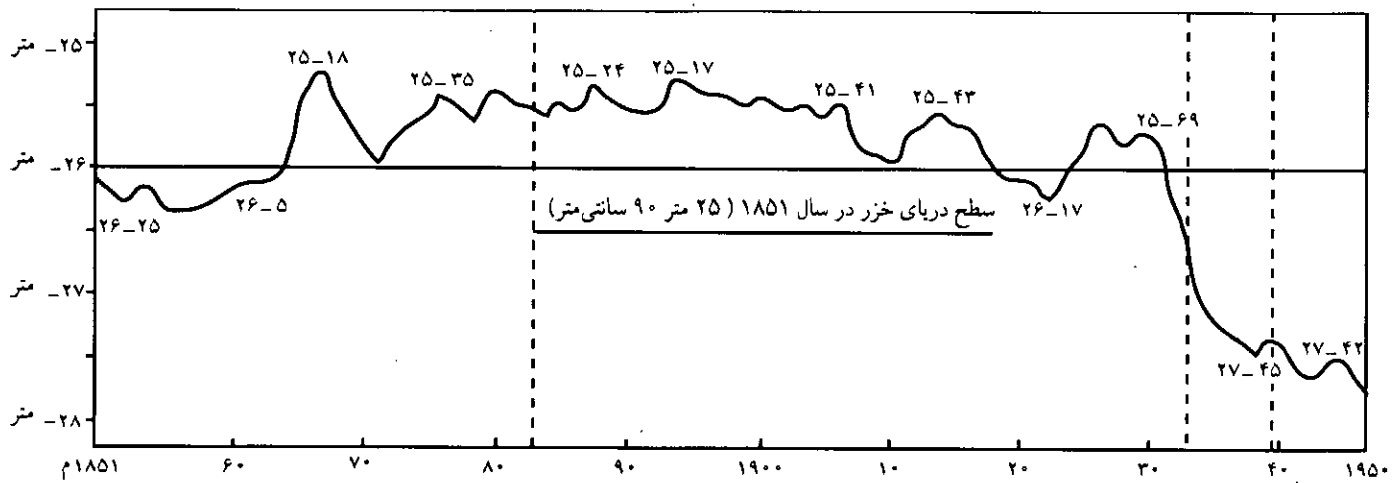

مأخذ: کتاب شناخت دریای مازندران و پیرامون آن - نوشته سرهنگ ستاد کمال محمودزاده.

هائینگتون و دیگران قوس نوسانی سطح آب دریا را ترسیم کرده‌اند.

نمودار تغییرات قرنی دریای مازندران از سال ۱۵۵۰ تا ۱۹۵۰ میلادی

شکل ۳: نمودار تغییرات سطح دریای خزر از سال ۱۸۵۲ تا سال ۱۹۵۰ میلادی

ارتباط مجدداً برقرار شده است.

گزارشاتی چند از بالا آمدگی آب دریای خزر در سواحل

آشوراده در نیمه اول سال ۱۳۷۰

۱- بالا آمدن آب دریای خزر، تأسیسات شیلات آشوراده و سواحل

دریا را در معرض خطر قرار داده است. اهالی آشوراده ناچار به ترک خانه

و کاشانه خود شده‌اند. صیدگاههای خاویاری در ساحل شرقی دریای خزر

(ترکمن - گمیشان - میانکاله) در معرض خطر شدید آب دریا است.

(روزنامه اطلاعات ۲۸/۳/۷۰ از قول مدیرعامل شیلات شمال)

۲- اکثر تأسیسات و منازل آشوراده در داخل آب دریا قرار گرفته و با

موافقت بنیاد شهید ۳۳۰۰۰ متر مربع زمین به آشوراده‌ایها در شرق

بندر ترکمن اختصاص داده شد. قرار است تعداد ۱۴۰ خانوار در مساحت

فوق جایجا شوند. ناگفته نماند در سال ۶۵ بدنبال پیشروی تدریجی آب

متخصصان و کارشناسان و حساسیت دستگاههای اندازه گیری آشکار

نبود ولی ادامه آن در سالهای اخیر شدت پیدا کرده است.

میزان بالا آمدگی از سال ۶۸-۱۳۵۷، ۱/۲۵ متر بوده ولی کل بالا آمدگی

آب دریا را از سال ۷۰-۱۳۵۷، ۱/۷۲ متر گزارش نموده‌اند.

- بالا آمدگی آب بحر خزر را امروزه با نظرات زیر توجیه می‌نمایند:

۱- بارندگی زیاد در حوضه دریای خزر در سالهای اخیر.

۲- فعالیت شدید چشمه‌های جوشان کف دریای خزر.

۳- بالا آمدگی بستر دریا بطور ناحیه‌ای.

۴- بسته شدن خلیج قره‌بغاز در سالهای اخیر توسط اتحاد شوروی

سابق.

- طبق اظهارات مسئول دریایی ترکمنستان در کنفرانس دریایی حوضه

خزر در نوشهر اخیراً با باز شدن سد خلیج قره‌بغاز به دریای خزر این

دریا همزمان با سیاست کوچ اجباری آشوراده ایها، سازمان زمین شهری ۸۵ قطعه ملک مسکونی واگذار کرد.

۳- بدستور رئیس جمهور، ساکنان آشوراده اسکان داده می شوند. برای اسکان روستاهای چپاقلی، صیدآباد، اسکله و قره سو از ریاست جمهوری اعتبار تقاضا شد. برای اجرای طرح تملک، روی ۱۴ هکتار اراضی دست گذاشتیم. (مصاحبه استاندار مازندران با کیهان ۷۰/۴/۱۸)

۴- دهکده آشوراده در معرض نابود شدن است. دریا وادار می کند استحصال خاویار، اراضی، منازل و تأسیسات شیلات را ترک و به ساحل مهاجرت کنیم. (از اوایل آوریل ۱۰ اردیبهشت ۷۰) آب دریا هر روز بالا می رود و خیابانها و منازل آشوراده را گرفته و باریکه میانکاله در دریا غرق می شود خیرگزاری فرانسه در آشوراده در انتهای میانکاله حدود ۱۰ چادر در حیاط مسجد بزرگ برپا شده تا سیل زدگان را اسکان دهند. (اطلاعات ۷۰/۴/۲۲)

۵- بدنبال وزش طوفان شدید در روز جمعه ۷۰/۱۰/۱۳ بار دیگر امواج دریا به سواحل شرقی بحر خزر حمله ور شد. در طی آن روستاهای چپاقلی، صیدآباد، آشوراده، اسکله و قره سو در پوشش آب دریا قرار گرفتند. (اطلاعات ۷۰/۱۰/۲۱)

نوسان آب دریای خزر در سواحل آشوراده و بندر ترکمن:

۱- در سالهای قبل از ۱۳۶۵ به علت پسروری آب بحر خزر در تنگه اسکله - آشوراده و تنگه باریک چپاقلی (اوزگ) Ozag رفت و آمد بارکاز (لنج) به سختی صورت می گرفت و بناچار مسیر فوق لایروبی می کردند و بدین منظور شیلات آشوراده یک دستگاه لایروب را از آلمان خریداری کرده بود. در این ایام خانه سازی در سواحل آشوراده، اسکله، چپاقلی، صیدآباد و قره سو بطور سریع انجام شد.

بدنبال پسروری آب دریا زمینهای بکر در ساحل آشوراده و بندر ترکمن پیدا شدند و رقابت در تصرف اراضی جدید شروع شد و صیدگاهها در سواحل شرقی با کم عمقی آب مواجه شدند.

۲- با پسروری کاملاً محسوس آب از سال ۶۵ در سواحل آشوراده و بندر ترکمن بتدریج مشکل حرکت بارکاز و مسئله لایروبی از میان رفت. بالا آمدگی سریع آب دریا در بهار سال ۱۳۷۰، موجب شد ۷۰٪ منازل و تأسیسات شیلات آشوراده اکثراً در داخل آب واقع شوند. از جمله روستاهای چپاقلی و صیدآباد صد دزد و روستاهای اسکله و قره سو ۵۰٪ منازلشان داخل آب دریا قرار گرفتند و زمینهای زراعی و محصولات گندم و جو در بهار سال ۷۰ طعمه آب دریا شدند. عکسهای ۱ و ۲ (اسکله جویی راه آهن قدیمی بندر ترکمن) نوسان آب دریا را در سالهای ۵۷ و ۷۵ نشان می دهد.

جزیره آبسکون: در مورد موقعیت آبسکون در منابع مختلف نظرات گوناگون نوشته اند. از جمله جزایر سابق آشوراده را آبسکون بیان کرده اند و این اشتباه نظر می رسد. زیرا آبسکون را در میان سالهای ۷۰۴-۶۱۷ ق. آب فرا گرفته و ناپدید شده است. بطوری که آب بحر خزر در سال ۵۲۹

ق. به کمترین حد خود رسیده و با پناهنده شدن سلطان محمد خوارزمشاه در حمله مغولها این جزیره به سال ۶۱۷ ق. شهرت یافت. خواجه نصیرالدین طوسی از دانشمندان علوم ریاضی، موقعیت آبسکون را در مدار ۱۵' - ۳۷° عرض شمالی نوشته است که با حدود شمال شهر گمیشان فعلی تطبیق دارد. بنابراین بی گمان جزیره آبسکون غیر از جزیره های آشوراده سابق است.

در جای دیگر، در کتاب بساتین الفضل و در فرهنگ جهانگیری و برهان قاطع که به ترتیب در سالهای ۷۰۴، ۱۰۱۷ و ۱۰۶۲ ه. ق. تألیف

عکس ۱

عکس ۲

شده‌اند، بطور جداگانه آمده که این جزیره را اکنون آب فرا گرفته است. فرهنگ معین و لغت‌نامه دهخدا نیز آبسکون را غیر از آشوراده می‌دانند. – بنظر نگارنده با توجه به اینکه آب دریای خزر پیوسته در نوسان بوده و اراضی ساحلی و روستاهای آن زیر آب رفته‌اند، شاید تپه‌های در خشکی مانده منطقه گمیشان مثل کوره سوتپه Korosu - tappeh و کمش‌دغه Komish - Defe و مانند آنها آبسکون بوده باشد. این جزیره اهمیت بندری نیز داشته و طبق مندرجات حدودالعالم جای بازرگانان همه جهان بوده است. بر ساحل آبسکون کشتی‌هایی از لباب‌الابواب (قفقازیه) و سایر آبادیهای سواحل جنوب و غرب دریای خزر لنگر می‌انداختند و مال‌التجاره وارد یا صادر می‌کردند. فاصله این بندر تا شهر استرآباد با وسایل آن زمان یک روز و تا شهر جرجان دو روز راه بود.

تاریخچه سیاسی آشوراده و شبه جزیره میانکاله تا جنگ اول جهانی: در کتاب سفرنامه مازندران و استرآباد، به جای میانکاله همه جا «میان کله» بکار برده است. یعنی شبه جزیره میان کله پر از حیوانات شکاری مانند مرال، گراز، قرقاول و... است.

براساس گزارش جهانگردان و تاریخ نویسان، میانکاله در زمان صفویه محل شکار شوکا، گاو کوهی و قرقاول بوده است. در زمان فتحعلی شاه قاجار به موجب فصل پنجم عهدنامه ترکمانچای به تبعه روس در ایران اجازه داده می‌شود که برای سکنی و انبار، مکان را اجاره نمایند و دولت ایران را از نظارت بر آنها معذور می‌سازند و به موجب فصل هشتم همان عهدنامه دولت ایران از داشتن کشتی جنگی در دریای خزر محروم می‌گردد. در زمان آقامحمدخان قاجار، توسط روسها ساختمان و قلاع نظامی در این منطقه و گرگان ساخته شده است که به تدریج وی تخریب و روسها از منطقه رانده می‌شوند. روسها پس از پیروزی مارشال بوتمکین در سال ۱۷۷۳ بر دولت عثمانی به افتخار وی شبه جزیره میانکاله را بوتمکین نامیده بودند. در زمان محمدشاه قاجار اجازه داده می‌شود که در استرآباد و بندر ترکمن و جزایر آشوراده محلی برای معاملات تجاری و سکونت بازرگانان و حتی قلاع نظامی بسازند.

تسلط بر مجمع‌الجزایر آشوراده و نیم جزیره میانکاله، پدیده‌ای ناشی از مسیراستعمار و گسترش آن در سده ۱۹ و رقابتهای استعماری و فساد و ناتوانی هیئت حاکمه ایران بوده است که در رأس آن شاهان قاجار قرار داشتند و سوء تدبیر و سیاست دولت که منجر به کشمکش پیوسته ترکمنها شده بود.

در سال (۱۸۴۲ میلادی) ۱۲۵۸ ق. بار دیگر ترکمنها دست به آشوب و طغیان زدند. دولت تزار نیز به همین بهانه چند کشتی دیگر به جنوب دریای خزر فرستاد که در خلیج گرگان و کرانه آشوراده لنگر انداختند.

– در کتاب سیاحت درویش دروغین آمده است (۱۸۵۱ م): «...موقعی که به مقابل آشوراده رسیدیم شب بود. آشوراده از ۲۵ سال قبل در چنگ تزار بوده است. آمدن روسها، غارت ترکمنها را محدود کرده است. خانه‌های واقع در انتهای این زبانه طولانی خاک خیلی متعدد نیستند ولی

سیک معماری اروپایی در آن راه یافته و مخصوصاً آن کلیسا با برج ساعتش خیلی جلب نظر می‌کند.»
بررسی مسائل جمعیتی آشوراده:
میزان تغییرات جمعیت روستای آشوراده براساس سرشماریها و آمارگیری نمونه‌ای طبق جدول (۱) بوده است:

جدول (۱) – میزان تغییرات جمعیت روستای آشوراده (۱۳۷۲ – ۱۳۳۵)

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۶۹	۱۳۷۲
جمعیت(نفر)	۲۵۶	۹۰۰	۱۴۱۵	۱۱۹۱	۹۷۴	۴۰

– با توجه به تأسیس شیلات شمال ایران در سال ۱۳۳۱ بتدریج مهاجرپذیری جمعیت در آشوراده طبق جدول مذکور تا سال ۱۳۵۵ رو به افزایش بوده است.

– روستای آشوراده از ۲ محله تشکیل شده است: (نقشه شماره ۲)
الف – محله بیرون دروازه شیلات، شامل منازل مسکونی و چند باب مغازه که در تابستان ۶۹، ۱۵۰ خانوار در آن سکونت داشتند. در آذر ماه سال ۷۰ فقط ۱۰۰ خانوار سکونت داشت.

ب – محله داخل دروازه شیلات، شامل تأسیسات و خانه‌های مسکونی که تعدادشان در تابستان ۶۹، ۴۰ خانوار بود. در آمارگیری نمونه‌ای آذرماه سال ۷۰ فقط ۲۰ خانوار سکونت داشته است. طبق جدول، جمعیت آشوراده از سال ۶۵ به بعد رو به کاهش بوده که دلایل آن بشرح زیر است:

۱ – پیشروی آب دریای خزر از سال ۶۵ به بعد بطور مشهود مهاجرت آشوراده‌ایها را شدت بخشید. بطوری که تابستان ۶۹ تعداد ۳۰ خانوار و با پیشروی سریع آب دریا در بهار سال ۷۰ جمعاً ۱۰۰ خانوار داخل آب دریا قرار گرفتند. نقشه شماره ۲ ساحل فعلی آشوراده را نشان می‌دهد.
الف – بدنبال پیشروی آب دریا در سال ۶۵ سازمان زمین شهری ۸۵ قطعه ملک مسکونی در ۳ منطقه شهری بندر ترکمن به افراد واجد شرایط زمین واگذار کرده است.

ب – با پیشروی مجدد آب دریا در بهار سال ۷۰ با تلاش استانداری و فرمانداری شهرستان ۱۴۰ قطعه ملک مسکونی دیگر واگذار شده است.
۲ – سیاست شیلات، غیرمسکون نمودن آشوراده قبل از پیشروی آب دریا بوده است.

در حال حاضر (باییز ۷۵) در آشوراده بجز چند خانوار بقیه به شهر بندر ترکمن کوچ کرده‌اند و فقط تأسیسات شیلات و پرسنل اداری در آنجا مشغول کار هستند. آموزش و پرورش بندر ترکمن نیز با تبدیل مدارس به اردوگاه تربیتی و با احداث یک‌سری امکانات خدماتی و با هزینه‌ای معادل ۵۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال از سال ۷۲ تاکنون خود را برای پذیرایی از دانش‌آموزان استان بخصوص در ایام تعطیلات آماده خدمات نموده است.

ویژگیهای اقتصادی شبه جزیره میانکاله

شرایط طبیعی شبه جزیره میانکاله سبب شده است که فعالیتهای کشاورزی و دامداری در آن محدود و صید گسترش بیشتری داشته باشد.

۱- کشاورزی: به علت نبودن خاک زراعی و آب کافی کشاورزی در شبه جزیره میانکاله رونق ندارد. کل این سرزمین به عنوان مرتع دامداران مورد استفاده قرار گرفته و در حفاظت سازمان محیط زیست کشور است. قسمت مرکزی و غربی آن جزو شهرستان بهشهر است. طبق نوشته دکتر مفخم پایان به نقل از خانیکوف، در میانکاله درخت خرما، نیشکر و پنبه می روید که بنابه اظهار سالخوردگان محلی در سالهای بعد از جنگ دوم جهانی بطور پراکنده کشت پنبه در میانکاله متداول بوده است.

۲- دامداری: شبه جزیره میانکاله دارای پوشش نباتی نسبتاً غنی است و توسط دامداران به چند منطقه دامداری تقسیم شده که هر کدام دارای محدوده چراگاه مخصوص به خود می باشند که به ترتیب طبق نقشه زیر از شرق به غرب ذکر می شوند:

۱- دامداری خوزینی در شرقی ترین حد شبه جزیره و ۶ کیلومتری غرب آشوراده ۲- دامداری جهانشاهی ۳- دامداری حسینی «۱» ۴- دامداری میانکاله (سیدرضا) ۵- دامداری حسینی «۲» ۶- دامداری گلوگاهی (مجریان) ۷- دامداری بنیاد (شمالی).

اطراق دامداران مزبور به روایتی در شبه جزیره میانکاله از جنگ دوم جهانی به بعد عمومیت داشته است.

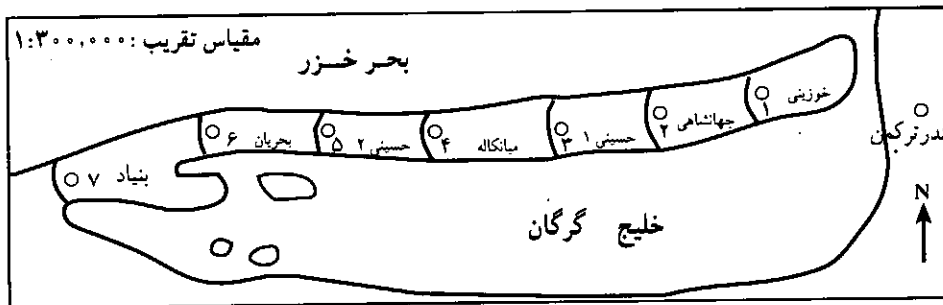
۳- شیلات ناحیه ۴ (آشوراده):

- شرکت سهامی شیلات ایران در شمال (بحر خزر) به ۵ حوزه (ناحیه) تقسیم می گردد:

حوزه صید ناحیه ۱- مرکز بندر انزلی، حوزه صید ناحیه ۲- مرکز کیشهر (حسن کیاده)، حوزه صید ناحیه ۳- مرکز بابلسر، حوزه صید ناحیه ۴- مرکز آشوراده، حوزه صید ناحیه ۵- مرکز نوشهر (این ناحیه از سال ۷۱ فعالیت خود را آغاز کرده است).

حوزه حفاظتی شیلات ناحیه ۴ شمال (مرکز آشوراده): این حوزه دارای ۸ صیدگاه است که ۲ صیدگاه آن در ساحل شرقی و ۶ صیدگاه در ساحل شمالی شبه جزیره میانکاله (غرب آشوراده) واقع در نقشه شماره ۳ پراکنده صیدگاهها دیده می شود. تمامی صیدگاهها، خاویار را در محل صید به عمل می آورند و سپس در قوطیهای مخصوص گذاشته و بوسیله جعبه هایی به سردخانه آشوراده از طریق حمل دریایی (بارکاز) و زمینی (کامیون) انتقال می دهند. فقط صیدگاه چالاشت به علت نداشتن کارگاه خاویارگیری در آشوراده عمل آوری صید (خاویارگیری) را انجام می دهد.

فصول صید ماهی: زمان صید برحسب نوع ماهی متفاوت است. الف: صید ماهیان غضروفی: از ۱۰ مرداد شروع و تا ۲۰ خرداد ماه سال بعد ادامه می یابد. (در سال ۵۰ روز تعطیل) ماهیان غضروفی که دارای خاویار هستند عبارتند از فیل ماهی، تاس ماهی و دراکول

(اوزون یرون). امروزه ۸۰٪ ماهیان خاویاری جهان در بحر خزر تولید می شود.

طبق گزارش، استحصال سالانه خاویار از شیلات شمال (بحر خزر) در سال ۶۸ صید مقدار ۲۸۰ تن بوده که از این مقدار ۱۲۰ تن متعلق به صید ناحیه ۴ است. از میان ۸ صیدگاه ناحیه ۴ آشوراده صیدگاه ترکمن اکثر سالها بیش از ۵۰٪ صید را بتهایی استحصال می نماید. (۱۷) اگر بخواهیم درآمد سالانه شیلات ناحیه ۴ را از طریق صدور خاویار به خارج از کشور از قرار کیلویی متوسط ۴۰۰ دلار محاسبه کنیم معادل ۴۸/۰۰۰/۰۰۰ دلار خواهد بود.

- در ۸ صیدگاه ناحیه ۴ جمعاً ۲۳۰ نفر پرسنل اداری و حدود ۸۰۰ نفر صیادان تعاونی ماهیان خاویاری مشغول صید هستند. بطور مثال در

صیدگاه ترکمن که گسترده ترین آنها می باشد ۲۰۰ نفر صیاد تعاونی مشغول هستند.

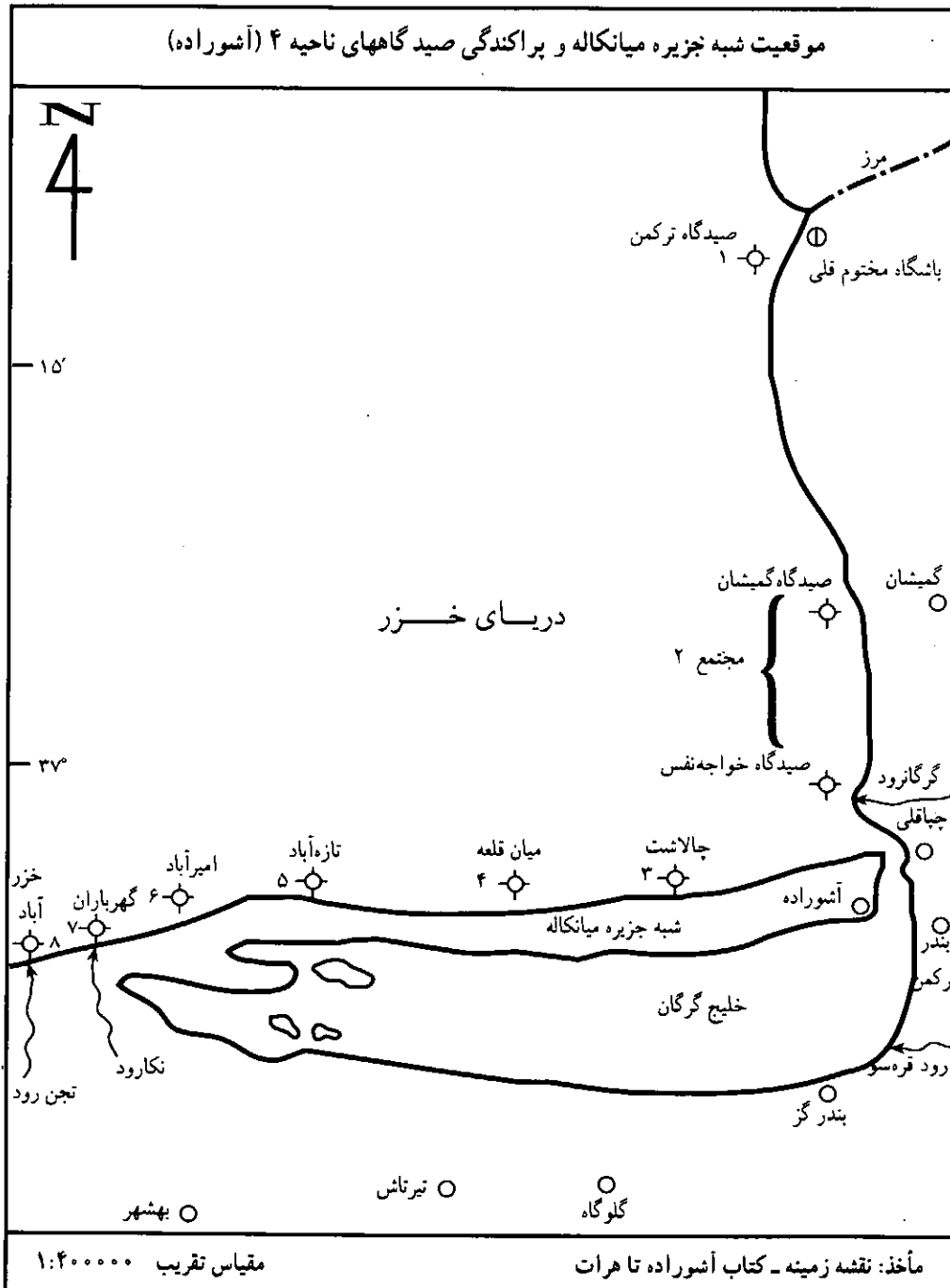
ب: صید ماهیان فلس دار (پولک دار): زمان صید از ۱۵ مهر ماه تا ۱۵ فروردین سال بعد است. (۶ ماه در سال). ماهیان فلس دار شامل: ماهی سفید، آزاد ماهی، کپور، کفال، کلمه، سوف، سس ماهی، ماش ماهی و شوک ماهی گرگانی است. امروزه اکثر گونه های ماهیان فلس دار مثل کپور، کلمه و ماهی سفید در کارگاههای تکثیر ماهی توسط شیلات و جهاد سازندگی پرورش یافته و سپس بچه ماهی ها در مصب (مدخل) رودخانه ها به دریا رها می شوند.

میزان صید ماهیان استخواندار در سال ۷۰-۲،۶۹ میلیون کیلوگرم بوده که در سال قبل از آن ۶۳۵/۰۰۰ کیلوگرم گزارش شده است. (۱۷)

ضمناً کفال و کیلکا گونه بومی بحر خزر نیستند ولی به علت سازگاری با محیط آبی این دریا بزودی تکثیر یافته و صید عمده بحر خزر را امروزه تشکیل داده است. صید کیلکا در سالهای بعد از پیروزی انقلاب اسلامی متداول شد. در سالهای قبل از ۱۹۸۵ میلادی، مقدار صید ایران از بحر خزر در مقایسه با شوروی سابق فقط ۶٪ بوده و سیستم صید ایران سنتی و ابتدایی و بیشتر در سواحل و رودها انجام می گرفته است.

— صید ماهیان فلس دار توسط ۲ نوع اتحادیه صیادی شیلات انجام می گیرد:

- ۱ — شرکت تعاونی ماهیگیران پره (صیادان نیمه انتظاری):
محدوده صید آنها در شیلات ناحیه ۴ در نوار ساحلی شمال شبه جزیره میانکاله تا بابلسر می باشد. شیلات ناحیه ۴ دارای ۱۴ شرکت تعاونی رسمی است که متوسط نفرات هر شرکت ۱۵۰ نفر عضو بوده که جمعاً ۲۱۱۰ نفر را شامل می شود.
- ۲ — صیادان دامگستر (کارت آزاد): صید سنتی و انتظاری است. تعداد آنها ۳۸۳ نفر می باشد. تعداد صیادان قاجاق (غیر مجاز) مشخص نیست این افراد شبانه وارد دریا شده و قبل از سپیده دم صبحگاهی خود

نقشه شماره ۳

را به ساحل می‌رسانند.

احداث اسکله در ساحل بندر ترکمن
در تاریخ ۴/۱۰/۷۲ با حضور رئیس جمهور آقای هاشمی رفسنجانی، کلنگ اسکله چند منظوره بندر ترکمن همزمان با اسکله بندرگز در ساحل جنوب شرقی بحر خزر بر زمین زده شد.
ارتفاع اسکله از سطح دریای خزر حدود ۲/۵ - ۲ متر بالاتر است. (سطح آب بحر خزر ۲۶ - متر). مشخصات اسکله چند منظوره بندر ترکمن چنین است: ضلع شرقی اسکله ۱۷۲ متر و ضلع جنوبی آن ۹۲ متر است. جمعاً ۳ فروند کشتی در آن می‌تواند پهلو بگیرد. در اسکله بندر ترکمن کشتی با محموله ۱۰۰۰ - ۷۰۰ تن می‌تواند پهلو بگیرد. عمق حوضچه اسکله ۵ متر و آماده بهره‌برداری است. این اسکله در مورخه ۷۵/۵/۸ با حضور وزیر محترم راه و ترابری برادر ترکان افتتاح شد. برای فعالیت آن باید مسیر حرکت کشتی را در تنگه آشوراده لایروبی کرد که مسئولیت اجرای طرح را از قرار معلوم سازمان بنادر و کشتیرانی

از سال ۶۸ به بعد شیلات صید ماهیان فلس‌دار را از صیادان پره و دامگستر خریداری نمی‌کند. در نتیجه صیادان مزبور صید خود را به بازار عرضه می‌نمایند و این عمل موجب افزایش نرخ ماهی شده است. برای مثال قیمت یک کیلو ماهی سفید در سال ۵۷ معادل ۴۰۰ ریال، در سال ۷۰ معادل ۴/۰۰۰ ریال و در سال ۷۴ معادل ۱۰/۰۰۰ ریال بوده است.
خاویار صید شده ناحیه ۴ بحر خزر در مدت ۱۵ سال طبق جدول شماره (۲) می‌باشد. این جدول بیشترین صید خاویار را در سال ۶۸ و کمترین صید را در سال ۷۴ نشان می‌دهد. میزان صید ماهیان خاویاری ناحیه ۴ در مقایسه با صیدگاههای دیگر نواحی شیلات شمال قابل توجه است. زیرا در سالهای اخیر اکثراً بیش از بیلان پیشنهادی صید شده است. علت آن می‌تواند مساعدت محیط و مهارت صیادان ناحیه نسبت به دیگر نواحی باشد.

جدول (۲) میزان استحصال خاویار در صیدگاه ناحیه در سالهای ۷۴ - ۱۳۶۰ بر حسب تن

سال	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴
تن	۸۰	۹۰	۸۵	۹۰	۹۰	۱۰۰	۱۲۵	۱۱۰	۱۳۵	۱۰۴	۱۰۴	۱۰۵	۸۰	۸۵	۶۸

تبدیل به اردوگاه شدند. یک‌دستگاه اتوبوس دریایی متعلق به آموزش و پرورش بنام والفجر، جایگاهی مسافران اردوگاه را در تنگه به عهده دارد.
۳ - طرح سالمسازی دریا (شنا): محل آن در شمال اسکله جدید است و امکانات خدمات‌رسانی شهرداری بندر ترکمن برای مسافران تابستان وجود دارد.

به‌عهده دارد. ظرفیت این اسکله در مازندران بعد از اسکله نوشهر و امیرآباد در مقام سوم قرار دارد. قرار است سازمان هواشناسی، ایستگاه هواشناسی دریایی را در آشوراده در آینده نزدیک دایر نماید. بنظر می‌رسد با فعال شدن اسکله بندر ترکمن و بندرگز در آینده موجبات رشد و توسعه این منطقه فراهم گردد.

- برای اینکه آشوراده موقعیت توریستی بهتری پیدا بکند اجرای پیشنهادات زیر ضروری بنظر می‌رسد:

آشوراده و اهمیت توریست‌پذیری آن در آینده
نمای آشوراده بصورت جزیره از ساحل شرقی برای بیننده دلرباست. با گذشت زمان و افزایش امکانات حمل و نقل شیلات و ایجاد طرحهای جدید مثل اردوگاه تربیتی آموزش و پرورش و بکاراندازی اسکله جدید موجبات توریست‌پذیری در آینده بیش از پیش در آشوراده فراهم خواهد شد. در فصل گرم سال و روزهای جمعه در تابستان ۷۵ ساحل اسکله نسبت به سالهای گذشته شلوغ تر بنظر می‌رسید. مردم برای عبور به آشوراده و یا پیش بندر اسکله بندر ترکمن صف‌های طولی تشکیل می‌دهند.
دلایل توریست‌پذیری آشوراده را می‌توان به عوامل زیر نسبت داد:

الف: ایجاد و احداث پل هوایی حد فاصل آشوراده - اسکله جهت تسهیل در ایاب و ذهاب.

ب: گسترش امکانات در ساحل اسکله و توسعه جاده کمربندی بندر ترکمن تا اسکله.

ج: بکار اندازی اسکله جدید نیاز به یک‌سری امکانات مثل هتل، فضای سبز، ترمینال و نظایر آن دارد. لازم است ارشاد اسلامی و شیلات یک‌سری اقدامات برای رشد و توسعه این شهر و منطقه انجام دهند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

- در نتیجه بالا آمدن آب دریای مازندران در سالهای اخیر، همزمان با سیاست تخلیه آشوراده توسط شیلات، آشوراده غیرمسکون شد و زمینه توسعه جهت اجرای پروژه‌های شیلات مناسب گردید. بنابراین با برنامه‌ریزی اصولی در جهت رشد و توسعه آن، اقدامات زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱ - احداث پل هوایی در عرض تنگه (آشوراده - اسکله) بسیار

۱ - مسافران مشتاق آشوراده و دریا: جهت بازدید از تأسیسات شیلات مانند سردخانه و کارگاه خاویارگیری و عرضه گوشت ماهیان خاویاری در رستوران آشوراده و وجود ساحل مناسب.

۲ - تبدیل مدارس به اردوگاه تربیتی دانش‌آموزان: پس از کوچ اهالی به بندر ترکمن با اقدام آموزش و پرورش بندر ترکمن، مدارس

ضروری است.

۲ - طرح دیواره‌سازی در ساحل آشوراده و اسکله هر چه زودتر انجام شود. زیرا اقدامات قبلی نیمه‌کاره باقی مانده است.

۳ - برای تأمین آب شرب و مصرفی شیلات آشوراده در آینده، با حفر چاه‌های نیمه عمیق لازم است سفره‌های آب شیرین زیرزمینی شبه جزیره میانکاله مورد بهره‌برداری قرار بگیرد. آبرسانی فعلی از طریق بندر ترکمن است که جوابگوی دراز مدت نخواهد بود.

۴ - تأسیسات شیلات در آشوراده باید تحت پروژه‌ای خاص توسعه پیدا بکند و در مقاوم‌سازی کومه‌های صیادی در صیدگاه فکری اساسی بشود. زیرا در سالهای اخیر تمامی صیدگاهها یکبار تخریب و بازسازی شده‌اند. صیدگاه ترکمن برای دومین بار بازسازی شده است.

۵ - لازم است شیلات ادوات صید را در اختیار صیادان پره (صید نیمه انتظاری) قرار دهد و صید آنها را خود شیلات خریداری نماید تا ماهی با قیمت مناسب بدست مردم برسد.

۶ - به منظور جلوگیری از افزایش قیمت‌ها، شیلات فروشگاهی در شهرهای مجاور مثل بندر ترکمن، گمیشان، گرگان، گنبد و... دایر کند تا ماهی با قیمت مناسب بدست مصرف کننده برسد.

۷ - از صید بی‌رویه و صید قاچاق برای جلوگیری از کاهش ماهیان برنامه‌ریزی شود.

۸ - تکثیر بچه ماهی چون ماهیان غضروفی و فلس‌دار در نقاط مساعد با موافقت شیلات گسترش باید.

۹ - با توجه به اینکه آب بحر خزر در طول ۱۴۰ سال گذشته از ۲۵- متر به بالا نیامده است بنابراین پیشنهاد می‌گردد بخش دولتی و خصوصی پایین‌تر از حد فوق سرمایه‌گذاری اقتصادی نمایند.

۱۰ - از ورود فاضلاب شهرهای ساحلی مثل بندر ترکمن، بندرگز و گمیشان به دریا جلوگیری شود تا موجب انهدام نسل ماهیان در منطقه نشود.

۱۱ - با توجه به اینکه در بعضی نواحی صید شیلات شمال، استحصال سالانه صید ماهیان خاویاری رقم بالایی را نشان می‌دهد جا دارد در این منطقه یک‌سری امتیازات خاص مثل احداث دانشکده شیلات وابسته به دانشگاه پیام نور بندر ترکمن در نظر گرفته شود.

منابع و مأخذ

۱ - امین سبحانی، ابراهیم، مقاله آشوراده و میانکاله، مجموعه مقالات جغرافیایی آستان قدس، شماره ۱، سال ۶۷.

۲ - امین سبحانی، ابراهیم، مجموعه پژوهشی و علمی دانشسرای عالی شماره ۲، پژوهشی در شناخت خلیج گرگان، خرداد ۱۳۵۲.

۳ - اوتق، مجید، مسائل عمرانی گمیشان، پایان نامه دوره لیسانس، دانشگاه مشهد، سال ۵۷.

۴ - اوتق، مجید، تحول ژئومورفولوژی حوضه رود قره‌سو گرگان، تز

دکتری، دانشگاه آزاد تهران، سال ۷۰.

۵ - ایری، حسنعلی، مسائل عمرانی بندر ترکمن، پایان نامه دوره لیسانس، دانشگاه مشهد، سال ۵۸.

۶ - ایری، حسنعلی، آبهای زیرزمینی منطقه گرگان، پایان نامه دوره فوق لیسانس، دانشگاه آزاد تهران، سال ۶۷.

۷ - رایینو - ه.ل، ترجمه وحید مازندرانی، سفرنامه مازندران و استرآباد.

۸ - روزنامه اطلاعات، نوسان آب بحر خزر، مورخه ۷۰/۴/۲۵، ۷۰/۴/۹ و ۷۰/۱۰/۲۹.

۹ - سازمان آب و برق منطقه گرگان، آبهای سطحی، سال ۴۹.

۱۰ - سازمان جغرافیایی کشور، نقشه ۲۵۰/۰۰۰ : ۱ و ۵۰/۰۰۰ : ۱.

۱۱ - فرهنگ آبادیهای کشور، سالهای ۳۵ و ۴۵ و ۵۵ و ۶۵.

۱۲ - کاره فرانسوا، ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم، مجموعه مقالات جغرافیایی شماره ۴، صید ماهی در بحر خزر.

۱۳ - کردوانی، پرویز، منابع آب و مسائل آن، سال ۶۳.

۱۴ - کردوانی، پرویز، جغرافیای خاکها، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۶۴.

۱۵ - گرگانی، منصور، اقتصاد گرگان - گنبد - دشت، سال ۵۰.

۱۶ - گزارش مطالعات مرحله اول، طرح مجتمع برودتی و سیستم تأمین آب شیرین صیدگاههای شرقی و جالاشت، آبان ۶۳.

۱۷ - گزارش عملکرد شیلات ناحیه ۴ بندر ترکمن (به مناسبت دهه فجر سال ۶۹).

۱۸ - محمودزاده - کمال، سرهنگ ستاد، شناخت پیرامون بحر خزر، سال ۵۰.

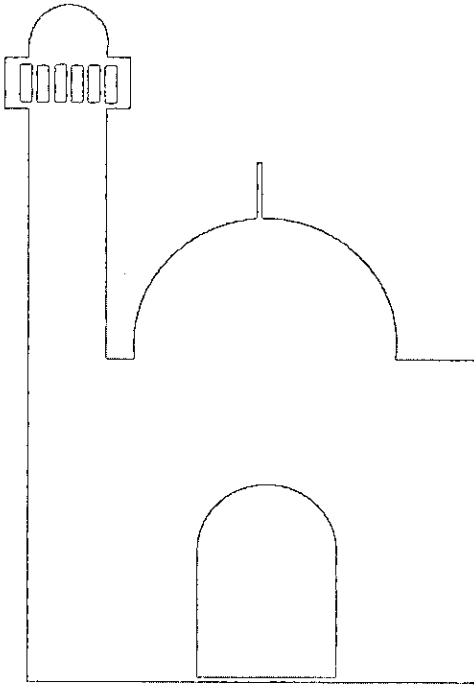
۱۹ - وامبری آرمینوس، ترجمه فتحعلی خواجه نوریان، سیاحت درویش دروغین، سال ۶۵.

۲۰ - وثوق زمانی، ابوالفتح، آشوراده تا هرات در کمینگاه استهار.

پانویس:

* مصاحبه تلویزیونی، مسئول منابع طبیعی مازندران. ۷۵/۵/۱۵

تحلیل و بررسی بخش مرکزی شهر قم

تألیف: نفیسه مرصوص

مقدمه:

تحلیل و بررسی بخش مرکزی شهرها یکی از مباحث مهم و حساس جغرافیای شهری است، بدان لحاظ که تاریخ و گذشته شهر و هویت ملی آن در این بخش قابل شناسایی و بررسی است و شناخت این بخش از شهر که به مثابه قلب شهر است به معنای شناخت اجمالی و کامل از شهر می‌باشد. در پی توسعه بی‌رویه شهرها و افزایش سریع جمعیت آنها، بخش مرکزی شهرها می‌رود تا دچار رکود و انزوا گردد، و در نتیجه تاریخ و هویت ملی شهرها رو به اضمحلال گذارد، به همین جهت اندیشمندان غرب احساس خطر کرده و در پی چاره‌جویی برآمده‌اند که به دنبال این چاره‌جوییها مکتبهای فکری گوناگونی بوجود آمده که به دو مکتب فکری «فرهنگ گرا» و «کارکردگرا» تقسیم می‌شوند.

مکتب «فرهنگ گرا»، معتقد است که در بازسازی بخشهای قدیمی شهرها و جلوگیری از نابودی آنها باید به تاریخ و گذشته آنها برگردیم و از طریق شناخت صحیح زوایای گوناگون فرهنگ ملی و سنتهای قدیمی بخش مرکزی و قدیمی شهرها را تجدید حیات نماییم.

از پیروان مکتب فرهنگ گرا در ایران استاد مهندس محمود توسلی را می‌توان نام برد. ایشان اعتقاد دارند که نه تنها در بازسازی بخشهای قدیمی و مرکزی شهرها باید از الگوهای سنتی آنها با توجه به شرایط زمان استفاده کرد، بلکه در طرحهای توسعه شهرها نیز این موضوع را باید مدنظر قرار داد.

متأسفانه با وجود اهمیت بررسی و تحلیل بخش مرکزی شهرها این موضوع در ایران چندان مورد توجه و عنایت جغرافیدانان قرار نگرفته است. امیدواریم این تحقیق سرآغازی برای تحقیقات علمی و دامنه‌دار در این زمینه باشد.

تعریف بخش مرکزی شهر:

«شهرها مانند موجودات زنده، چیزی جاندار، زنده و فعال می‌باشند و

اگر آنها را به همین عنوان یاد کنیم بخش مرکزی شهرها به عنوان قلب و روح آنها خواهد بود، جایی که آثار و علائم زخمهایی از حوادث تاریخی، مذهبی و فرهنگی در حساس‌ترین بخش این موجود زنده عامل شکننده و خردکننده محسوب می‌گردد و چه بسا همه نسوج آنرا متأثر می‌سازد، زیرا نه تنها ظهور و پیدایش رویدادهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در گسترش فعالیت، رشد، توقف و رکود این بخش مؤثر می‌افتد بلکه حوادث طبیعی نیز مثل زلزله، سیل و خشکسالی به شدت آن را تحت تأثیر عوامل منفی خود قرار می‌دهد. بخش مرکزی شهرها در مطالعات جغرافیای شهری آنچنان مهم و حساس جلوه می‌کند که با یک نظر اجمالی به آن، می‌توان با نقش شهرها آشنا گشت و وظیفه آنها را باز شناخت.»

بخش مرکزی هر شهر قسمتی از شهر می‌باشد که تراکم فعالیتهای تجاری، اداری، خدماتی و گاهی آموزشی و مذهبی و... در آن در بالاترین حد خود نسبت به سایر بخشها است و به همین دلیل قیمت زمین، سرفقلی و اجاره‌بها در آن در بالاترین حد می‌باشد.

«به عقیده مورفی شاید بتوان از بخش مرکزی شهرها بدینگونه یاد کرد: «در این بخش از شهر، تمرکز بخش خدمات به انسان ارزش و اعتبار می‌بخشد زیرا نه تنها نیازهای محدوده شهر را تأمین می‌کند، بلکه نیازهای همه ناحیه شهری را نیز برطرف می‌سازد». چنین تعریفی شاید یکی از علمی‌ترین و محکم‌ترین تعاریف از بخش مرکزی شهرها باشد.» با وجود اینکه امروزه در سراسر دنیا بسیاری از کارکردهای بخش مرکزی شهرها به خارج از مرزهای آن انتقال یافته است هنوز بخش مرکزی شهرها کم و بیش اهمیت و اعتبار خود را حفظ کرده‌اند، بخصوص اگر دارای ارزش و اعتبار تاریخی یا مذهبی ویژه‌ای باشند.

بخش مرکزی شهر قم نیز به دلیل داشتن اهمیت زیارتی و مذهبی (بطوری که دومین شهر زیارتی ایران است) و نیز به دلیل مرکزیت فرهنگی آن در جهان تشیع، برخلاف سایر بخشهای مرکزی نه تنها از اعتبار و

دینی و چاپخانه‌ها و کتابفروشیها در آن چشمگیر است.

مرزهای بخش مرکزی و معیارهای آن:

مرزهای محدوده بخش مرکزی که جنبه اعتباری دارد و بر اساس معیارهای جغرافیایی ترسیم شده عبارتند از:

- ۱ - قرار گرفتن آثار تاریخی و مذهبی مهم شهر در این بخش به عنوان کانون شهر.
- ۲ - بالا بودن قیمت زمین و سرفعلی مغازه‌ها (نقشه ۱).
- ۳ - پایین بودن نسبت تراکم جمعیت ساکن به جمعیت مهاجر روزانه.
- ۴ - تراکم عابرین در پیاده‌روهای خیابانهای اصلی آن بطوری که به محض خروج از مرزهای این بخش به سرعت از تراکم عابرین کاسته می‌شود.
- ۵ - تراکم مسافرخانه‌ها، هتلها و سایر خدمات شهری و نیز تراکم اداری و مالی.
- ۶ - تراکم کتابفروشیها و چاپخانه‌ها.
- ۷ - توجه به نقشه شهر.

در واقع بخش مرکزی شهر را می‌توان به دو محدوده مشخص تقسیم کرد که توسط رودخانه قمرود از یکدیگر جدا شده‌اند و توسط سه پل (از راست به چپ، پل علیخانی، پل شهرداری و پل آهنچی) به یکدیگر متصل گشته‌اند. این دو محدوده یکی در شمال رودخانه به نام محدوده اول و دیگری در جنوب رودخانه به نام محدوده دوم نامگذاری شده‌اند. (نقشه ۲ و ۳)

محدوده اول با مساحت ۲۵/۷ هکتار بشکل مثلثی که رأس آن در میدان سعیدی و قاعده آن در خیابان خاکفرج می‌باشد و دو زاویه آن از شرق در انتهای کوی صدوق و از غرب در پل آهنچی است.

محدوده دوم با مساحت ۷۰ هکتار بشکل مستطیلی است که ضلع شرقی آن از امتداد فرضی کوی صدوق از کنار کوچه پشت بیمارستان به خط مستقیم تا کوی عربها و ضلع غربی آن از خیابان حجت تا کمی پایین‌تر از کوچه پشت بیمارستان فاطمی و ضلع جنوبی آن در امتداد کوی آبت... گلبایگانی تا خیابان حجت می‌باشد. ضلع شمالی نیز در امتداد رودخانه قرار گرفته است.

جدول ۱ - کاربری زمین در بخش مرکزی شهر قم

بانک	۳۱	۷۷	۴۰/۳
بیمارستان	۲	۱۵	۱۳/۳
ادارات دولتی	۱۸	۱۰۳	۱۷/۵
آموزشی	۸	۲۴	۳۳/۳
مؤسسه خیریه	۶	-	-
کتابخانه بزرگ و	۳	۵	۶۰
مسجد	۹	۱۰۹	۸/۲
چاپخانه	۱۳	۴۴	۲۹/۵

مآخذ: سرپرستی بانکهای قم، اتحادیه چاپخانه‌های قم، نقشه شهر قم، سازمان نقشه برداری و مؤسسه سحاب، نقشه ۲۰۰۰: ۱: از مرکز آمار ایران (۱۳۷۰)، نقشه کاربری زمین طرح دور حرم مهندسين مشاور باوند.

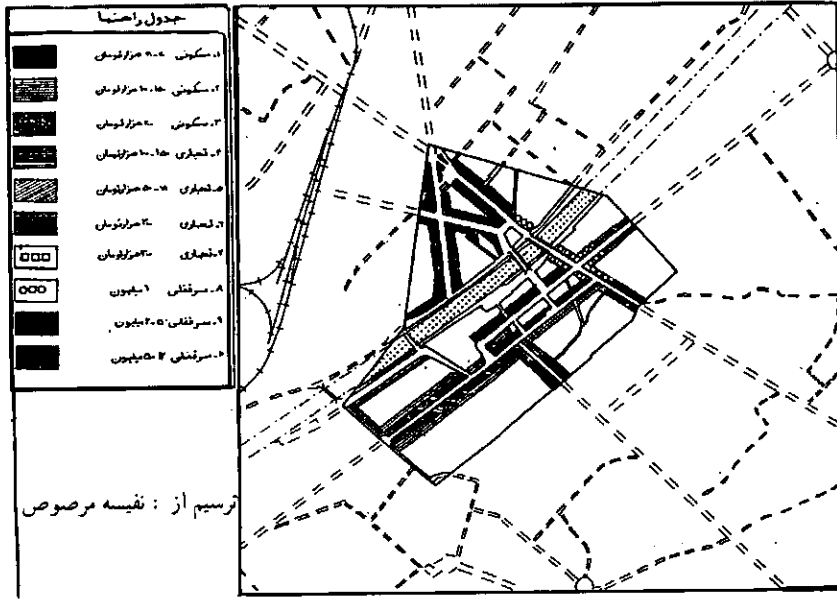
نفوذ آن کاسته نشده بلکه روز به روز شعاع پرتوافشانی آن از لحاظ فرهنگی - مذهبی وسیعتر می‌گردد، با وجود این شهر قم و بخش مرکزی آن از لحاظ اقتصادی و رفاه شهری با اولین شهر زیارتی ایران یعنی مشهد فاصله زیادی دارد.

کارکردهای بخش مرکزی شهر قم بطور متجانس در آن توزیع نشده است و برخی کارکردها با موقعیت فرهنگی و مذهبی آن سنخیت ندارند. وجود تنها یک هسته اصلی و مرکزی شهری با توجه به توسعه سریع شهر و افزایش جمعیت آن در دو دهه اخیر موجبات افزایش فشار به این بخش گردیده، بطوریکه قادر به پاسخگویی به تمامی نیازهای شهری و کارکردی خود نمی‌باشد. بعنوان مثال با وجود تمرکز هتلها و مسافرخانه‌ها در این بخش از شهر بدلیل ظرفیت محدود و غیراستاندارد بودن، ۹۹ درصد مسافرخانه‌ها قادر به پاسخگویی به زوار و مسافرن نمی‌باشند بطوریکه ظرفیت آنها در طول سال معادل ۵۰ درصد تقاضای مورد نیاز می‌باشد که در روزهای خاص به ۳۰ تا ۲۰ درصد کاهش می‌یابد.^۵

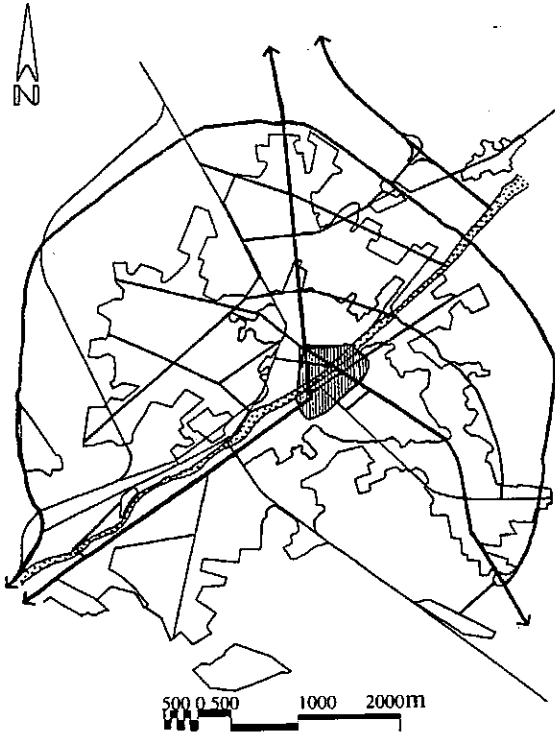
با وجود اینکه بخش مرکزی هر شهر غالباً «هسته اولیه» تشکیل آن می‌باشد و در بخش قدیمی شهر واقع شده است و عناصر بازار و مسجد جامع در شهرهای اسلامی از عناصر اصلی آن محسوب می‌گردد، بخش مرکزی شهر قم همان «هسته اولیه» تشکیل شهر نیست، بلکه در اوایل قرن اخیر مرکزیت این شهر از محله «لب چال» - که بازار و میدان کهنه و مسجد جامع در نزدیکی آن واقعند - به محلی که زیارتگاه و مرقد مطهر حضرت معصومه (س) در آن است و تا آن زمان (یک قرن پیش) در خارج شهر واقع شده بود جابه‌جا شده است. (تصویر ۱ که مربوط به قرن ۱۳ می‌باشد این واقعیت را که تا قرن پیش محله زیارتگاه خارج شهر بوده اثبات می‌نماید). بطوری که امروز هسته اولیه شهر بکلی فاقد اعتبار می‌باشد و به صورت محل انبار الوار و چوب و برخی مشاغل کم‌جاذبه مثل نجاری، فروش نخ قالی و لوازم قالی‌بافی و قفل و کلیدسازی درآمده و مغازه‌های متروکه بسیاری مابین این فعالیتها قرار گرفته‌اند. در واقع می‌توان گفت بازار کهنه بیشتر کارگاه نجاری و مبل‌سازی شهر است. با توجه به آنچه گفته شد بخش مرکزی شهر قم در منطقه‌ای واقع شده

که کانون اصلی آن حرم مطهر حضرت معصومه (س) می‌باشد، در حالیکه بازار نو در گوشه شرقی آن قرار گرفته و نزدیک یک قرن از عمر آن می‌گذرد و پاسخگوی مشتریان محلی است. مغازه‌ها و پاساژها و بازارچه‌های کوچکی که در خیابانهای منتهی به حرم واقعند، مشتریان خود را از میان اتوبه زوار و مسافرن و مردمی که به دلایل گوناگون از پیاده‌روهای شلوغ این خیابان عبور می‌نمایند، برمی‌گزینند و چنین به نظر می‌رسد که از نظر بازاریابی فویتر از بازار شهر عمل می‌نمایند.

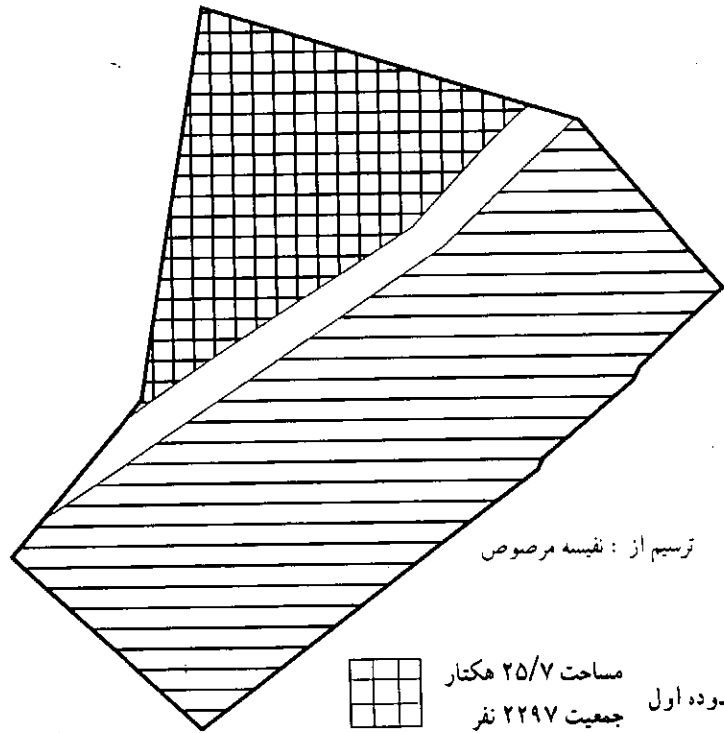
در محدوده بخش مرکزی، بخش اعظم مشاغلی که مختص سرویس‌رسانی به زوار می‌باشد، از قبیل هتلها، مسافرخانه‌ها، چلوکبابی‌ها، جگری‌ها، کبابی‌ها و آبمیوه‌فروشی‌ها و... تمرکز یافته‌اند. همچنین به دلیل مرکزیت فرهنگی این بخش از شهر تمرکز کتابخانه‌ها و مدارس علوم

نقشه شماره (۱): قیمت زمین (تجاری - مسکونی) و سرقتلی خیابانهای اصلی بخش مرکزی شهر قم

نقشه شماره (۲): نقشه محدوده بخش مرکزی شهر قم

	مساحت ۲۵/۷ هکتار	حدوده اول
	جمعیت ۲۲۹۷ نفر	
	مساحت ۷۰ هکتار	حدوده دوم
	جمعیت ۷۶۹۴ نفر	

نقشه شماره (۳): محدوده اول و دوم بخش مرکزی شهر قم

از آن به جاده‌های ارتباطی و حتی خط آهن که از نزدیکی مرز آن عبور می‌نماید متصل است. یکی از دلایل ارتباط مستقیم بخش مرکزی با راه‌های ارتباطی، توسعه سریع و نابهنگام شهر در سالهای اخیر است که هنوز فرصت و مجال تشکیل هسته‌های فرعی را به شهر نداده است. بدیهی است این ویژگی مهم جغرافیایی باید پیش از این در پرتوافشانی این کانون علمی و فرهنگی مؤثر باشد و موجبات توسعه اقتصادی شهر را فراهم نماید.

جمعیت بخش مرکزی شهر قم:

جمعیت بخش مرکزی قم تا سال ۶۵ برابر ۹۹۹۱ نفر بوده که اگر نرخ افزایش جمعیت این بخش را هر ساله پنج درصد فرض نمایم، جمعیت این محدوده در سال ۱۳۷۰ حدوداً ۱۲۴۸۹ نفر می‌باشد. (نقشه شماره ۶) جدول زیر تعداد جمعیت و تراکم آن را در سال ۶۵ در دو بخش محدوده بخش مرکزی شهر قم به تفکیک نشان داده است:

جدول ۲ - جمعیت، تراکم جمعیت و مساحت بخش مرکزی قم

شرح	محدوده اول	محدوده دوم	جمع
جمعیت	۲۲۹۷	۷۶۹۴	۹۹۹۱
مساحت (هکتار)	۲۵/۷	۷۰	۹۵/۷
تراکم جمعیتی	۸۹/۴	۱۰۹/۹	۱۰۴/۴

مأخذ: جمعیت از حوزه‌های آماری شهر قم مرکز آمار ایران (قسمت باقیمانده مثلث بالای محدوده اول از طریق تراکم جمعیتی محاسبه شده).

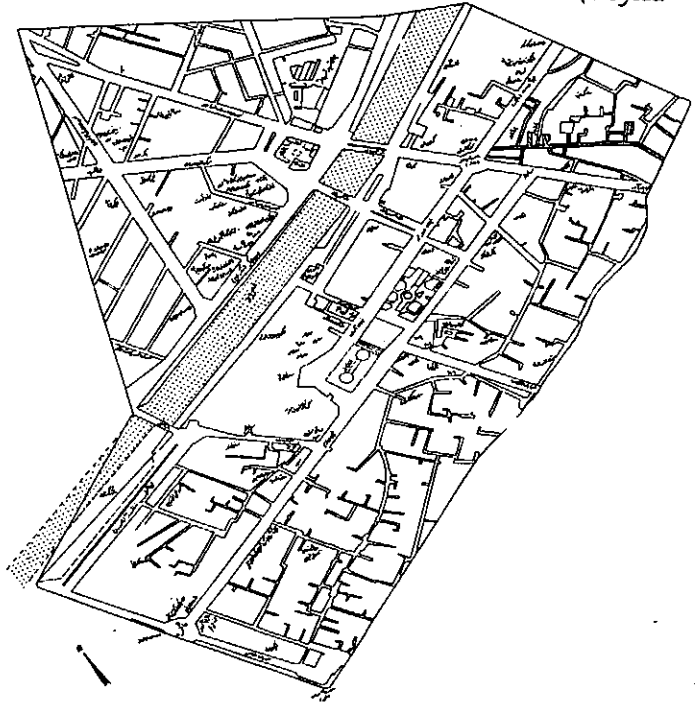
چنانکه ملاحظه می‌شود محدوده دوم جمعیت و مساحت بیشتری از محدوده اول را دارا می‌باشد که به دلیل قدمت و زیارتی بودن این محدوده است، همچنین تأثیر کارکردهای محدوده دوم در بالا بودن نسبت جمعیت این محدوده نسبت به محدوده اول را نمی‌توان نادیده گرفت. (نمودار ۲ و ۳).

چنانچه ملاحظه می‌شود بخش مرکزی شهر نسبت به مساحت تحت پوشش خود از تعادل نسبی جمعیت برخوردار است و این مورد در محدوده دوم اندکی افزایش یافته است.

همچنانکه یکی از ویژگیهای بخش مرکزی شهرها بالا بودن نسبت جمعیت مهاجر روزانه به جمعیت ساکن در آنهاست با بررسیهای بعمل آمده جمعیت مهاجر روزانه در ساعات پرتراфик روز در بخش مرکزی در حدود ۹۴۴۱۵ نفر می‌باشد که در مقایسه با جمعیت ساکن در این بخش نشان‌دهنده بالا بودن حجم مراجعات روزانه به این بخش از شهر می‌باشد. (نزدیک ۹۰ درصد جمعیت بخش مرکزی در ساعات پرتراфик روز) (نمودار ۴)

این جدول تمرکز اداری، بانکی، آموزشی و بخصوص فرهنگی را در بخش مرکزی شهر قم نشان می‌دهد بطوری که کتابخانه‌های عمومی این بخش از شهر ۶۰ درصد کل کتابخانه‌های بزرگ شهر را تشکیل می‌دهند. (نمودار ۱)

محورهای اصلی این بخش عبارتند از: در جنوب رودخانه خیابانهای ارم، آستانه و امتداد آن هفت تیر، شهید منتظری، (بهار) طالقانی (آذر)، انقلاب (چهار مردان) و میدین آستانه، شهدا، چهار راه باهنر (بازار) و در شمال رودخانه خیابانهای امام خمینی (تهران)، سیاه، امتداد خیابان امامزاده ابراهیم (۲۴ متری مطهری) و میدین سعیدی و مطهری، (نقشه شماره ۴)

نقشه شماره (۴): محورهای اصلی بخش بررسی شهر قم
مأخذ: نقشه ۲۰۰۰ شهر قم مرکز آمار ایران

اهمیت جغرافیایی بخش مرکزی شهر قم:

چنانکه می‌دانیم شهر قم دارای موقعیت ممتاز ارتباطی است بطوری که حلقه اتصال بین شهرها و استانهای جنوبی و غربی کشورمان با شهر تهران است (نقشه ۵) و این قدرت ارتباطی با احداث جاده اتوبان تهران-قم صد چندان شده و نیز با احداث اتوبان قم - کاشان - اصفهان در آینده نزدیک اهمیت ارتباطی آن افزایش خواهد یافت. که مسلماً در نقشه شهر و افزایش جمعیت آن تأثیر عمده‌ای خواهد داشت. بخش مرکزی شهر قم به گونه‌ای واقع شده که تقریباً در وسط شهر و بدون واسطه هسته فرعی دیگری مستقیماً از طریق خیابانهای اصلی منشعب

جدول ۳ - جمعیت و مساحت بخش مرکزی و شهر قم در سال ۱۳۶۵

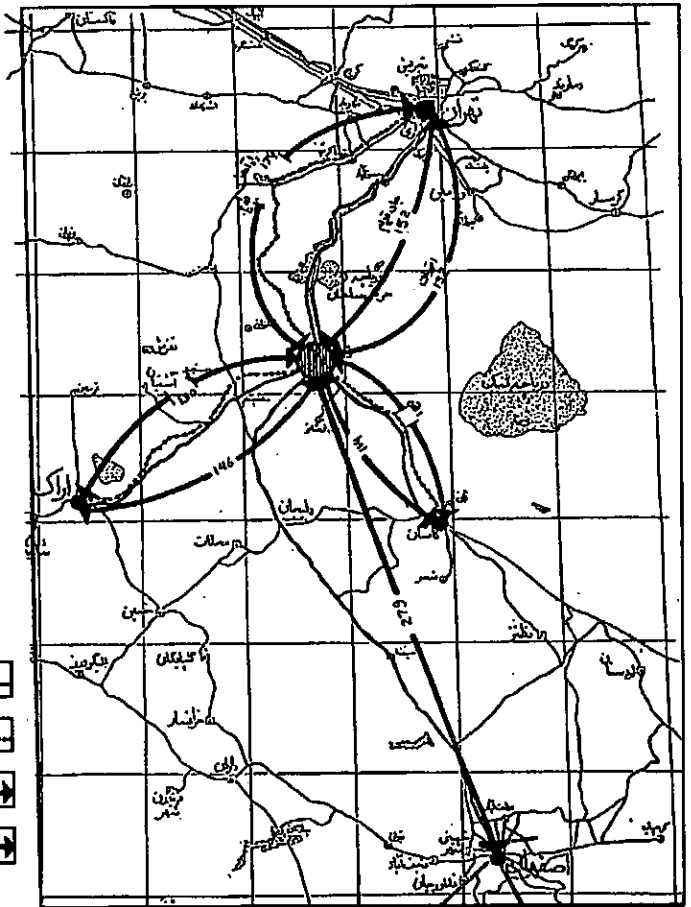
شرح	شهر	بخش مرکزی	درصد (کل)	درصد محدوده اول	درصد محدوده دوم
جمعیت	۵۵۸۶۰۷	۹۹۹۱	۱/۹	۰/۴	۱/۴
مساحت	۷۰۸۲/۸۶۵	۹۵/۷	۱/۴	۰/۳۶	۰/۹۸

مأخذ: جمعیت و مساحت شهر نتایج تفصیلی ۶۵ شهرستان قم مرکز آمار ایران

جدول (۴) مقایسه جمعیت مهاجر روزانه در ساعات پرتراфик روز و جمعیت ساکن در بخش مرکزی در سال ۱۳۷:

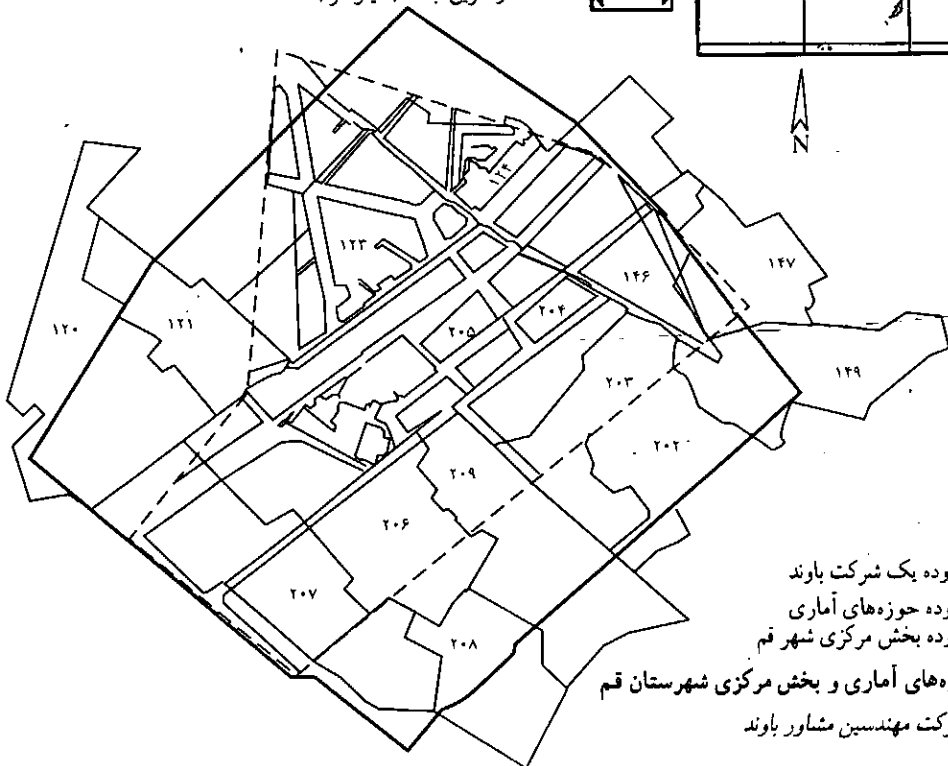
شرح	جمعیت ساکن	درصد	جمعیت مهاجر روزانه	درصد	جمع
بخش مرکزی	۱۲۴۸۹	۱۱/۷	۹۴۴۱۵	۸۸/۳	۱۰۶۹۰۴

مأخذ: سازمان ترافیک و حمل و نقل شهری قم (آمار مسافری اتوبوسها در هر یک از ساعات پرتراфик روز) و سفرهای پیاده استخراج شده از مهندسين مشاور باوند، طرح دور حرم ص ۷۸. (سفرهای سواره با ناکسی و وسیله شخصی تخمین زده شده است).

نقشه شماره (۵): فواصل شهر قم از مراکز مهم اطراف آن
مأخذ: مهندسين مشاور باوند. طرح جامع قم

- جاده
- راه آهن
- فاصله از طريق راه آهن (كيلومتر)
- فاصله از طريق جاده (كيلومتر)

نقشه شماره (۶): حوزه‌های آماری و بخش مرکزی شهرستان قم
مأخذ: شرکت مهندسين مشاور باوند

اهداف سفرهای روزانه به شهر و بخش مرکزی تفاوتی دارند. بطوری که بدلیل واقع شدن حرم مطهر در این بخش بیش از ۳۰ درصد سفرهای روزانه به این بخش با هدف زیارت می‌باشد و همچنین بدلیل مرکزیت آموزشی و فرهنگی این بخش حدود ۱/۳ درصد سفرهای با هدف تحصیل در این بخش بیش از شهر می‌باشد. سفرهای روزانه با هدف کار نیز به دلیل مرکزیت اداری و تجاری این بخش از درصد بالایی برخوردار است. جدول زیر درصد اهداف سفرهای روزانه بخش مرکزی و شهر قم را با هم مقایسه می‌نماید.

جدول ۵ - درصد اهداف سفرهای روزانه بخش مرکزی و شهر قم

شرح	کار	زیارت	خرید	تحصیل	دیدار	تفریح	سایر
شهر	۲۵/۲	۸/۵	۲۵/۲	۱۰	۵/۵	۰/۸	۴/۷
بخش مرکزی	۲۸	۳۱/۳	۱۳/۲	۱۱/۳	۲	۰/۴	۳/۸

مآخذ: جدول شماره ۷ طرح دور حرم مهندسين مشاور باوند ص ۷۸ و ۷۹ (نمودار ۵) درصد جمعیت در حال تحصیل در بخش مرکزی را در مقاطع مختلف تحصیلی نشان می‌دهد.

چنانچه مشاهده می‌شود جمعیت در حال تحصیل در این بخش بیشتر در حوزه‌های علمیه مشغول تحصیل می‌باشند و سپس در مقطع ابتدایی و از راهنمایی به متوسطه میزان جمعیت در حال تحصیل کاهش می‌یابد و بنظر می‌رسد دلیل آن جذب محصلین به حوزه‌های علمیه باشد.

جدول ۶ - درصد جمعیت در حال تحصیل در مقاطع مختلف تحصیلی در بخش مرکزی شهر قم

ابتدایی	راهنمایی	متوسطه	حوزه‌های علمیه
۲۶/۴	۱۸٪	۱۶/۸	۳۰/۴

مآخذ: جدول اطلاعات افراد در حال تحصیل شرکت مهندسين باوند.

در نتیجه بنظر می‌رسد جمعیت جوان و خردسال در این بخش به نسبت کل جمعیت درصد کمتری را داراست و یا اینکه در مدارس خارج از بخش مرکزی تحصیل می‌نمایند (اگر آمارگیری از طریق مدارس انجام گرفته باشد مورد دوم صحیح می‌باشد).

کارکردهای بخش مرکزی شهر قم:

از بررسی کارکردهای بخش مرکزی شهر می‌توان میزان بویایی و تأثیرات آن را بر سایر نقاط شهر و حتی شعاع نفوذ آن را بر سایر شهرها

ارزیابی نمود و از آنجا که بخش مرکزی هر شهر نمایانگر نقش آن می‌باشد بررسی کارکردهای آن حاکی از نقش آن شهر است. بنابراین بررسی کارکردهای بخش مرکزی نه تنها از نظر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حائز اهمیت است بلکه حاکی از موقعیت جغرافیایی شهر نیز می‌باشد و از طرف دیگر بررسی کارکردهای این بخش ما را با مشکلات آن آشنا می‌سازد، زیرا ظرفیت محدود زمین، فشردگی و تراکم کارکردها و استفاده غیراصولی از زمین، موقعیت نابرابر و نامتوازی را بین کارکردها و نیازهای واقعی این بخش بوجود آورده است.

۱- کارکرد زیارتی و مذهبی

بخش مرکزی شهر قم از اهمیت زیارتی و مذهبی برخوردار است بطوریکه دومین شهر زیارتی ایران می‌باشد و سالانه حدود ۲ میلیون نفر به قصد زیارت مرقد مطهر خواهر امام هشتم شیعیان به این شهر سفر می‌نمایند^۵، و حرم مطهر حدود ۳/۵ هکتار از اراضی شهر را به خود اختصاص داده است^۶. به دلیل همین موقعیت زیارتی است که خیابانهای اصلی بخش مرکزی این شهر مملو از مسافرخانه و تعدادی هتل جهت پاسخگویی به زوار می‌باشد. بطوریکه از هفت هتل شهر ۵ هتل در این بخش متمرکز شده است و همگی مسافرخانه‌ها تقریباً در این بخش تمرکز یافته‌اند. کارکردهای خیابانهای منتهی به حرم نیز تحت تأثیر موقعیت زیارتی کانون این بخش قرار گرفته است، از مساجد مهم این بخش یکی مسجد اعظم و دیگری مسجد امام و مسجد آیت... بروجردی است، که در جوار حرم واقع شده‌اند و از بناهای مهم شهر محسوب می‌شوند. (نقشه ۷)

۲- کارکرد فرهنگی

حوزه‌های علمیه که از نظر اسلوب معماری شبیه مساجد ساخته شده‌اند در این بخش قابل تأمل و بررسی می‌باشند، بطوری که تمرکز آنها در این بخش به کوچه‌ها و گذرهای تنگ و پریچ و خم این بخش از شهر و نیز خیابانهای آن شور و شوق و تحرک زائدالوصفی را از بویایی علم و تقوی در جوار یک کانون زیارتی و در کنار فعالیت‌های متنوع اقتصادی و تجاری بخشیده است. شعاع نفوذ این مدارس دینی نه تنها در مقیاس شهری، ناحیه‌ای و ملی عمل می‌نماید، بلکه در سطح جهانی نیز دامنه آن گسترده می‌باشد و این موضوع نه تنها از طریق جذب دانشجو از سراسر کشور و کشورهای مختلف جهانی قابل توجیه است، بلکه از طریق مکاتباتی که این حوزه‌ها با سراسر دنیا در جهت پاسخگویی به مسائل و مشکلات دینی و فقهی انجام می‌دهند قابل ملاحظه می‌باشد.

به تبع تحرک علمی مدارس دینی تعدادی کتابخانه غنی که آنان نیز از نظر اسلوب معماری همانند مساجد و مدارس دینی ساخته شده‌اند و مؤسسه‌های چاپ و نشر و کتابفروشیهای بیشماری در این بخش تمرکز یافته‌اند، از جمله کتابخانه‌ها، کتابخانه آیت... مرعشی نجفی است که از نظر تعداد کتاب دومین کتابخانه ایران و از نظر کتب خطی اولین کتابخانه

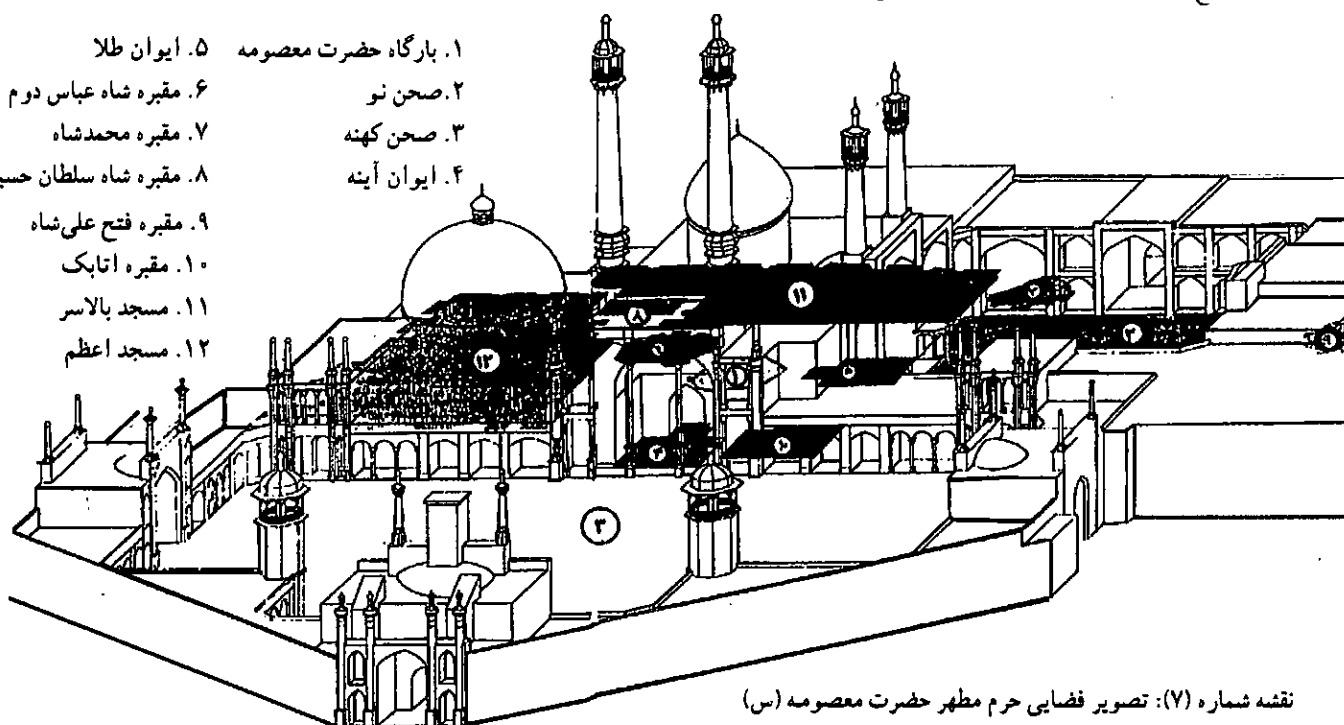
ایران می‌باشد.^۷

۳- کارکرد تجارتهی

محدوده اول و دوم بخش مرکزی از لحاظ کارکرد با یکدیگر تفاوت‌های اساسی دارند همانگونه که در ساخت و شکل و نقشه شهری نیز با یکدیگر متفاوتند. در واقع محدوده اول با توجه به کارکرد اصلی خدمات اتومبیل و

گورستانها و مغازه‌های فروش سنگ قبر در نزدیکی مرزهای آن و تعدد مغازه‌های متروکه به عنوان منطقه دفع بخش مرکزی شناخته می‌شود، در حالیکه محدوده دوم با تمرکز خدمات تجاری، اداری فرهنگی و قرار گرفتن بارگاه حضرت معصومه در آن منطقه جذب این بخش شناخته می‌شود چنانکه با مراجعه به جمعیت این دو محدوده روشن می‌شود که محدوده اول کمتر جاذب جمعیت بوده است، بطوریکه جمعیت

- ۱. بارگاه حضرت معصومه
- ۲. صحن نو
- ۳. صحن کهنه
- ۴. ایوان آینه
- ۵. ایوان طلا
- ۶. مقبره شاه عباس دوم
- ۷. مقبره محمدشاه
- ۸. مقبره شاه سلطان حسین
- ۹. مقبره فتح علی‌شاه
- ۱۰. مقبره اتابک
- ۱۱. مسجد بالاسر
- ۱۲. مسجد اعظم

نقشه شماره (۷): تصویر فضایی حرم مطهر حضرت معصومه (س)

جدول ۷- درصد هر یک از فعالیتهای مهم در خیابانهای اصلی بخش مرکزی شهر قم

فعالیت	تعداد کل	ارم	آستانه	هفت تیر	بهار	موزه	انقلاب	امام	حضرتی	خاکفروج	آذر
۱- خدمات اتومبیل	۹۷	-	-	-	-	-	-	۵۸/۷	-	۴۰/۲	-
۲- خدمات غذایی	۵۸	۱۹	۱۷/۲	۵/۲	۱۰/۳	۸/۶	۱۷/۲	۱۰/۳	۱/۷	۸/۶	۱/۷
۳- جواهر فروشی	۵۳	۳/۸	۷۵/۵	۳/۸	-	-	۷/۵	-	۱/۸	-	۷/۵
۴- لوازم خانگی	۵۲	۲۵	۱۱/۵	۲۸/۸	-	-	۵/۸	۱/۸	۱/۸	۱/۸	۲۵
۵- سوهان فروشی	۴۷	۱۰/۶	۲۵/۷	-	۸/۵	۲۹/۸	-	۱۰/۶	۱۲/۸	-	-
۶- مغازه متروکه	۴۳	۲۵/۶	۱۸/۶	-	۲/۳	-	۴/۷	۴/۷	-	۳۲/۶	۱۱/۰
۷- مهر و تسبیح فروشی	۳۲	۱۸/۸	۵۶/۳	-	۹/۴	۱۲/۵	-	-	۳/۸	-	-
۸- کتابفروشی	۳۲	۶۲/۵	۶/۳	-	۶/۳	-	۱۵/۶	۳/۸	۳/۸	-	۳/۸
۹- پارچه فروشی	۲۱	۲۲/۸	۹/۵	۱۴/۳	-	-	۹/۵	-	-	-	۴۲/۸
۱۰- هتل و مسافرخانه	۲۳	۸/۷	۳۰/۴	۱۳	۱۷/۴	۱۷/۴	-	۴/۳	-	۸/۷	-
۱۱- بانک و بیمه	۲۲	۲۲/۷	۹/۱	۹/۱	-	-	۱۳/۶	۴/۵	-	۹/۱	۳۱/۸

چنانکه از بررسی این جدول برمی‌آید خیابانهای امام و خاکفروج به خدمات اتومبیل اختصاص یافته و خیابانهای ارم، آستانه، انقلاب و امام به خدمات غذایی اختصاص یافته است و جواهر فروشی در خیابان آستانه، لوازم خانگی و پارچه فروشی در نزدیکی بازار، در خیابانهای هفت تیر، ارم و آذر، سوهان فروشی، در خیابانهای نزدیک حرم موزه، آستانه، خاکفروج و حضرتی، همچنین مهر و تسبیح فروشی در آستانه، ارم و موزه، بانک و بیمه در خیابان آذر و سپس ارم، هتل و مسافرخانه خیابان آستانه، سپس بهار و موزه، و بالاخره کتابفروشی در خیابان ارم در نزدیکی حرم و حوزه‌های علمیه و سپس خیابان انقلاب که در نزدیکی خیابان ارم واقع شده بیشترین درصد را بخود اختصاص داده‌اند.

اتصال به خیابان بازارچه‌ای را تشکیل داده‌اند، مانند گذر و بازارچه خان.

کارکردهای بازار:

در کشورهای اسلامی از بدو تشکیل شهر یک یا چند راه اصلی آن به بازار اختصاص می‌یافت که معمولاً بازار دائمی و اصلی هر شهر از مهمترین دروازه شهر شروع می‌شد و تا مرکز یا تا دروازه‌های دیگر امتداد می‌یافت و در هر سوی راسته‌های این بازارها تعدادی دکان متصل به یکدیگر وجود داشت و در پشت دکانها تعدادی کاروانسرا و تیمچه می‌ساختند که در ورودی آنها در راسته اصلی و گاه در راسته فرعی قرار داشت. بازارها مهمترین محور ارتباطی، اقتصادی و اجتماعی و به عبارت دیگر مرکز شهر بودند و علاوه بر فضاهای اقتصادی مهمترین فضاهای فرهنگی و اجتماعی مانند مسجد جامع و سایر مساجد بزرگ، مدرسه‌های علمیه، خانقاه‌ها، زورخانه‌ها و غیره در امتداد آن قرار داشتند. بدلیل اینکه عمر بازار بزرگ قم به حدود یک قرن می‌رسد (و بازار اصلی و قدیمی شهر - بازار کهنه - که عناصر مسجد جامع و مدرسه علمیه در نزدیکی آن قرار دارند، فاقد رونق و اعتبار اولیه می‌باشد)، عناصر مسجد جامع و مدارس علمیه و خانقاه و زورخانه و... در آن مشاهده نمی‌گردد. با وجود این سایر ویژگیهای مربوط به بازار شهرهای اسلامی در بازار بزرگ (نو) دیده می‌شود، از جمله تیمچه‌ها و سراها و کاروانسراهایی که برخی از آنها به پاساژ تبدیل شده‌اند و بقیه انبار کالا

ساکن در آن ۰/۴٪ جمعیت شهر و محدوده دوم ۱/۴٪ جمعیت شهر را شامل می‌شود. بطور کلی کارکرد خیابانهای اصلی بخش مرکزی در پنج طیف قابل بررسی می‌باشد:

۱ - خیابانهای منتهی به حرم که کارکردهای آنها در انطباق با نیازهای زوآر می‌باشد (مهر و تسبیح‌فروشی، جواهرفروشی و...)

۲ - خیابانهای نزدیک بازار که کارکرد آنها متأثر از همجواری به بازار شهر می‌باشد. (بارچه‌فروشی، فرش‌فروشی و عطاری و...)

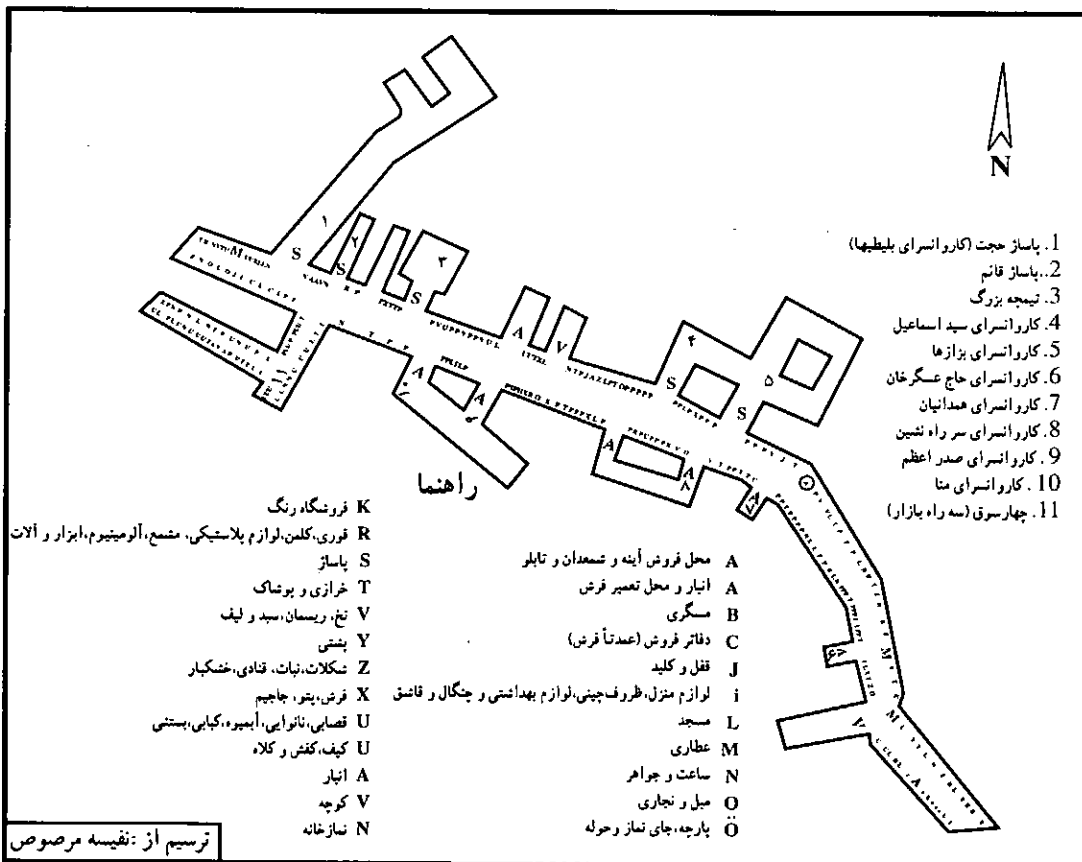
۳ - کارکرد خیابان ارم در نزدیکی مراکز فرهنگی، آموزشی (کتابفروشی)

۴ - کارکرد خیابانهای منتهی به جاده جدید تهران - قم (خدمات اتومبیل)

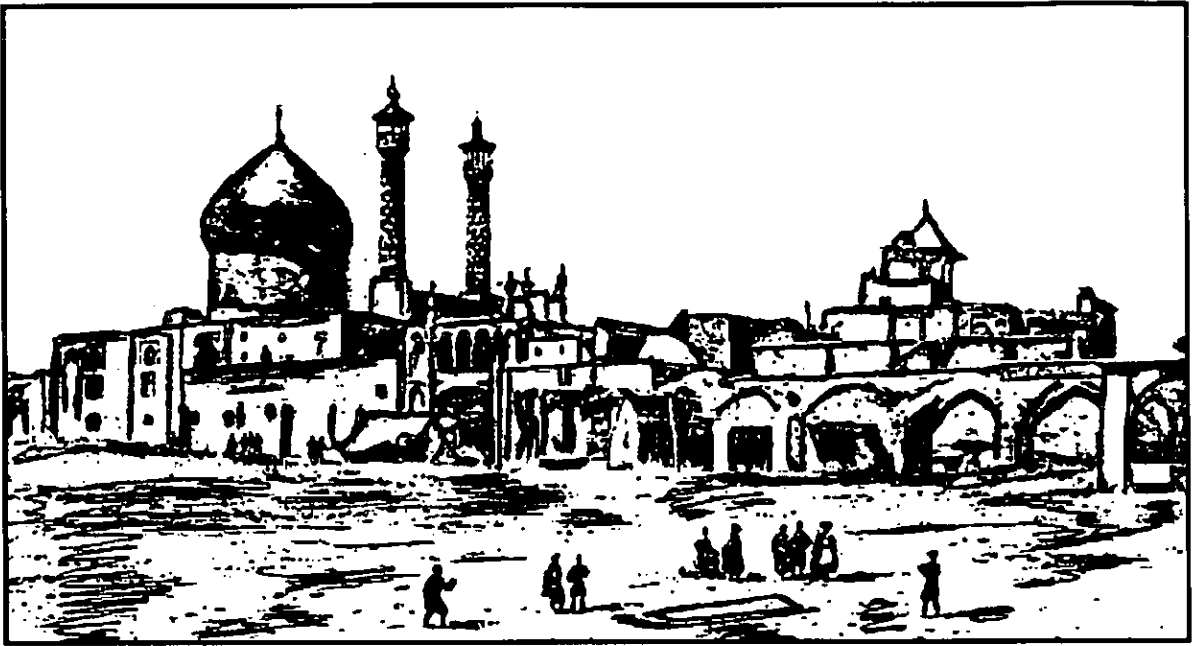
۵ - کارکرد آشفته میدان مطهری

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که کارکردهای بخش مرکزی در طیفهای بخصوصی تجمع یافته‌اند و خیابانها در نزدیکی به حرم یا بازار و یا قرار گرفتن در مسیر جاده‌های ارتباطی و یا نزدیکی به کانون فرهنگی کارکردهای ویژه‌ای را پذیرا شده‌اند. (نقشه شماره ۸)

گفتنی است که تنها خیابانهای بخش مرکزی نیستند که پاسخگوی خدمات غذایی زوآر می‌باشند، بلکه کوچه‌های مشرف به این خیابانها نیز در سطح گسترده‌ای دارای چنین کارکردهایی می‌باشند بخصوص در نزدیکی خیابانهای اصلی بطوریکه در محدوده ۲ گاهی این گذرها در محل

نقشه شماره (۸): کارکردهای بازار شهر قم

نقشه شماره (۹): حرم مطهر در قرن ۱۳ هجری

مأخذ: نقشه شهر قم مؤسسه سحاب سال ۱۳۶۰

این تصویر بخوبی نشان می‌دهد که یک قرن پیش حرم مطهر در خارج شهر و اطراف آن گورستان بوده است.

در انتهای بازار که در امتداد دهانه سوم بازار قرار گرفته میدان کوچکی بنام دایره حسین‌آباد قرار گرفته که کارکرد اصلی آن پلاستیک‌فروشی و فروش ظروف ملامین است. این سه راه از طریق یک کوچه کوتاه به خیابان آذر و از طرف دیگر به محلات بخش قدیمی شهر متصل شده است و از جانب سوم با امتداد کوتاهی مجدداً به خیابان آذر می‌رسد. طول این بازار در حدود ۵۰۰ متر می‌باشد.

کارکرد اصلی بازار بزرگ در پاساژها و بازارچه‌های آن خلاصه می‌شود که اختصاص به خرید و فروش فرش دارد ولی در طول راسته بازار پارچه‌فروشی کارکرد اصلی است.

آنچه در بررسی کارکردهای بازار قم جلب نظر می‌نماید برخلاف بازار سایر شهرهای ایران عدم ترتیب آنها است ولی آنچه مسلم است در گذشته دارای ترتیب بوده بطوریکه بنظر می‌رسد ابتدا بازار از دهانه سوم اختصاص به بازار مسگرها داشته است، دلیل این ادعا مسجدهای بنام مسجد مسگرها و دو باب مغازه مسگری است که باقیمانده ۲۷ باب مغازه مسگری در زمان قاجاریه می‌باشد.^{۱۱}

حوزه نفوذ بخش مرکزی شهر قم:

بدلیل اینکه بخش مرکزی شهر قم مرکز ثقل تمامی ویژگیهای خاص این شهر می‌باشد می‌توان چنین ادعا کرد که هنگام بررسی حوزه نفوذ شهر قم در واقع حوزه نفوذ بخش مرکزی آن نیز بررسی می‌شود. نفوذ مذهبی - شهر قم به دلیل قداست مذهبی آن از نظر شیعیان و نیز به دلیل قرار گرفتن مرقد مطهر حضرت معصومه (س) از دیرباز دارای

می‌باشند و نیز دکانهایی که در دو ردیف در طول معبر سرپوشیده بازار با سقفهای گنبدی شکل آن که روزنی نورگیر در وسط دارند و نیز سه مسجد و یک گرمابه در بازار هست. بازار شهر دارای سه دهانه در ابتداء بازار و در انتها دارای دو دهانه می‌باشد و از کوچه‌ها و سراها و اکثر بازارچه‌های آن نیز به خارج آن راه هست. (نقشه ۹)

بازار در دهانه اول خود در خیابان باجک بشکل چهارراهی است که به آن چهارسوق می‌گویند که در گذشته کارکرد اصلی آن کیف و کفش‌فروشی بوده است و اکنون نیز بقایای آن باقی است.

در سه معبر چهارسوق بازار شکل گرفته و یک معبر آن به کاروانسراها ختم می‌شود، یک معبر به بازار اصلی و دو معبر دیگر به خیابان آذر و چهار راه باهنر متصل می‌شود.

جدول ۸ - کارکردهای اصلی بازار شهر قم (به جز پاساژها و بازارچه‌ها)

کارکرد	تعداد	درصد
پارچه‌فروشی	۷۱	۲۵/۶
عطاری	۲۳	۸/۳
کیف و کفش	۲۳	۸/۳
لوازم خانگی	۲۲	۷/۹
پوشاک	۱۹	۶/۸
خرازی	۱۶	۵/۸
کل کارکردهای اصلی	۱۷۴	۶۲/۷

جاذبه مذهبی پر قدرتی بوده است، بطوریکه سالانه حدود ۲ میلیون نفر^{۱۱} زائر به این شهر جذب می‌شوند. منشأ جغرافیایی زائران به این قرار است: ۱۵ درصد زائران از مناطق روستایی و ۸۵ درصد بقیه را شهرنشینان کشور تشکیل می‌دهند... در این میان استان تهران با اختصاص نزدیک به ۲۹ درصد کل زوآر در مقام نخست قرار دارد. (بیش از نیمی از این سهم مربوط به شهروندان تهرانی است) پس از استان تهران، استانهای اصفهان، خراسان و مرکزی به ترتیب در مقامهای اول تا چهارم قرار دارند^{۱۱} (نمودار ۶)

نفوذ فرهنگی:

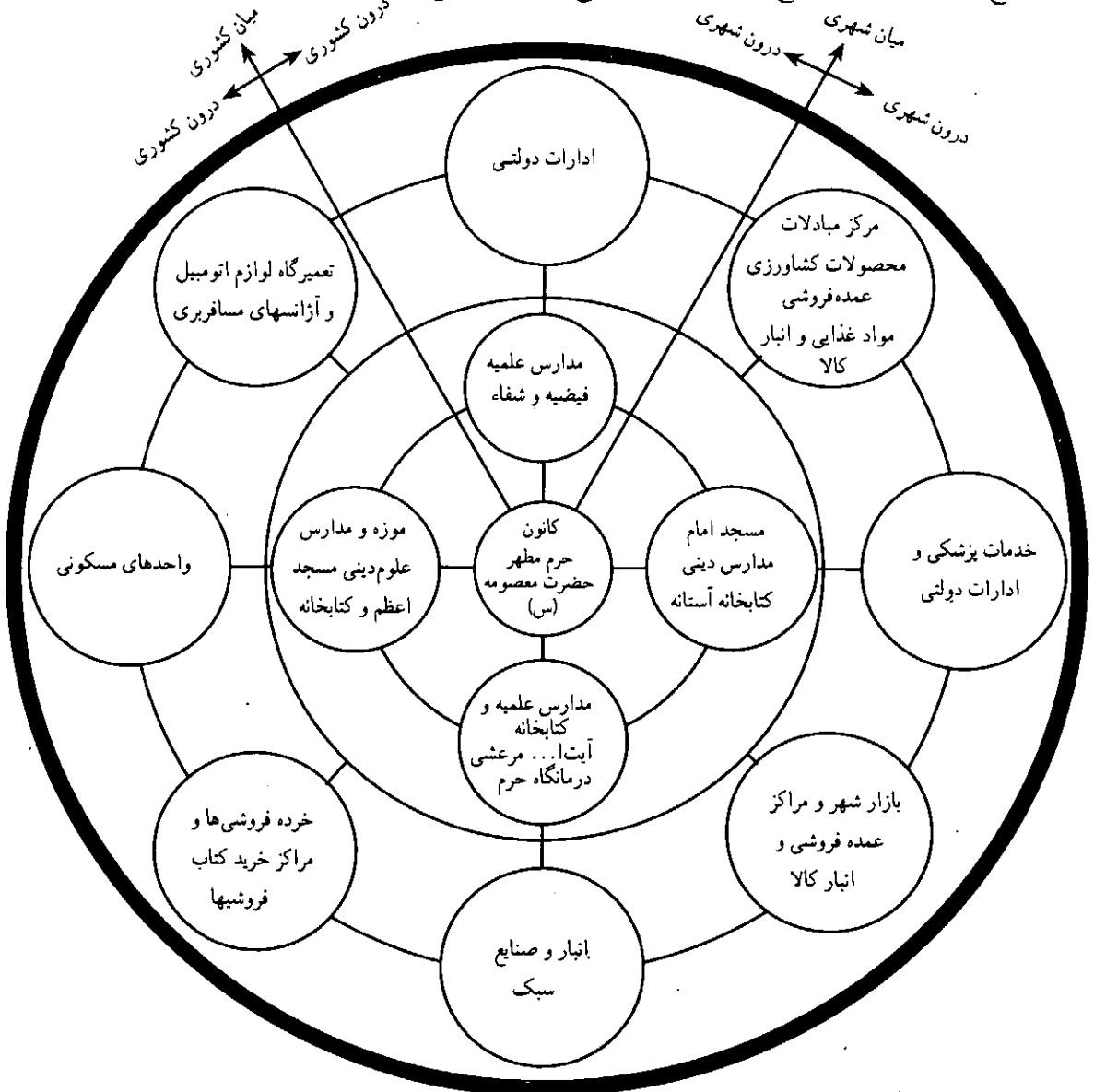
وجود حوزه‌های علمیه متعدد که از نظر علمی سطح بسیار عالی رادر دنیا و در جهان تشیع دارا می‌باشند، این شهر را به قطب فرهنگی تبدیل نموده است که شعاع جذب آن نه تنها در سطح کشور، بلکه در سطح

جهانی عمل می‌نماید، بطوری که مقام اول پایگاه علمی و فرهنگی را در جهان اسلام احراز نموده است. شاهداین مدعا تعداد ۱۰۰۱۵ نفر طلبه خارجی است که در حوزه‌های علمیه این شهر به تحصیل اشتغال دارند.

با توجه به غنای فرهنگی قم و حضور شخصیت‌های علمی برجسته در آن، این شهر همواره مورد توجه جهان اسلام و متفکرین دنیا بوده است. مستشرقینی که به ایدئولوژی اسلام عقیده ندارند، به دلیل انگیزه‌های تحقیقی مدتهاست که متوجه ایران شده و از این کانون فرهنگی و علمی بهره‌مند می‌گردند و یا از منابع علمی و فقهی حوزه قم حضوری یا مکاتبه‌ای استفاده می‌نمایند.

نفوذ سیاسی:

به تبع همین نفوذ فرهنگی، قم همیشه دارای قدرت سیاسی بوده و در

مدل ۱: چهارچوب بخش مرکزی شهر قم و موقعیت کانون در آن

جدول ۹ - مقایسه آمار طلاب ایرانی و غیر ایرانی

تعداد کل طلاب	طلاب ایرانی	درصد	طلاب غیر ایرانی	درصد
۲۵۰۰۰	۱۴۹۸۵	۵۹/۹	۱۰۰۱۵	۴۰/۱

مأخذ: شورای سرپرستی طلاب غیر ایرانی و جامعه مدرسین قم

جدول ۱۰ - میزان مکاتبات روزانه خارجی و داخلی با حوزه‌های علمیه

تعداد کل مکاتبات خارجی با قم	مکاتبات خارجی با حوزه‌های علمیه	درصد مکاتبات خارجی با حوزه‌های علمیه	مکاتبات داخلی (بطور متوسط)
۶۸۴	۳۴۰	۴۹/۷	۲۵۰۰

مأخذ: مکاتبات خارجی اداره پست و تلگراف قم مکاتبات داخلی: آیت‌ا... مکارم شیرازی با توجه به حجم عظیم مکاتبات داخلی و خارجی، عظمت فرهنگی این شهر بیشتر آشکار می‌گردد. بطوریکه نیمی از مکاتبات خارجی مربوط به حوزه‌های علمیه می‌باشد و اگر این ارقام برای یکسال محاسبه شوند گستردگی آن آشکارتر خواهد بود.

سبزیجات، صیفی‌جات، میوه و تره‌بار در شهر قم و واسطه‌ای برای تهیه محصولات مورد نیاز شهرستانهای محلات، دلجان، گلپایگان، تفرش و ساوه به شمار می‌رود. متقابلاً میوه‌ها و سبزیجات صادراتی شهرستان قم نیز به سایر مناطق استانها و شهرستانهای تابعه استانهای همجوار از طریق میدان قم انجام می‌پذیرد.^{۱۲} (مدل ۱ موقعیت کانون در بخش مرکزی شهر قم و شعاع نفوذ آن را نشان می‌دهد)^{۱۵}

طبق فرمول سون گدلند (Seven Godland) $\frac{D \times 100}{F}$ که (F) کل

جمعیت شهر را با تعداد نیروی انسانی فعال در خرده‌فروشی و خدمات شهر (D) در رابطه گذاشت، و شاخص مرکزیت شهر را محاسبه نمود، شاخص مرکزیت شهر قم رقم ۳/۳۴ در سال ۱۳۷۰ می‌باشد و طبق نظر این دانشمند، اگر شاخص مرکزیت بالاتر از عدد ۳/۴ باشد شهری است که بخشی از خرده‌فروشی و خدمات را به خارج از محدوده شهر اختصاص داده و دارای میدان جاذبه و نفوذی برای خود است.^{۱۶} که البته با توجه به همجواری آن با شهر تهران که نه تنها بعنوان مرکز ناحیه بلکه همانند یک مادر شهر اصلی در سطح کشور عمل می‌نماید، نمی‌تواند بیش از این باشد.

$$D = 25646 \text{ نفر}$$

$$F = 766549$$

البته شاخص مرکزیت شهر قم باید عددی بیش از ۳/۳۴ باشد زیرا در محاسبه تعداد جمعیت فعال در خرده‌فروشی فقط دارندگان پروانه کسب شمارش شده‌اند.

جمع‌بندی:

۱ - با توجه به کارکردهای بخش مرکزی می‌توان آنرا به دو منطقه

طول تاریخ بعنوان پایگاه و پناهگاه شیعه مطرح بوده و همیشه حکام جور از آن واهمه و وحشت داشته‌اند، تعدد مقبره‌های امام‌زاده‌ها و نیز مرقد مطهر حضرت معصومه (س)، دلیل این مدعاست.

رژیم سابق نیز همواره از قم وحشت داشت و در تصمیم‌گیریهای سیاسی خود هیچگاه نمی‌توانست قم را نادیده انگارد. تاریخ چند دهه پیش ایران بخوبی این موضوع را ثابت می‌نماید. به همین دلیل قم همیشه مطرود و منزوی و خارج از سرمایه‌گذاریهای دولتی قرار داشت. پرواضح است که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نفوذ سیاسی قم قویتر شده و جنبه عینی‌تری یافت.

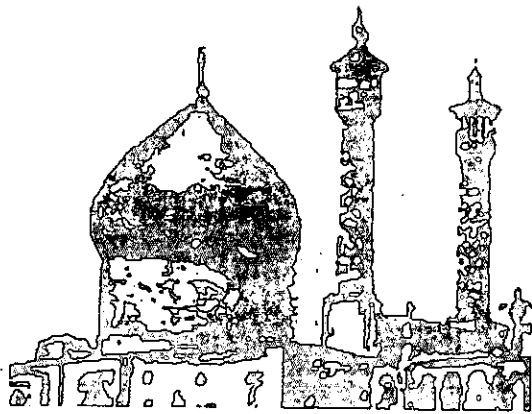
نفوذ اقتصادی:

قم به دلیل موقعیت ارتباطی خاص خود توانسته نفوذ خود را به خارج از محدوده منطقه‌ای خود تعمیم دهد. بطوریکه در بررسی حوزه نفوذ قم آنچه بیشتر جلب نظر می‌نماید نفوذ اقتصادی قم به مراکز استانها و شهرهایی است که در تأمین گوشت، تخم مرغ خود به قم متکی هستند از استانهای کرمان تا آذربایجان غربی گرفته و نیز استان تهران.^{۱۲}

همچنین شهر قم بیش از ۳۰ درصد آبادیهای استان تهران را داراست لذا بعنوان تنها مرکز شهر استان تأمین‌کننده خدمات حدود $\frac{1}{3}$ روستاهای

استان می‌باشد و ۸۵ درصد نیروی انسانی شاغل و ۸۶/۶ درصد نیروی انسانی شاغل در خدمات شهرستان را داراست که مرکزیت خدماتی شهر قم را می‌رساند. (نمودار ۷)

«از نظر توزیع محصولات کشاورزی منطقه، نقش شهر قم را می‌توان در میدان قم خلاصه کرد [این میدان در بخش مرکزی شهر واقع شده «میدان مطهری»] بدین معنی که میدان قم بعنوان مرکزی برای مبادلات

دوم آن محسوب می‌شود.

با تشکر از راهنمایی ارزنده استاد گرامی جناب آقای دکتر حسین شکویی

منابع:

- ۱- دکتر حبیبی، طرح احیاء بافت قدیم کرمان شهرداری کرمان، جهاد دانشگاهی - دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران - جلد دوم ص ۶-۶ (منتشر نشده است)
- ۲- مهندس محمود توسلی، اصول و روشهای طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران، وزارت مسکن و شهرسازی جلد اول دور دوم، ص ۷ و ۲۱
- ۳- دکتر حسین شکویی، جغرافیای شهری جلد اول چاپ سوم دانشگاه تبریز ۱۳۳۵ ص ۲۰۱، ۲۳ و ۲۴
- ۴- دکتر حسین شکویی، جغرافیای شهری جلد دوم ص ۳۴
- ۵- مهندسین مشاور باوند، طرح دور حرم قم ص ۱۳۷، ۱۳۸ و ۱۱۷
- ۶- مهندسین مشاور باوند، طرح جامع جلد سوم ص ۲-۸ و جلد دوم ص ۲۳-۲
- ۷- محمد تقی بیک ارباب تاریخ دارالایمان قم ۱۳۵۳ ص ۵۳
- ۸- مؤلف، تحلیل و بررسی بخش مرکزی شهر قم، رساله فوق لیسانس رشته جغرافیای انسانی دانشگاه تربیت مدرس، بخش رابطه کارکردها با مورفولوژی شهری.
- ۹- حسین سلطانزاده فضاهای شهری در بافتهای تاریخی ایران دفتر پژوهشهای فرهنگی چاپ اول ۱۳۷۰ ص ۲۶ و ۲۷
- ۱۰- یدا... فرید جغرافیا و شهرشناسی، ص ۴۶۹
- ۱۱- مصاحبه با معاون فرمانداری قم، مهندس باقر پناهی.
- ۱۲- مصاحبه با معاون فرمانداری شهرستان قم، مهندس خداشناس.
- ۱۳- مدل چهارچوب بخش مرکزی شهر، از هورود بویس (برای ترسیم مدل بخش مرکزی شهر قم از آن الهام گرفته شده).

تقسیم کرد:

- الف - محدوده اول واقع در شمال رودخانه (منطقه دفع)
- ب - محدوده دوم در جنوب رودخانه (منطقه جذب)
- ۲- از بررسی کارکردهای خیابانهای بخش مرکزی شهر قم به یک نتیجه کلی می‌رسیم و آن اینکه این کارکردها به ۵ دسته قابل تقسیم هستند:
- الف) کارکردهای خیابانهای نزدیک حرم - که وجه غالب آنها ارتباط نزدیک و همسویی با نیازهای زائرین است. (سوهان فروشی، مهر و تسیح فروشی، جواهر فروشی، گردشگری، پذیرایی)
- ب) کارکردهای خیابانهای نزدیک بازار - شباهت و همسویی با کارکردهای بازار (فرش فروشی، لوازم خانگی، پارچه فروشی)
- ج) کارکردهای خیابانهای منتهی به جاده جدید تهران - قم، خدمات اتومبیل
- د) کارکرد خیابان ارم - به دلیل مرکزیت فرهنگی بیشتر در نزدیکی حرم، چاپ و انتشار و کتابفروشی و در نزدیکی بازار لوازم خانگی می‌باشد.
- ه) کارکردهای آشفته - میدان مطهری و خیابان متصل به آن.
- ۳- تمرکز اداری، مالی، فرهنگی، چاپ و نشر و گردشگری و پذیرایی در بخش مرکزی از درصد بالایی برخوردار است و از این لحاظ با شهر قابل مقایسه نیست.
- ۴- بخش مرکزی شهر قم برخلاف سایر شهرها خالی از سکنه یا کم جمعیت نیست و ساکنین آن بخصوص در محدوده دوم به ادامه زندگی در آن علاقمند می‌باشند.
- ۵- کوچه‌ها و معابر بخش مرکزی نیز بخصوص در تلاقی با خیابانها دارای کارکردهای تجاری، فرهنگی و پذیرایی می‌باشند.
- ۶- تمرکز شدید اکثریت کارکردها و فعالیتها در بخش مرکزی قم و ظرفیت محدوده زمین، منجر به افزایش فشار به این بخش از شهر شده که در عمل موجب ایجاد پاساژهای متعدد و افزایش روزافزون آنها در این بخش گردیده است.
- ۷- یکی از مختصات بخش مرکزی شهر قم که شاید از ویژگیهای شهرهای زیارتی بحساب می‌آید، تعدد دستفروشیها در خیابانهای منتهی به حرم و بازار در شهر است.
- ۸- کارکردهای بازار شهر قم ترتیب خاصی ندارند، گرچه در گذشته چنین نبوده و ابتدا بازار، در دهانه سوم آن بازار مسگرها و در دهانه دوم و چهارسوق بازار کفاشها بوده است.
- ۹- کارکردهای بازار منحصرأ تجاری است و به جز سه مسجد و یک نمازخانه و گرمابه فاقد کارکرد دیگری است که در بازار سایر شهرهای اسلامی رواج دارد. (از قبیل زورخانه، مدرسه دینی و...)
- ۱۰- اصلی ترین کارکرد بازار قم خرید و فروش فرش است که بیشتر در پاساژها و تیمچه‌های آن متمرکز شده است و پارچه فروشی کارکرد

هیدرولوژی مناطق خشک

نمونه موردی کاشان

غلامرضا براتی
دانشجوی دانشگاه تربیت مدرس

خلاصه مقاله

و هر شخص به طور متوسط برای بقای زندگی خود، روزانه نیاز به ۲/۵ لیتر آب دارد. از آنجایی که بر پایه طبقه‌بندی مایگز (Miegs) بیش از ۹۰ درصد از مساحت و حدود ۷۰ درصد از جمعیت ایران در مناطق خشک و نیمه‌خشک وجود دارد، با احتساب مقدار نیاز روزانه هر شخص به آب، در روز ۱۰۰/۰۰۰/۰۰۰ لیتر (۱۰۰/۰۰۰ m^۳) آب در این مناطق مورد نیاز است. آیا حجم آبهای موجود این مناطق در این حد است؟ نه تنها کشاورزی بلکه توسعه صنعتی این مناطق نیز دستخوش دشواریها و زیان‌های ناشی از پدیده کمبود آب است. علت افزایش این دشواریها در طول زمان را می‌توان در عوامل زیر جستجو کرد:

- ۱- افزایش کنترل نشده جمعیت.
- ۲- تأثیرات بجا و نابجای تکنولوژی.
- ۳- ناآگاهی و کم‌آگاهی مردم و گاهی مسئولان از میزان محدودیت آبها در این مناطق.

مسائل یاد شده در این مناطق شاخه‌ای از دانش هیدرولوژی را بنام «هیدرولوژی مناطق خشک» مطرح می‌کنند. براین اساس به بررسی مسایل هیدرولوژیکی زیر حوزه‌های کاشان که منطقه‌ای نیمه‌خشک محسوب می‌شود پرداخته‌ایم تا بتوانیم اهداف زیر را جامه عمل ببوشانیم:

- ۱- شناخت منابع جدید آب در نواحی خشک و نیمه‌خشک ایران.
- ۲- شناخت عوامل مؤثر در ضعف جریانهای سطحی حوزه کاشان و میزان تأثیر آنها.
- ۳- تعیین دوره‌های بازگشت خشکسالی.

مهم‌ترین مشکلی که امروزه مناطق خشک و نیمه‌خشک را تهدید می‌کند، کمبود آبهای قابل بهره‌برداری است. بسیاری از این مناطق در جهان به تنهایی شرایط خاص خود را دارند، در این میان حوزه کاشان در جنوب غربی دشت کویر ایران بخاطر عوامل زیر دچار کمبود آبهای قابل بهره‌برداری است: تب آب و هوایی نیمه‌خشک با درجه خشکی ۱۰/۶ در سیستم «دمارتن»، متوسط دمای سالیانه $7/3^{\circ}\text{C}$ ، متوسط بارندگی سالیانه ۱۸۲/۹ mm، متوسط تبخیر سالیانه ۸۶۴/۸ mm، ارتفاع متوسط رواناب ۲۴/۹ mm، پوشش گیاهی ضعیف، استفاده ۷/۸٪ از حجم بارندگی در کشاورزی و خشکسالی‌های شدید با ارتفاع بارندگی مساوی یا زیر ۸۵ mm و با دوره بازگشت ۲۰ سال. از آنجایی که این مشکل با کارهایی نظیر باران‌زایی مصنوعی و انتقال آب از نواحی دیگر حداقل تا آینده‌ای نزدیک قابل حل نیست و نیز ریشه‌ای بودن عوامل نامبرده از حوزه کاشان، کاهش تبعات مشکل یاد شده را باید در راههایی نظیر کاهش زمین‌های مزروعی و بستن برخی چاه‌های عمیق دشت «نیاسر»، کاهش کاشت گیاهانی که آب زیاد مصرف می‌کنند و متقابلاً افزایش کاشت گیاهان خشکی‌پسند، تغذیه آبهای زیرزمینی از سیلابها و با بستن سدهای زیرزمینی جستجو کرد.

مقدمه

در هر روز حدود ۲۵۰/۰۰۰ نفر^۱ به جمعیت کره زمین افزوده می‌شود

۱۵ - کمی نم نسبی.

۱۶ - بادهای شدید و اغلب همراه با گرد و خاک و غبار.

۱۷ - میزان تبخیر و تعرق بالقوه سالیانه به مراتب بیشتر از میزان بارندگی است.

بارندگی در مناطق خشک و نیمه خشک

مناطق خشک زیر ۲۰۰ میلی متر و مناطق نیمه خشک بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ میلی متر بارندگی دارند. در این مناطق بیش از ۸۰ درصد بارندگی های روزانه را رقمی در حدود ۱۰ میلی متر و کمتر تشکیل می دهد و ۲۰ درصد بقیه را بارندگی روزانه شدید و پر حجم تشکیل می دهد و این بارندگی ها در زمستان و مابقی در بهار، پاییز و تابستان آن هم به صورت رعد و برقی اتفاق می افتد. هرچه میانگین بارش سالیانه در این مناطق بیشتر شود، تغییرات بارش سالیانه کمتر می شود و برعکس.^۶

تبخیر و تعرق در مناطق خشک و نیمه خشک

اهمیت این جریانات به خاطر موارد ذیل است:

- ۱ - بخش عمده ای از جریان سطحی را در اواخر فصل بارش و نیز گاه تا پایان فصل خشک (تابستان) تأمین می کند.
- ۲ - این جریانات می توانند با انتقال آب از نواحی مرطوب که خارج از حوزه نیز قرار دارند، بر میزان جریانات سطحی بیفزایند و بر عکس با خارج نمودن آبهای نفوذی حوزه در جهت شیب لایه ها به خارج از حوزه از میزان جریانات سطحی بکاهند.
- ۳ - این جریانات می توانند بر حسب مواد سازنده، کیفیت آنها را که نهایتاً بصورت چشمه ظاهر می شوند، بد نمایند.
- ۴ - میزان آبهای زیرزمینی به میزان بارندگی، مدت، شدت و نوع آن، شیب، طبیعت آب، نفوذپذیری زمین، جهت گیری دامنه ها در روبه آفتاب یا پشت به آفتاب بودن و سطح آب زیرزمینی بستگی مستقیم دارد.
- ۵ - جاهایی که سطح پیژومتریک بالای سطح زمین های پست باشد، فشار موجود باعث جریان آب در سطح می گردد و جاه های آرتزین را پدید می آورد.
- ۶ - با افزایش میزان آبهای زیرزمینی می توان از تبخیر کاست، گذشته از اینکه ظرفیت ذخایر زیرزمینی بیشتر از ظرفیت مخازن سطحی است و می توان با این کار تا حد بسیار زیادی از مشکلات کارهای ساختمانی، سدسازی، کانال های آبیاری، مشکلات رسوب (لای) گذاری برای مصارف انسانی کاست. چرا که برخلاف آبهای سطحی بهره برداری از آبهای زیرزمینی سریع و ارزان است.
- ۷ - هر چند اکثر مسیل ها در چند ماه از سال خشک هستند، در برخی از آنها حتی در زمان توقف جریان سطحی، جریان زیرزمینی ادامه دارد که در صورت ایجاب شرایط محلی می توان به احداث سد زیرزمینی

کمبود ایستگاه های داده سنجی در مناطق خشک و نیمه خشک ما را واداشت تا منطقه را در قالب چهار زیر حوزه بررسی کنیم تا با بالا رفتن درصد اطمینان نتایج، زمینه مقایسه آنها با عنوان «حوزه کاشان» فراهم باشد. روشهای آماری همبستگی و معادله خط برگشت در تعیین رابطه میان داده های بلند از یک طرف و از طرف دیگر دما، بارندگی، تبخیر و نیاز خالص آبیاری منطقه استفاده شده است و نیز روشهای توزیع پیرسن تیپ ۳ و لوگ پیرسن تیپ ۳ به ترتیب اولی برای تطبیق و برآورد داده های بارندگی سالیانه و بده حداکثر سالیانه و دومی برای تطبیق و برآورد داده های بده سالیانه استفاده شده است^۲ تا پیش بینی مقادیر بارندگی و بده در احتمالات مختلف و پیش بینی دوره های خشکسالی^۱ ممکن باشد. از روش «دمارتن»^۵ نیز برای تعیین نوع آب و هوای منطقه استفاده شده است.

نتایج و بحث

در طبقه بندی های مختلف، مناطق خشک، جایگاه هایی نسبتاً متفاوت دارند ولی مناطق خشک ایران در این طبقه بندی ها جزو مناطق زیر نوار فرایار مجاور حاره ای و در جنوب غربی آسیا قرار دارند. جهت آشنایی بیشتر با مناطق خشک، نیاز به شناسایی بیشتر ویژگی های مختلف آنها وجود دارد:

ویژگی های هیدروکلیماتولوژیکی

- ۱ - بر طبق روش دمارتن ضریب خشکی در مناطق خشک زیر ۱۰ و در مناطق نیمه خشک بین ۱۰ و ۲۰ است.
- ۲ - بارندگی کم همراه با تغییرات شدید مکانی و زمانی.
- ۳ - تغییرات شدید فصلی و سالیانه بارندگی و احتمال قطع بارندگی برای چند سال.
- ۴ - نبودن فصل مرطوب در آب و هوای خشک و وجود فصول مشخص مرطوب و خشک در آب و هوای نیمه خشک.
- ۵ - خشکسالی به عنوان پدیده ای معمولی.
- ۶ - تغییرات شدید سیلاب با تداوم بسیار کوتاه.
- ۷ - فصلی بودن اغلب رودها.
- ۸ - تغییرات شدید در مقادیر ذخیره آبهای زیرزمینی و سطحی.
- ۹ - نفوذ شدید آب در رسوبات آبرفتی.
- ۱۰ - ناممکن بودن دیمکاری در مناطق خشک و امکان مشروط آن در مناطق نیمه خشک.
- ۱۱ - پوشش گیاهی ضعیف.
- ۱۲ - جوان بودن اغلب خاکها.
- ۱۳ - احتمال زیاد بارش تگرگ.
- ۱۴ - تابش شدید اشعه خورشیدی.

پرداخت.

با توجه به ویژگی‌هایی که از مناطق خشک و نیم خشک بیان گردید، علل ضعف جریان‌های سطحی حوزه کاشان به قرار زیر است:

۱ - تب آب و هوایی منطقه دارای درجه خشکی ۱۰/۶ در سیستم دمارتن است.

۲ - متوسط دمای سالیانه ۷/۳ درجه سانتیگراد است.

۳ - متوسط بارندگی سالیانه ۱۸۲/۹ میلی متر است که منطقه را جزو نواحی خشک قرار می‌دهد. برای مثال در مقایسه با منطقه‌ای تقریباً مشابه (استرالیا)، کاشان ۲/۲ برابر بارندگی کمتر دارد.

۴ - متوسط تبخیر سالیانه ۸۶۴/۸ میلی متر است. در حالیکه در یامای آریزونا و لای کروسین نیو مکزیکو از کشور آتازونی میزان تبخیر آنها به ترتیب ۵۵ و ۱۰/۸ برابر میزان بارندگی است^۲ در زیر حوزه‌های کاشان میزان تبخیر ۵/۳ برابر میزان بارندگی بوده، که شرایط بهتری را در مقایسه با این نواحی نشان می‌دهد.

۵ - ارتفاع متوسط رواناب ۲۴/۹ میلی متری است، این رقم برای استرالیا ۳۳ میلی متر و رقم جهانی ۲۴۶ میلی متر است که کاشان شرایط خشک‌تری را نسبت به استرالیا نشان می‌دهد.

۶ - پوشش گیاهی ضعیف است.

۷ - خشکسالی‌های شدید با ارتفاع بارندگی ≥ ۸۵ میلی متر و با دوره بازگشت ۲۰ سال یکی از مشکلات عمده منطقه است.

۸ - آب‌های زیرزمینی در طول سال بخش ضعیفی از بده‌رودخانه را تشکیل می‌دهند.^۸

۹ - بخاطر اینکه مقدار متوسط بارش سالیانه حوزه کاشان در مقایسه با رقم جهانی بسیار اندک است، ضریب تغییرات بارندگی آن بسیار زیاد است (۴)، شکل صفحه بعد.

۱۰ - چنانکه برخی تحقیقات نشان می‌دهد ضریب تغییرات سیلاب سالیانه در رودهای سیلابی نواحی خشک و نیمه خشک بیش از ۱۰۰٪ است، این ارقام با وجود اینکه در مورد رودهای حوزه کاشان زیر ۱۰۰ است. افزایش ضریب دو زیر حوزه با افزایش خشکی آنها نوید صحت نسبی این تحقیقات است.

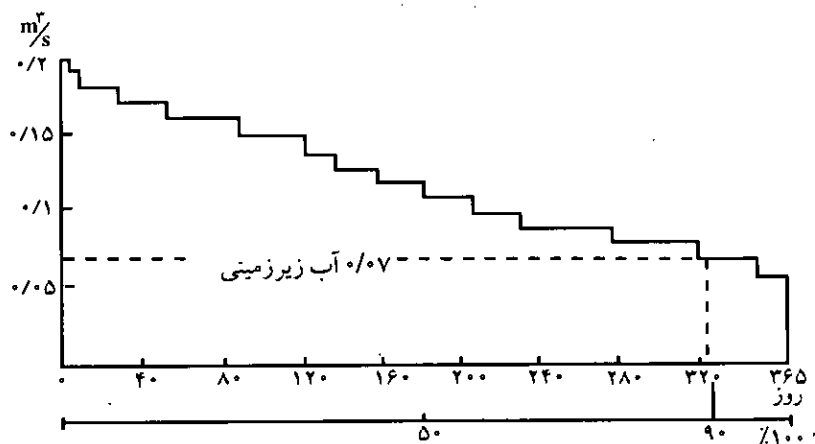
با توجه به مواردی که تا حال اشاره کردیم و نیز با توجه به اینکه تحقیقات سازمان هواشناسی جهانی نشان می‌دهد، باران‌زایی مصنوعی و بارور کردن ابرها (که با استفاده از ترکیبات شیمیایی صورت می‌گیرد) در مناطق خشک و نیمه خشک به ندرت به موفقیت می‌رسد و مقرون به صرفه نیست (۶) و نیز با عنایت به این حقیقت که با توجه به بعد مسافت و ناهمواریهای عظیم بین منطقه کاشان و سرشاخه‌های رودهای نظیر کارون و کرخه (۸) تا آینده‌ای نزدیک انتقال مستقیم آب میسر نخواهد بود، ظاهراً نتایج زیر غیرقابل اجتناب است:

۱ - امروزه علیرغم تأکید دولت بر گسترش کشاورزی و زمین‌های

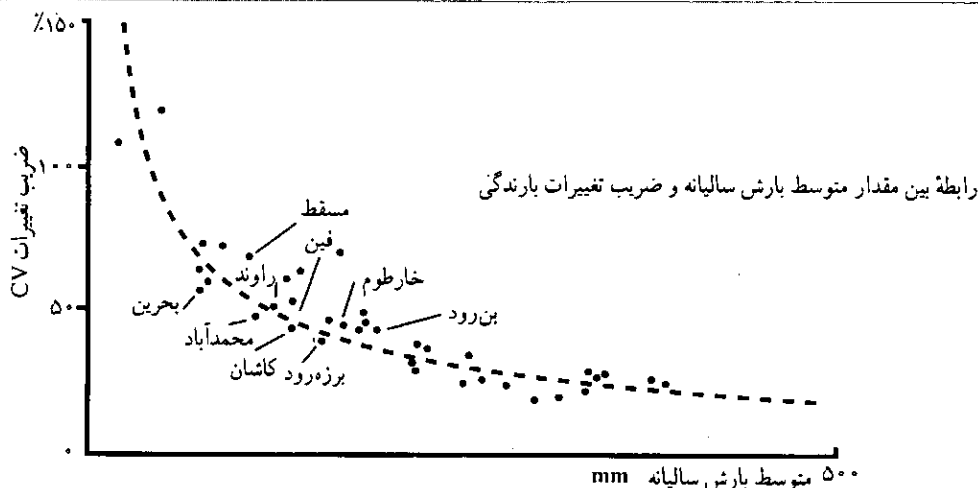
نام زیر حوزه	بن رود	قهرود	برزه رود
ضریب تغییرات سیلاب سالیانه	۳۵٪	۳۸٪	۵۸٪
ضریب خشکی	۱۳/۴	۹/۰۹	۱۰/۷۹

جدول مقایسه ضریب تغییرات سیلاب و سالیانه و ضریب خشکی در

زیر حوزه‌های کاشان

بده مرتب شده زیر حوزه قهرود کاشان (برآورد حجم آب زیر زمینی)

را برای چنین تحقیقاتی کافی دانسته‌اند، در بسیاری از موارد بخصوص در تعیین دوره‌های بازگشت خشکسالی و کم‌بارانی، آمار ۲۰ ساله نتایج قابل اطمینان و مؤثری را بدست نمی‌دهد. بویژه که نقایص همیشگی آمار مناطق خشک و نیمه‌خشک گاهی عملاً تا ۵ سال ارزش آمار را کاسته و آمار ۲۰ ساله کارایی آمار ۱۵ ساله را نشان می‌دهد، از این رو بجای ۲۰ سال، ۳۰ سال توصیه می‌شود.

منابع

- ۱- گیتاشناسی، ۱۳۶۷، اطلس کامل گیتاشناسی.
- ۲- سازمان همکاری بین‌الملل در امور مبارزه با بیابانی شدن، ۱۳۶۹، بیابان - در زمینه بیابانی شدن (ایران - توران)، ترجمه گونیلی ابوالحسن، دانشگاه تهران.
- ۳- مهدوی محمد، ۱۳۶۹، هیدرولوژی کاربردی، پلی‌کپی.
- ۴- نجمایی محمد، ۱۳۷۰، اصول هیدرولوژی مهندسی، جلد دوم، چاپ دوم، انتشارات سارا.
- ۵- علیزاده امین، ۱۳۶۸، اصول هیدرولوژی کاربردی، چاپ دوم، آستان قدس.
- ۶- چوون‌ته، ۱۳۶۴، بحث هیدرولوژی مناطق خشک و نیمه‌خشک، ترجمه صوفی مجید، پلی‌کپی.
7. Mac hon T. A. Mc & Arena Aiaz, 1982, Methods of Computation of flow Streamflow, Unesco.
- ۸- بخش تحقیقات، نشریه‌های تحقیقی وزارت نیرو.
9. Baren M. A & Rodier, 1985, Hydrological Aspects of drought, Unesco, Mwo.
10. Gregory k.j & ε. d. walling, 1985, Drainage Form & Process, Forth Edition, Arnold Publisher.
11. Simson Martin, Desert - the problems of water in aridlands, Oxford

مزروعی، نه تنها توسعه این اراضی در حوزه کاشان و حفر چاه‌ها و مراکز بهره‌برداری جدید از آبهای زیرزمینی مجاز به نظر نمی‌رسد، بلکه توصیه می‌شود برای جلوگیری از وقوع بحران واقعی از کمبود آب در منطقه در برخی نواحی مانند دشت «نیاسر» طرح کاهش چاه‌های عمیق حفر شده به $\frac{2}{3}$ یا نصف بررسی شود. (نقشه کاربری زمین).

۲- با توجه به نتیجه و توصیه فوق، لازم است تا توجه بیشتر به بهره‌برداری بهینه از آبهای موجود مصروف شود که شامل بررسی طرح‌هایی نظیر کاشت گیاهان خشکی‌پسند، تغذیه آبهای زیرزمینی از سیلابها در نواحی کم‌شیب زیر حوزه‌های چم‌رود و برزهرود، احداث بندها و سد‌های کوچک در بخش سرآب زیر حوزه‌ها بخاطر مهار و نفوذ دادن آب، کاشت درختان مناسب نظیر بادام کوهی و گردو در همان محل، احداث سد زیرزمینی در منتهی‌الیه شرق دشت «سده» در زیر حوزه چم‌رود، تعبیه توده‌های اسفنجی در آبخیزهای مصنوعی ۱۰ متر مربعی روی دامنه‌ها برای بدام انداختن نزولات و غرس درختان نامبرده در محل دفن اسفنج، جلوگیری از شخم در امتداد شیب، بستن انواع بانکت‌های افقی روی دامنه‌ها برای مهار آبهای جوی و تلاش در جهت یکپارچه کردن اراضی خرده مالک جهت کاشت یکدست محصولات است.

دو موضوع مهم دیگری که اهمیت آنها در این تحقیق آشکار شد یکی مربوط به تعداد حوزه‌های آبریز مورد مطالعه در این سری تحقیقات است که به علت پراکنش و انحراف از میانگین زیاد پارامترهای هیدروکلیماتولوژیکی در نواحی خشک و نیمه‌خشک می‌باشد، جهت رسیدن به نتایج قابل اطمینان علمی لازم است تا تعداد حوزه‌ها حداقل ۲۰ مورد انتخاب شود تا بتوان در نتیجه‌گیری‌ها بر مقایسه آنها استناد نمود و الا اگر مطالعه روی این مناطق با تعداد کم از حوزه‌ها انجام گیرد تأثیر هر عامل هیدروکلیماتولوژیکی با تأثیرات کم و بیش و مستقیم و غیرمستقیم سایر عوامل پوشیده می‌شود و نتیجه‌گیری را پیچیده می‌نماید. موضوع دوم: علیرغم اینکه برخی محققین حداقل ۲۰ سال آمار هیدروکلیماتولوژی

مسائل ناشی از توسعه شهری در ایران

مطالعه موردی زاهدان

(قسمت سوم)

دکتر حسن افراخته
دانشگاه سیستان و بلوچستان

بستگان طایفه «شه‌بخش» (بلوچ) که منشأ آنها از نواحی غرب و جنوبی شهرستان زاهدان است. بخش جنوب غربی شهر را اشغال کرده‌اند.

جمعیت مهاجر سیستانی ابتدا در بخش شمال غربی شهر ساکن می‌گردد. این منطقه به بابائیان معروف است و محدوده‌ای تا حاشیه ارتفاعات شمال غربی شهر را دربر می‌گیرد. منطقه بابائیان گرچه به لحاظ منشأ جغرافیایی ساکنانش وضعیتی متجانس دارد اما از نظر قشربندی اجتماعی و اقتصادی یکدست نمی‌باشد. به طور کلی هرچه به طرف شمال و شمال غربی پیش رویم از تجانس فرهنگی این منطقه کاسته می‌گردد. به گونه‌ای که در قسمت‌های مجاور جاده قدیمی کرمان عمدتاً عشایری که در سالهای اخیر به زاهدان کوچ کرده‌اند ساکنند.

بیرجندی‌ها منطقه‌ای مشخص همچون بابائیان را در اختیار ندارند اما بیشتر در نقاط مرکزی شهر ساکنند. روستای همت‌آباد در

از ساخت و سازهای اولیه دیگر شهر بناهای مذهبی و حسینیه یزدیها و مسجد جامع است در میان مهاجرین اولیه یزدی‌ها هم در امور مربوط به تجارت نقش قابل توجهی داشته‌اند و هم در احداث بنا، بسیاری از بناهای اولیه شهر بوسیله معماران یزدی احداث گردیده است.

اجرای سیاست اسکان عشایر سبب می‌شود که شهر زاهدان بخش عمده‌ای از عشایر بلوچ را در خود جای دهد. جمعیت مهاجر بلوچ بیشتر در نواحی شرقی و در حاشیه مسیلی که امروزه با عنوان (مسیل سینما فروردین) معروف است، اسکان می‌یابند. این منطقه که در طول آن سال‌ها به غریب‌آباد، محله لب‌رودی‌ها، محله بلوچ‌ها معروف بوده است. در سالهای بعد نیز بخش عمده‌ای از طوایف بلوچ را در خود جای می‌دهد. این جمعیت تحت تأثیر ویژگیهای شغلی خود، در دل محله مذکور بازار معروف چهارراه رسولی را بوجود آورده‌اند و نواحی اطراف آن را نیز مورد استفاده قرار داده‌اند. (این جمعیت از طایفه ریگی از ساکنان دامنه‌های تفتان هستند)

هسته اولیه شهر زاهدان و رشد محله‌ها: هسته اولیه شهر زاهدان دزداب یا چهارراه «چکنم» امروزی بوده است، که راه‌آه‌نی از طرف دولت انگلستان از شهر کوئته پاکستان در جنگ بین‌الملل اول به آنجا متصل می‌گردد. (نقشه شماره ۴). به تبعیت از نحوه تکوین شهر زاهدان جمعیت این شهر از اقوام گوناگون تشکیل یافته است و هر یک دارای فرهنگ و طرز تلقی خاص خود از زندگی شهری می‌باشند که پیش‌تر مورد بررسی قرار گرفت.

در آغاز ترکیب اجتماعی شهر را بیشترتجار هندی (سیک‌ها) و تجار یزدی، کرمانی، مشهدی، بیرجندی و بمی تشکیل می‌دهند. در این ایام سیک‌ها محدوده خاص خود را داشته‌اند. وجود عبادتگاه (گودواره) و محل دیگری که اجساد خود را در آنجا می‌سوزانده‌اند (سیک‌سوزی) اهمیت اجتماعی آنها را در شکل‌گیری شهر نشان می‌دهد. امروزه سیک‌ها در محدوده خیابان آیت‌الله کفعمی، آیت‌الله طالقانی، امام خمینی، فردوسی مقیم هستند.

حومه شهرداری جمعیتی با منشأ بیرجندی است. کرمانی‌ها نیز محدوده خاصی برای خود ندارند و بیشتر در بخش مرکزی شهر ساکنند.^{۲۱}

گرچه ضابطه قومی و قبیله‌ای هنوز اهمیت خود را در مرزبندی محله‌ها ناحدودی حفظ کرده است. اما به دلیل دگرگونی در طبقه‌بندی منزلت‌های اجتماعی و اقتصادی شهر مانند اکثر شهرهای ایران، ضوابط گذشته تقریباً از بین رفته‌اند.^{۲۲} رشد شهر به صورت پیوندی، گسترش محله‌های حاشیه‌ای، احداث واحدهای مسکونی توسط ارگان‌های دولتی (کوی امام، کوی شهید رجائی، کوی انقلاب، کوی شهید مطهری یا ۹۰۰ دستگاه، کوی کارمندان) و واگذاری زمین در مسیر جاده خاش به کارمندان دولت سبب پیدایش نوعی جدائی‌گزینی اقتصادی شده و به ادغام قومی و طبقه‌بندی براساس اقتصاد و اشتغال منجر شده است. در نتیجه به ناهمگونی و تضادهای اجتماعی دامن زده است. برای نمایش ابعاد ناهمگونی‌ها در محله‌های مختلف بررسی مقایسه‌ای محله‌های نمونه شهر از نظر می‌گذرد:

– از نظر ساخت شهری، نقشه‌آشفته، کوچه‌های

بریج و خم و پُرسراشیب‌خاکی، فقدان مؤسسات خدماتی، مشخصات مشترک محله‌های حاشیه‌ای زاهدان است. در حالی که در محله خیام، جام‌جم، نهصد دستگاه خیابان‌بندی منظم، کوچه‌ها دارای آسفالت و فضای سبز نسبی است.

در محله‌های حاشیه‌ای فضای خدماتی ناچیز و به مدرسه‌ای و مغازه‌های رنگ و رو رفته در فاصله دور منحصر می‌شود. فضای گذران اوقات فراغت چیزی جز کوچه‌های خاکی پر زیاله و فاضلاب نمی‌باشد در صورتی که در سایر محله‌ها دسترسی به فضای خدماتی و پارک‌ها کار آسانی است.

– از نظر مسکن، بین مصالح ساختمانی و محله‌های مختلف شهر رابطه معنی‌داری وجود دارد. به این معنی که مصالح ساختمانی غالب در محله‌های حاشیه‌ای خشت و گل می‌باشد (نقشه شماره ۵) استفاده از مصالحی چون قوطی‌های حلبی، لاستیک‌های کهنه اتومبیل نیز در ساخت دیوار مسکن در این محله‌ها به وضوح آشکار

است اما در محله‌های دیگر مصالح ساختمانی از آجر و یا آجر و آهن تشکیل می‌شود.

گرچه تعداد متوسط اتاق برای هر خانوار در محله‌های مختلف در جدول شماره ۳ نشان داده شده است اما این اعداد به هیچ‌وجه بیان‌کننده کمبود شدید فضای سکونت این محله‌ها نمی‌باشد.

زیرا اولاً در سال ۱۳۶۵ در زاهدان ۱۳۷۵ واحد مسکونی با دوام متوسط و ۱۴/۲۰۶ واحد مسکونی کم‌دوام وجود داشته است.^{۲۳} یعنی از کل واحدهای مسکونی شهر در این سال (۳۷/۷۹۲ واحد)، ۳۷/۶ درصد واحدهای کم‌دوام بوده است که اکثر این واحدها در محله‌های حاشیه‌ای وجود داشته است.

ثانیاً در این محله‌ها مسکن عبارتست از ردیفی از چند اتاق تاریک بدون نور، چون کیفیت ساخت و مصالح ساختمانی بنا پایین است، بعضی از همین اتاق‌ها در مقابل باران‌های موسمی تاب مقاومت نداشته و به

جدول شماره ۳: تعداد متوسط اتاق برای محله‌های مختلف شهر و مصالح ساختمانی آنها:

نام محله تعداد متوسط	بابائیان	گاراها	شیرآباد	سیک‌سوزی	جام‌جم	خیام	۹۰۰ دستگاه
اتاق برای هر خانوار	۱/۰۵	۳/۲	۲/۴	۳/۱	۲/۹	۴	۵/۵
مصالح ساختمانی غالب	خشت و گل	خشت و گل	خشت و گل	خشت و گل	آجر و آهن	آجر و آهن	آجر و آهن

منبع: بررسی محلی.

صورت مخروبه درآمده اند که در مواقع بارش آب از سقف به داخل نفوذ می کند. همین اتاق ها نیز به اجاره چند فرد افغانی و یا خانواده های دیگر درآمده اند که با هم در یک به اصطلاح واحد مسکونی بسر می برند. ولی در محله خیام مساکن با نقشه مهندسی، نوساز، دارای فضای سبز نسبی بوده و مصالح ساختمانی آنها آجر و آهن می باشند. در دیگر محله ها نیز مسکن از مصالح ساختمانی بادوام و با نمای مزین و نقشه ساختمانی ساخته شده است.

در محله های حاشیه ای شهر اجاره نشینی رواج گسترده ای دارد. زیرا جمعیت مهاجر افغانی به تناسب قومی و مذهبی و به نسبت جذب این محله ها شده اند. در قسمتهایی از همین محله ها، یکی از اتاق ها به کشتارگاه اختصاص داده شده است، و در آن دام گوسفند و بز را بعد از کشتار به مشتری می فروشند.

در محله های دیگر اجاره نشینی ناچیز است (جدول شماره ۴).

تسهیلات مساکن نیز نشان دهنده تفاوت های آشکار در محله های مختلف است. در حالی که در محله های حاشیه ای آب اغلب از شیر برداشت داخل کوچه و یا تانکرها تأمین می شود. محله های دیگر دارای انشعاب آب شهر هستند. استفاده از برق و تلفن نیز حاکی از تضادهاست (جدول شماره ۵).

— از نظر جمعیتی، تراکم متوسط شهر زاهدان ۹۶ نفر در هکتار است. اما تراکم محله های حاشیه ای بین ۳۱۲ — ۲۰۰ نفر و تراکم دیگر محله ها به تفاوت بین ۱۰۰ — ۵۰ نفر در هکتار است (نقشه شماره ۶). تراکم شدید با نوع کاربری زمین در ارتباط است. زیرا در محله های

حاشیه ای فضای خدماتی ناچیز، خیابان ها تنگ و مساکن محقر و به هم فشرده اند. در همین واحدهای مسکونی چند خانوار باهم زندگی می کنند و بعد متوسط خانوار نیز بالاست (جدول شماره ۶)، تعداد متوسط فرزندان خانواده ها را در محله های مختلف شهر نشان می دهد. در این جدول اگر تعداد متوسط فرزندان خانوار در بابائیان و شیرآباد نسبتاً پایین است به علت وجود درصد بالای اجاره نشینان در آن محله ها است که اغلب مجرد می باشند (جدول شماره ۴) نشان می دهد که درصد اجاره نشینی در بابائیان ۲۳ و در شیرآباد ۴۶ است و گرنه نرم خانواده بالا و حدود ۸ نفر می باشد.

جدول شماره ۴: درصد اجاره نشینی در محله های مختلف شهر:

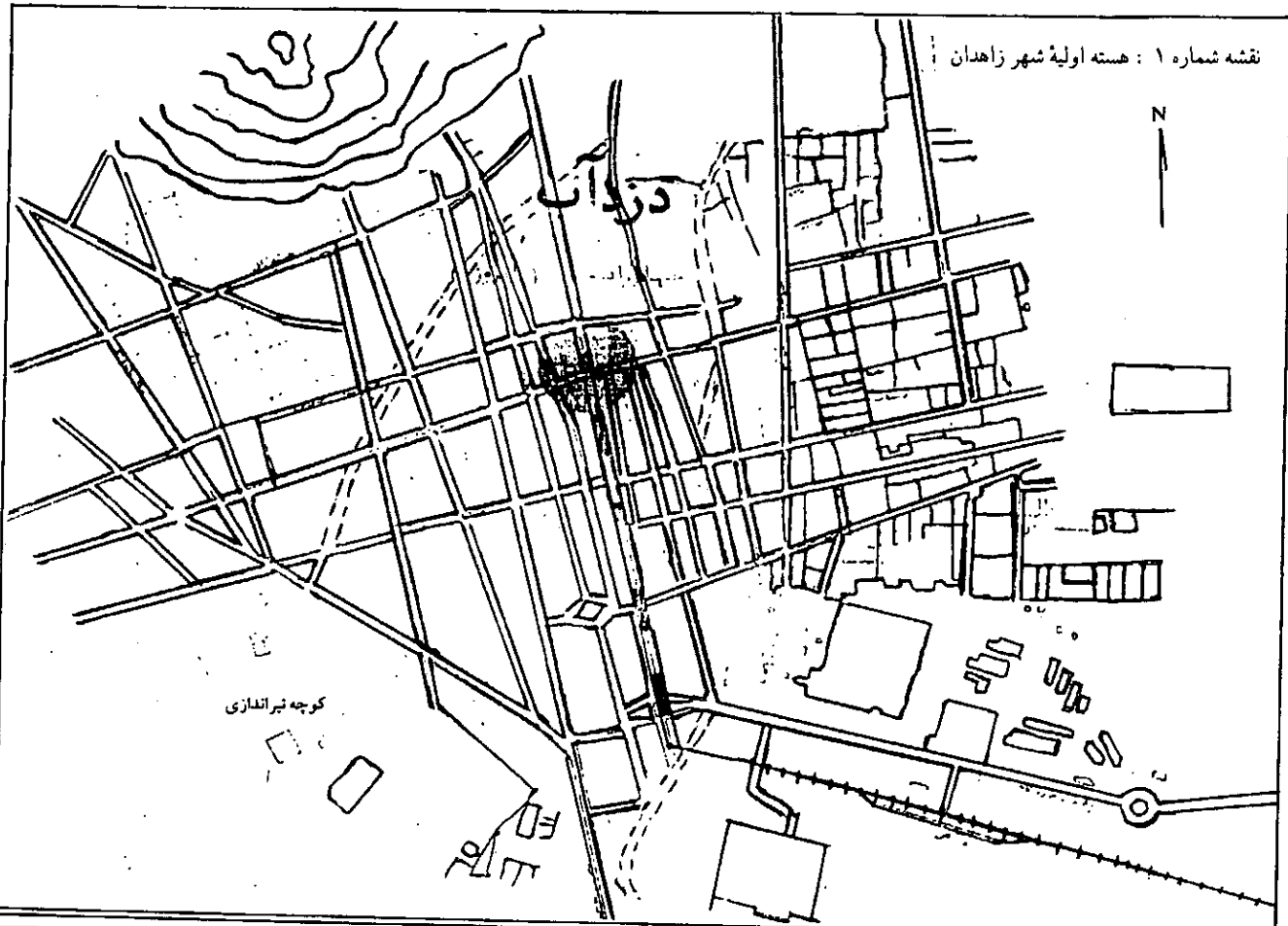
نام محله	بابائیان	گاراها	شیرآباد	سیک سوزی	جام جم	خیام	۹۰۰ دستگاه
درصد اجاره نشینی	۲۳	۲۸	۴۶	۱۵/۵	سازمانی	۳۲	۱۸

جدول شماره ۵: تسهیلات مساکن در محله های مختلف شهر:

نام محله	بابائیان	گاراها	شیرآباد	سیک سوزی	جام جم	خیام	۹۰۰ دستگاه
درصد برخورداری از آب لوله کشی	۹۸	۵	۱۶/۲	۵۵/۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
درصد برخورداری از برق	۱۰۰	۹۹	۱۹/۵	۶۶/۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
درصد برخورداری از تلفن	۱۳/۸	-	-	۱/۷	-	۶۸	۴۵

نقشه شماره ۱ : هسته اولیه شهر زاهدان

دزدان

نقشه شماره ۲ : پراکندگی محلات و مصالح ساختمانی عمده راهش

کریم آباد

شیرآباد

باباتیان

یک سوزی

گاراژها

گرگچهها

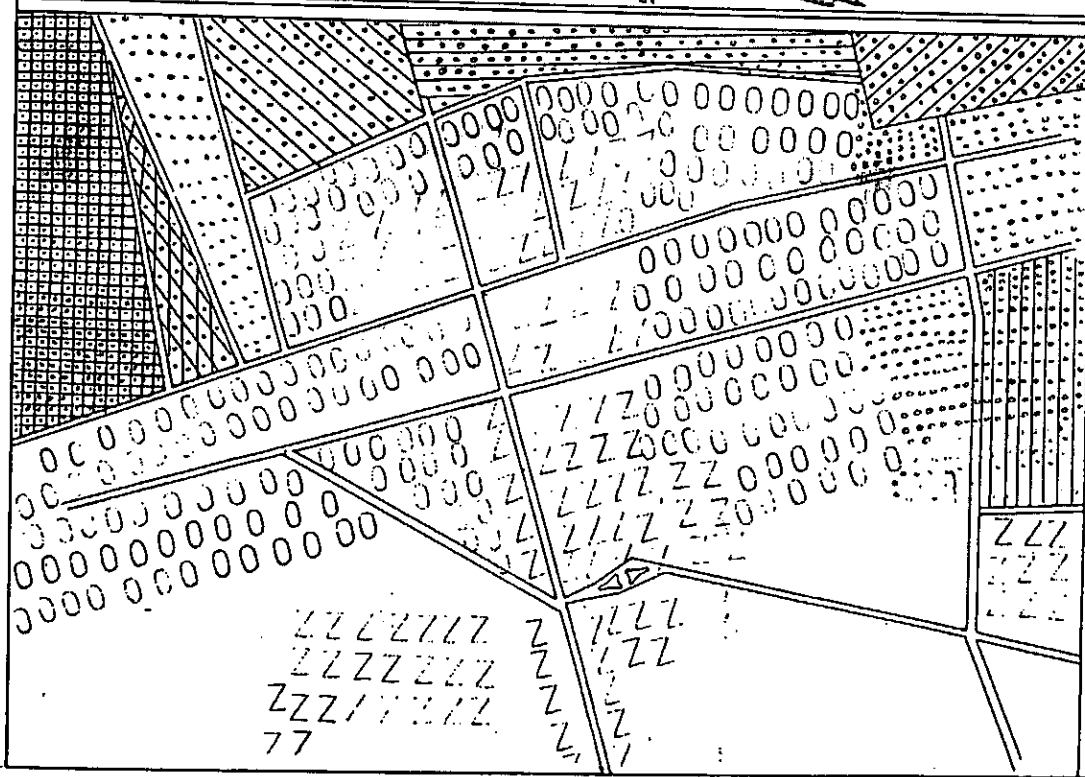
آجر و آهن

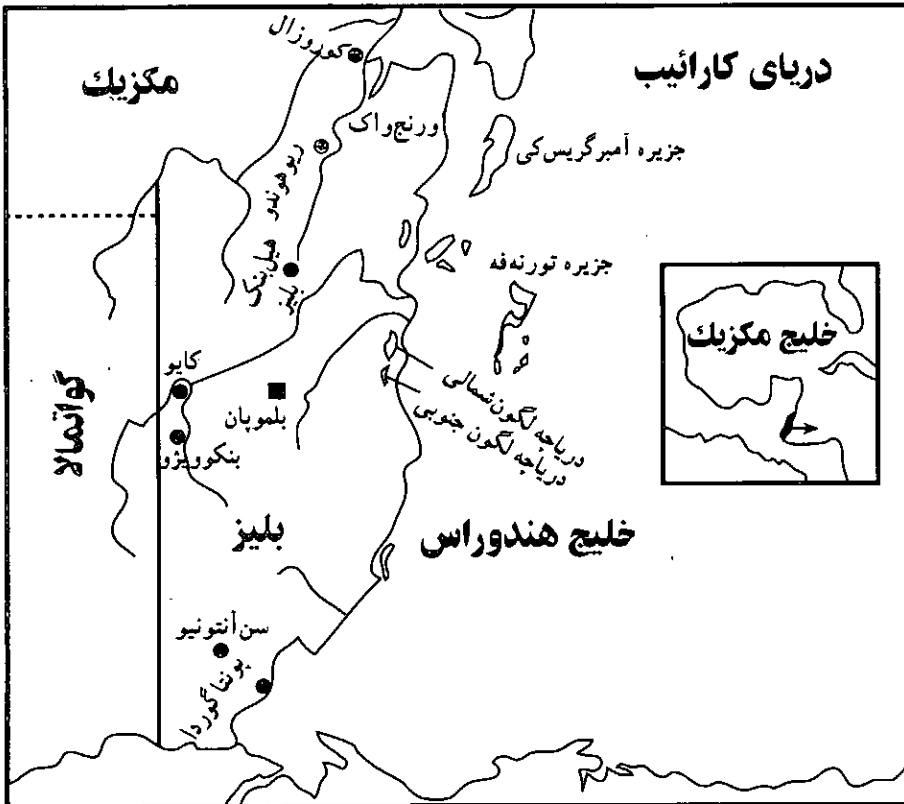
آجر

خشت و گل

آشنایی با کشورهای جهان

بلیز

سعید بختیاری
سازمان جغرافیایی گیتاشناسی

نام رسمی: بلیز
نام بین‌المللی: BELIZE
نام محلی: BELIZE

آب و هوا: آب و هوای بلیز گرم و مرطوب است و سالانه بطور متوسط ۱۷۰ روز بارندگی دارد. دما در این کشور میان ۱۰ درجه تا ۳۶ درجه سانتیگراد متغیر است. مهمترین ویژگی آب و هوایی بلیز وجود توفانهای مهیب «توفند» یا «هاریکن» است که همه ساله خسارات زیادی را متوجه این کشور می‌سازد.

جمعیت: بلیز در نیمه سال ۱۹۹۵ حدود ۲۰۰/۰۰۰ نفر جمعیت داشته و تراکم جمعیت نیز ۸/۷ نفر در کیلومتر مربع می‌باشد. حدود ۴۷٪ جمعیت در شهرها و ۵۳٪ نیز در نواحی روستایی سکونت دارند.

توزیع سنی: به لحاظ توزیع سنی ۴۳/۹٪ افراد زیر ۱۵ سال، ۲۷/۹٪ بین ۱۵ تا ۲۹ سال، ۱۴/۹٪ بین ۳۰ تا ۴۴ سال، ۷/۲٪ بین ۴۵ تا ۵۹ سال،

بلیز با ۲۲۰۹۶۵ کیلومتر مربع وسعت در نیمکره شمالی، نیمکره غربی، آمریکای مرکزی و در غرب دریای کارائیب و خلیج هندوراس واقع شده و از شمال با مکزیک و از جنوب و غرب با گواتمالا همسایه است. سیمای طبیعی بلیز عموماً جلگه‌ای و هموار است و تنها بخشهایی از جنوب آن را کوهها دربر گرفته‌اند. بیشتر نواحی از جنگلهای پرباران گرمسیری پوشیده شده و مردابها و درختان مانگرو در نواحی ساحلی آن به وفور یافت می‌شود. کوههای مایا مهمترین رشته کوه آن محسوب می‌شود و بلندترین نقطه بلیز یعنی قله ویکتوریا با ۱۱۲۲ متر ارتفاع در شمال شرقی این رشته قرار دارد. رود بلیز، طولی‌ترین رود این کشور است و ۲۹۰ کیلومتر طول دارد و سایر رودهای مهم آن عبارتند از: ریوهوندو، نیوسیبون.

۴/۵٪ بین ۶۰ تا ۷۴ سال و ۱/۶٪ نیز بیش از ۷۵ سال سن دارند. بیش از ۵۰/۶٪ جمعیت این کشور را مردان تشکیل می‌دهند و امید به زندگی در هنگام تولد برای مردان ۶۸/۴ سال و برای زنان ۷۴/۱ سال (۱۹۹۵) می‌باشد.

میزان تولد و مرگ و میر: در سال ۱۹۹۲، میزان تولد ۳۸ نفر در هر هزار نفر و میزان مرگ و میر ۵ نفر در هر هزار نفر بوده است. میزان مرگ و میر کودکان ۳۵ نفر در هر هزار تولد گزارش شده و طبق همین آمارها رشد سالانه جمعیت نیز معادل ۳/۳٪ بوده است.

ترکیب نژادی: بیش از ۴۳٪ جمعیت را مستیزوها یا دورگه‌های سرخ و سفید تشکیل می‌دهند و ۲۹/۸٪ دورگه سیاه و سفید و ۱۱٪ سرخپوستان مایایی هستند.

مذهب و زبان: ۵۷/۷٪ مردم بلیز پیرو کلیسای کاتولیک هستند و ۳۰/۸٪ آنان نیز از سایر مذاهب مسیحی پیروی می‌کنند. ۲/۵٪ جمعیت این کشور را نیز هندوها تشکیل می‌دهند. زبان رسمی بلیز انگلیسی است ولی زبان اسپانیایی و برخی زبانهای بومی، به ویژه زبان سرخپوستان مایا نیز رایج است.

پایتخت: شهر بلموپان با ۳/۸۵۲ نفر جمعیت (۱۹۹۳)، پایتخت بلیز است و شهرهای مهم آن عبارتند از (۱۹۹۳): بلیز (۴۷۷۲۳ نفر)، اورنج‌واک (۱۱۹۲۲)، سان اینتیاسیو (۹۷۰۲)، کوروزال (۷۶۴۴) و دانگریگا (۶۹۶۷) نفر.

نوع حکومت: کشور بلیز جزء جامعه ملل مشترک المنافع است و ملکه انگلستان بطور سمبلیک پادشاه این کشور شناخته می‌شود. بلیز دارای یک فرماندار کل است که از سوی ملکه انگلستان منصوب می‌گردد، ولی امور اجرایی و قدرت اصلی در دست نخست وزیر است که از سوی مجلس نمایندگان انتخاب می‌شود. فرماندار کنونی کولویل نوربرت یانگ است که در اواخر سال ۱۹۹۳ به این سمت انتخاب شده است. نخست‌وزیر نیز مانوئل اسکویئول است که از سال ۱۹۹۳ این مقام را احراز کرده است.

قوه مقننه و قانون اساسی: قانون اساسی بلیز در سال ۱۹۸۱ همزمان با استقلال این کشور از انگلستان وضع شده و طبق آن قوه مقننه از یک مجلس نمایندگان با ۲۹ عضو و یک مجلس سنا با ۸ عضو تشکیل شده است. اعضای مجلس نمایندگان هر پنج سال یکبار از سوی مردم انتخاب می‌شوند و نمایندگان مجلس سنا نیز از سوی فرماندار کل منصوب می‌گردند. به لحاظ تقسیمات کشوری، بلیز به ۶ بخش تقسیم شده است. فعالیت احزاب: فعالیت احزاب در بلیز آزاد است و دولت کنونی از ائتلاف حزب دموکراتیک متحد و اتحاد ملی برای حقوق مردم بلیز تشکیل یافته است. ائتلاف فوق که در انتخابات سال ۱۹۸۹ توانسته بود ۱۳ کرسی بدست آورد، در سال ۱۹۹۳ با کسب ۱۶ کرسی به اکثریت پارلمانی دست یافت. در مقابل، حزب متحد خلق که در دوره پیشین با ۱۵ نماینده اکثریت پارلمان را در دست داشت، در این دوره با کسب ۱۳ کرسی

اکثریت پارلمانی خود را از دست داد.

کشور بلیز در سال ۱۹۸۱ پس از کسب استقلال از انگلستان به عضویت سازمان ملل درآمد و به علاوه در سازمانهای بین‌المللی دیگری نیز عضویت دارد که مهمترین آنها عبارتند از: جامعه ملل مشترک المنافع، سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO)، موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT)، بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه (بانک جهانی/IBRD)، انجمن بین‌المللی توسعه (IDA)، بنگاه مالی بین‌المللی (IFC)، سازمان بین‌المللی کار (ILO)، صندوق بین‌المللی پول (IMF)، اتحادیه بین‌المللی مخابرات راه دور (ITU)، سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (UNESCO)، اتحادیه جهانی پست (UPV)، سازمان جهانی هواشناسی (WMO) و کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد (UNCTAD).

کشاورزی و صنایع: نیشکر و مرکبات مهمترین محصولات کشاورزی بلیز محسوب می‌شوند و میزان تولیدات آنها در سال ۱۹۹۲ بدین قرار بوده است: نیشکر ۱۱۲۲۰۰۰ تن، پرتقال ۹۸۳۰۰ تن، گریپ فروت ۴۳۳۰۰ تن، موز ۲۹۴۰۰ تن، ذرت ۲۵۵۰۰ تن و برنج ۶۶۰۰ تن. تعداد دامهای زنده آن در سال ۱۹۹۲ شامل ۵۱۰۰۰ رأس گاو و همچنین یک میلیون قطعه طیور بوده است. در سال مورد اشاره ۱۵۱۲ تن نیز از انواع آبیان صید شده است. صنایع بلیز محدود به تصفیه شکر، نساجی و آمایش مواد غذایی است. میزان تولید نیروی الکتریسته در سال ۱۹۹۲ حدود ۱۲۴۸۰۰ مگاوات ساعت و میزان مصرف آن ۱۰۶۶۰۰ مگاوات ساعت بوده است. همچنین ۸۳ هزار تن از فرآورده‌های نفتی نیز در این سال به مصرف رسیده است.

نیروی کار: تعداد نیروی کار این کشور در سال ۱۹۹۱ بالغ بر ۶۵۰۰۰ نفر بوده که ۳۴٪ کل جمعیت را تشکیل می‌دهد. ۶۳٪ مردان و ۳۴٪ زنانی که در سن اشتغال قرار داشته‌اند، مشغول به کار بوده‌اند و میزان بیکاری نیز حدود ۱۹/۶٪ بوده است.

ارتش: تعداد نفرات ارتش در سال ۱۹۹۲ بالغ بر ۶۶۵ نفر بوده که ۹۰/۲٪ آنان در نیروی زمینی، ۷/۵٪ در نیروی دریایی و ۲/۳٪ نیز در بخش هوایی فعالیت داشته‌اند. به علاوه ۱۴۰۰ نفر از افراد ارتش انگلستان (۱۹۹۳) نیز در این کشور حضور دارند. در سال ۱۹۸۹، حدود ۳٪ از تولید ناخالص ملی صرف ارتش این کشور شده و سرانه هزینه نظامی ۵۴ دلار آمریکا بوده است.

واحد پول: واحد پول این کشور دلار بلیز است که معادل ۱۰۰ سنت می‌باشد و اگرچه دولت تلاش دارد که نرخ برابری آن را با دلار آمریکا مساوی نگهدارد، با این حال هر دلار آمریکا در مقابل ۲ دلار بلیز معاوضه می‌شود، که نرخ برابری آن در مقابل ریال به حدود ۱۵۰۰ ریال می‌رسد. بودجه: درآمد بودجه ملی در سال ۱۹۹۳ معادل ۲۷۰/۱ میلیون دلار بلیز و هزینه‌های آن نیز بالغ بر ۳۲۶/۷ میلیون دلار بلیز بوده است. میزان تولید ناخالص ملی در سال ۱۹۹۱ حدود ۳۸۹ میلیون دلار آمریکا و سرانه آن نیز ۲۰۵۰ دلار گزارش شده است.

خود را با سیستم NTSC پخش می‌کنند. در این کشور بیش از ۱۰۰۰۰۰۰ گیرندهٔ رادیویی و (یک گیرنده برای ۲ نفر) و ۲۷۰۰۰۰ گیرندهٔ تلویزیونی (یک تلویزیون برای هر ۷/۴ نفر) وجود دارد (۱۹۹۲). تعداد خطوط

تلفنی بلیز نیز بیش از ۲۱۳۰۰ دستگاه (یک تلفن برای هر ۹/۲ نفر) است (۱۹۹۲). در طی سال ۱۹۹۲ تعداد ۴ هفته نامه با تیراژی بالغ بر ۲۴۲۰۰ نسخه در این کشور منتشر می‌شده است.

بهداشت: براساس آمارهای سال ۱۹۹۱ تعداد پزشکان این کشور بالغ بر ۹۶ نفر (یک پزشک برای هر ۲۰۲۱ نفر) بوده و همچنین ۷ بیمارستان با ۵۸۵ تخت (یک تخت برای ۳۳۲ نفر) نیز وجود داشته است.

آموزش: آموزش و پرورش دولتی توسط گروه‌های مهم مذهبی کلیسای کاتولیک و انگلیکان اداره می‌شود و دورهٔ تحصیل برای کودکان ۶ تا ۱۴ ساله اجباری و رایگان است. بیش از ۹۳٪ افراد بالای ۱۵ سال (۱۹۹۱) باسوادند. جدول زیر خلاصه‌ای از وضعیت مقاطع تحصیلی بلیز را در سال تحصیلی ۹۱ - ۱۹۹۰ نشان می‌دهد.

تغذیه: مواد غذایی مصرفی سرانه در بلیز طی سالهای ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۰ بطور متوسط دارای ۲۵۷۵ کالری انرژی بوده که ۷۰٪ آن از مواد نباتی و ۳۰٪ از فرآورده‌های حیوانی تأمین شده است. میزان کالری مصرفی ۱۴٪ بیش از حداقلی است که توسط سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو) توصیه شده است.

واردات: میزان واردات بلیز در سال ۱۹۹۳ بالغ بر ۵۶۱/۸ میلیون دلار بلیز بوده که عمدتاً شامل ماشین‌آلات و وسایل نقلیه، کالاهای ساخته شده و سوخت بوده و از کشورهای امریکا (۵۷٪)، مکزیک (۱۰٪) و انگلستان (۱۰٪) وارد شده است.

صادرات: در سال ۱۹۹۳ حدود ۲۲۹/۲ میلیون دلار بلیز کالا از این کشور صادر شده که بیشتر شامل شکر و ملاس (۴۰٪)، مرکبات (۱۲٪)، ماهی (۱۲٪) و موز (۱۱٪) بوده و عمدتاً به کشورهای امریکا (۴۱٪)، انگلستان (۲۶٪)، کانادا (۷٪) و مکزیک (۳٪) ارسال شده است. همچنین این کشور در سال ۱۹۹۲ بیش از ۱۴۲ میلیون دلار بلیز از طریق پذیرایی از ۲۴۷۳۴۶ جهانگرد خارجی عواید داشته است.

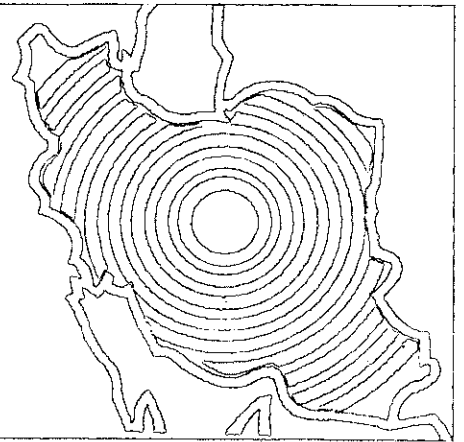
حمل و نقل: کشور بلیز فاقد خطوط آهن است و طول راه‌های اتومبیل‌رو نیز به ۲۵۷۵ کیلومتر می‌رسد که تنها ۱۳٪ آن آسفالت است. در این کشور بیش از ۱۲۰۷۵ وسیله نقلیه سواری و ۲۸۰۰ اتوبوس و کامیون (۱۹۹۱) وجود دارد. تعداد کشتیهای بالای ۱۰۰ تن ظرفیت به ۳۲ فروند می‌رسد و ۸ فرودگاه نیز در این کشور فعال است که تنها فرودگاه بلموبان بین‌المللی است.

ارتباطات: مؤسسهٔ سخن پراکنی بلیز ادارهٔ رادیو و تلویزیون این کشور را به عهده دارد و ۷۰٪ برنامه‌های آن به زبان انگلیسی پخش می‌شود. ۲۵٪ برنامه‌ها نیز به زبان اسپانیایی و ۵٪ هم به زبان سرخپوستان مایا تهیه می‌شود. دو فرستندهٔ تلویزیونی خصوصی نیز وجود دارد که برنامه‌های

مقطع تحصیلی	تعداد آموزشگاه	تعداد معلمان	تعداد دانش‌آموزان	نسبت دانش‌آموز به معلم
دورهٔ ابتدایی (۹۳ - ۱۹۹۲)	۲۳۷	۱/۷۸۲	۱۷/۱۴۶	۲۶/۵
دورهٔ متوسطه	۲۹	۵۶۴	۷/۹۰۴	۱۴
آموزش فنی، تربیت معلم و آموزش عالی	۸	?	۱/۷۲۶	?

اخبار جغرافیایی

گروه جغرافیا

گزارش تهیه فیلم «آموزش اصطلاحات جغرافیای طبیعی»

(قسمت سوم)

تصاویر از مرداب انزلی انجام می‌گرفت و تنها در صورت وجود چنین تجربه‌ای است که می‌توان دریافت مناطق زیبا و دیدنی تنها زمانی زیبا و دیدنی هستند که برای تفریح و گردش به سراغ آنها برویم و به اعتراف برخی از دوستان انجام فعالیتی شاق هر چند در محیطی دل‌انگیز باشد چندان ساده نیست. بعد از ظهر تصاویر مورد نظر از اسکله و بندر انزلی تهیه شد و در انتهای کار امروز به جای استراحت می‌بایست پاسخگوی نیروهای انتظامی می‌بودیم که به وظیفه‌شان عمل می‌کردند و با ارائه مدارک و مجوز انجام کار با توجه به جوان بودن نیروهای انتظامی محل و آگاهی عمومی بالای آنها موضوع بسرعت حل شد. شب خانه معلم انزلی پذیرای دوستان خسته از کار روزانه و کلافه از رطوبت هوا بود. در ادامه مسیر روز چهارم در امتداد سواحل دریای مازندران تصاویری از تپه‌های ماسه‌ای ساحلی، مانداب، ساحل، دریا، پوشش گیاهی و نواحی پست شمالی، جلگه و جنگل تهیه شد. پس از رسیدن به آستارا با هماهنگی فرمانداری این شهر خانه معلم شهر آستارا برای استراحت در نظر گرفته شد. قبل از خواب موضوعات مربوط به کار فردا مورد بررسی قرار گرفت. خستگی ناشی از کار روزانه به حدی است که این روزها بعضی از دوستان قبل از شام به خواب می‌روند. روز بعد تا ساعت ۱۱ کار هماهنگی با نیروهای انتظامی و مرزبانی و... به طول انجامید. ابتدا آقای جانشین مسئول امور اجتماعی فرمانداری آستارا مکاتباتی با فرماندهی نیروی انتظامی انجام دادند. آنها موضوع را به فرماندهی نیروهای امنیت منطقه و مرزبانی ارجاع دادند. البته در خلال انجام امور اداری دوستان تصاویری از اپی‌های جدیدی که به منظور جلوگیری از پیشروی آب دریا و همچنین پیشروی آب در خیابانهای عمود بر ساحل در آستارا تهیه کردند (منطقه شهرک شهر آستارا) بعد از ناهار به اتفاق نماینده‌ای از نیروهای انتظامی از آستارا تا گردنه حیران در موقعیتهای مختلف و مناسب تصویربرداری انجام می‌گرفت.

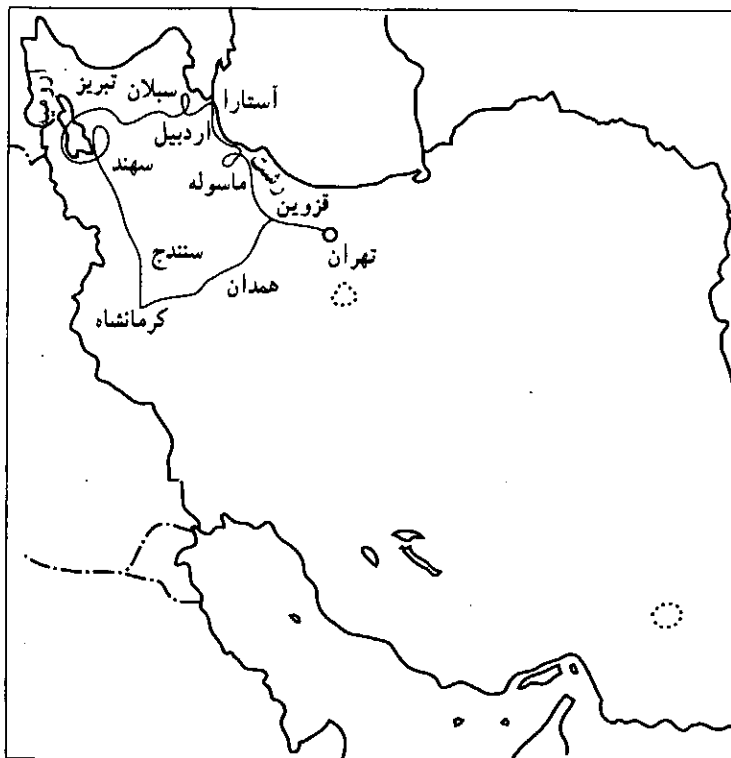
سومین مرحله از فعالیتهای میدانی تهیه فیلم «آموزش اصطلاحات جغرافیایی طبیعی» از ساعت ۵/۳۰ صبح روز یکشنبه ۴ تیر ماه ۱۳۷۴ آغاز شد. پس از انجام مقدمات سفر با تاخیر ساعت ۹ صبح از تهران خارج شدیم و پس از عبور از کرج به قزوین رسیدیم، تهیه امکانات غذایی و تأمین آب برای طول روز موجب شد تا قبل از ظهر از محل تلاقی دو رودخانه شاهرود و قزل‌اوزن تصاویر لازم را تهیه نموده و ناهار در منجیل صرف شود. بعد از ناهار تصاویر توربین بادی آزمایشی رودبار برداشت شد. چهره شهر رودبار پس از بازسازی بسیار متفاوت شده بود، از آخرین دیدار از این شهر که مربوط به زمان وقوع زلزله سال ۶۹ بود جریان عادی زندگی مردم این شهر ما را به اهمیت عامل زمان در مواجهه با بلاهای طبیعی واقف می‌ساخت بهر حال مقصد بعدی با عبور از شهر فومن دهکده زیبای ماسوله بود که منظور از تهیه تصاویر آن به دلیل اشتباه جغرافیایی منطقه و مقایسه با مناطق دیگر کشورمان از جمله هرمزگان و بلوچستان بود. کار در ماسوله تا ظهر روز بعد طول کشید و روز دوشنبه در بازگشت به رشت بخشی از زمان، صرف هماهنگی و تهیه مجوزهای لازم از ادارات این استان شد و دوباره ماجرای جزیره قشم در این سوی جغرافیای ایران تکرار شد در حالیکه بسیاری از مدیران سطوح بالای آموزش و پرورش به خوبی اهمیت موضوع را دریافته و همکاری و مساعدتی بیش از انتظار اعضاء گروه بعمل می‌آوردند. کارگزاران رده‌های پایین‌تر وقت ذقیمت گروه را صرف کنکاش در جزئیات ماجرا می‌کردند و اگرچه افراد در مراحل قبلی این سفر تجربه لازم را کسب کرده بودند و بردباری بیشتری بخرج می‌دادند با این حال گاهی تضعیف روحیه همراهان در اثر مشکلات مورد بحث موجب اتلاف انرژی ذخیره شده برای کل مأموریت می‌گردید. سومین روز این دور مأموریت در حالیکه شرجی هوا بیش از پیش‌بینی دوستان بود زیر آفتاب کار تهیه

پس از اتمام کار و خداحافظی از مأمور اعزامی به سمت اردبیل حرکت کردیم. در اردبیل با هماهنگی قبلی روابط عمومی استانداری اردبیل و اداره کل آموزش و پرورش استان اردبیل، خانه معلم این شهر محل اسکان گروه تعیین شد و باز داستان تکراری سخت گیری عوامل دسته چندم و سعه صدر مسئولین سطوح بالا در این استان نیز به نمایش گذاشته شد. از جمله مواردی که برای این استان در نظر گرفته شده بود تهیه تصاویری از چشمه های آبگرم و کوه سیلان بود. صبح روز جمعه ۹ تیر ماه ۱۳۷۴ پس از صرف صبحانه با آقای دکتر علی محمدی سراب مؤلف کتاب جغرافیای استان اردبیل تماس گرفتیم. پس از پیوستن ایشان به گروه به سمت سرعین حرکت کردیم. در طول مسیر ایشان به طور مکرر در صدد تماس تلفنی با آقای نوشیار مدیرکل محترم استان اردبیل بود که به علت تعطیلی تا بعدازظهر موفق نشدند و نهایتاً در تماس بعدازظهر با ایشان قرار شد صبح روز بعد در دفتر ایشان موضوع تعقیب شود. در سرعین چشمه های آب معدنی بش باجلار (بنج خواهر)، گامیش گلی (چشمه بزرگ) و دره بیلادرق (ویله دره) برای تصویربرداری استفاده شد و انتهای کار روزانه به صورت یک سناریو تکراری با جلب نیروهای انتظامی (ژاندارمری) و درخواست مدارک همراه بود. پس از مراجعه به ژاندارمری نهایتاً در اداره اماکن عمومی و ارائه مدارک بار دیگر نیروهای جوان انتظامی رافع مشکلات بودند و گلابه کارگردان برنامه از نیروی ژاندارمری با برخورد بسیار خوب نیروهای انتظامی برطرف شد. پس از بازگشت به اردبیل و استقرار در محل خانه معلم قرار فعالیتهای روز بعد را گذاشتیم. امروز صبح (شنبه ۱۰ تیر ماه ۷۴) با آقای نوشیار مدیرکل آموزش و پرورش استان اردبیل ملاقات کردیم. برخورد بزرگوارانه و صمیمی ایشان اعضاء گروه را به ادامه کار تشویق نمود. بطوری که قبل از طرح درخواستهای گروه تنها با اشاره تلفنی روز قبل ایشان با هماهنگی تربیت بدنی استان بخش اعظم نیازهای گروه از جمله خودرو مناسب برای جاده های صعب العبور و راهنمای محلی را تأمین نمودند. طبق قرار با راهنماها ساعت ۲ بعدازظهر می بایست به سمت پناهگاه حرکت می کردیم، شب را در پناهگاه توقف نموده و صبح روز بعد قبل از طلوع آفتاب به سمت قله می رفتیم. ساعت ۱۲/۵ در محل تعیین شده حاضر شدیم که ناگهان هوا به شدت تغییر کرد به شکلی که در اردبیل باران می بارید و قله سیلان با ابرهای تیره رنگی پوشید شد. به سفارش راهنماها برنامه با تأخیر مواجه شد چون امکان موفقیت در شرایط موجود بسیار ضعیف بود. بنابراین کار تهیه و تدارک صعود ادامه پیدا کرد تا صبح فردا برنامه با اطمینان بیشتری ادامه یابد. این دومین برنامه کوهپیمایی و صعود به ارتفاعات مهم ایران است که اگر با موفقیت انجام شود گامی بزرگ خواهد بود و امید می رود که اقدامات مشابهی در آینده نیز تکرار شود. اصولاً علمی نظیر جغرافیا که یکی از مشخص ترین علوم در ارتباط با زمین است بدون حضور در میدان، قابل بحث و تحول نیست کار در اتاقها و پشت میزها را معمولاً باید برای زمانها و شرایط نامناسب اقلیمی و اقتصادی گذاشت.

یکشنبه ۱۱ تیر ماه ۱۳۷۴. علیرغم تدارکات قبلی با یکساعت تأخیر به سمت سیلان حرکت کردیم. علت تأخیر آن بود که یک خودرو امکان حمل همه نفرات و بار را نداشت بنابراین به لطف مسئولین محلی خودرو دیگری برای انتقال وسایل و بار تهیه شد و دو خودرو با هشت سرنشین شامل، دو نفر راهنما، کارگردان، تصویربردار، مسئول تولید، کارشناس گروه جغرافیا و دو راننده به سمت مشکین شهر حرکت کردیم. در ۶۵ کیلومتری اردبیل به سمت چپ مسیر آبگرم قطور سوئی پیچیدیم. در مسیر در روستای لاهرود دو نفر محلی برای حمل تجهیزات سنگین در هنگام صعود به گروه پیوستند و گروه ده نفری در محل چشمه آبگرم شبایل برای استراحت اولین توقف را نمود. چند بار تلاش اعضاء برای تهیه تصویر از دامنه های سیلان به علت تغییرات سریع نور و شرایط اقلیمی موفقیتی نداشت. ساعت ۳ بعدازظهر به پناهگاه رسیدیم که در واقع حسینیه ای بود که به همت افراد خیر بازار اردبیل و صندوق قرض الحسنه نبوی با مساعدت شخصی به نام حاج آقا نباتی ساخته شده بود. شکل پناهگاه شبیه حرف (H) انگلیسی است که قسمت میانی آن را یک سالن ۵۰ نفری شامل می شود و از بقیه قسمتها جدا تر است و در دو سمت آن چهار جان پناه با دیوارهایی به ضخامت ۶۰ تا ۸۰ سانتی متر از آجر ساخته شده و روی آن را با سیمان معمولی پوشانده اند و هر جان پناه پنجره ای کوچک دارد. دو گل دسته نیز در یک طرف آن به چشم می خورد، چهار جان پناه دیگر نیز در مجاورت آن قرار دارد که به علت کولاک روز گذشته از برف انباشته شده بود و غیرقابل استفاده می نمود. هوای سرد و رطوبت سرداب مانند درون پناهگاه در لحظات اول غیرقابل تحمل بود. برای جلوگیری از سرما، کف جان پناه را با تعدادی آجر فرش کردیم سپس برزنت کف چادر گروهی را روی آن پهن نمودیم و چند پتوی امانتی نگهبان پناهگاه نیز روی برزنت را فرش کرد. به علت اختلاف ارتفاع و در نتیجه اختلاف فشار که در پناهگاه با ارتفاعی در حدود ۳۷۰۰ متر نسبت به سطح دریا دارد همه اعضاء گروه به خواب رفتند تا بدن فرصت انطباق با شرایط را پیدا کند. شب با صرف شام سبکی همه به صعود فردا فکر می کردند. یکی دو نفر از اعضاء گروه به علت اختلال در سیستم فشار بدنتان دچار سردرد و حالت تهوع بودند. در هر حال شب سرد سیلان در نیمه های تابستان شروع شده بود و یکی دو گروه دیگری هم که به قصد صعود قله سیلان آمده بودند در سایر جان پناهها مستقر بودند و در مورد بی احتیاطی کوهنوردی که امروز غروب هنگام پایین آمدن دچار سانحه شده بود صحبت می کردند. صبح روز دوشنبه ۱۲ تیر ماه ساعت ۶ از خواب بیدار شدیم (که البته به علت سرما هیچ کس به خواب نرفته بود) جهت آمادگی بیشتر صبحانه را که شامل مواد انرژی زا بود خوردیم و ساعت ۷ صبح پس از خداحافظی از گروه تدارکات از پناهگاه بیرون آمدیم. شیب زیاد، سرمای زیر صفر و ناهماهنگی در نیروی بدنی افراد گروه موجب شد که نهایتاً پس از ۵ ساعت کوهپیمایی به قله برسیم و در واقع این مسیر ساده ترین مسیر صعود به حساب می آمد. در

صبح روز سه‌شنبه به منظور خداحافظی و تشکر به دفتر مدیرکل محترم آموزش و پرورش استان اردبیل رفتیم و پس از خداحافظی از ایشان و آقای ذکاوتی و ستوده از گروه اینارگران شاهد که کار راهنمایی صعود را برعهده داشتند و پس از بازدید از دریاچه مصنوعی شورابیل به سمت تبریز حرکت کردیم و شب را میهمان استانداری آذربایجان شرقی در هتل دریا بودیم. روز چهارشنبه ۱۴ تیر ماه ۱۳۷۴ به قصد رسیدن به ارومیه از مسیر خسر و شهر به سمت کندوان اسکو تغییر مسیر دادیم. و پس از بازگشت از اسکو از طریق جزیره اسلامی و یدک کشهای جهادسازندگی در امتداد مسیر اتوبان شهید کلاتری به ارومیه رسیدیم و به لطف مسئولین محترم استانداری آذربایجان غربی و اداره حفاظت محیط زیست و نهایتاً شیلات منطقه دریاچه ارومیه، سفر به جزایر این دریاچه میسر شد البته تمام روز پنجشنبه صرف تهیه و تدارک این سفر دریایی از آب و غذا و سوخت شد. صبح روز جمعه ۱۶ تیر ماه ساعت ۶ صبح از بندر گلخانه که آب تا حیاط خانه‌های شیلات بالا آمده بود با یکی از قایقهای تندروی شیلات به جزیره آرزو رسیدیم. جزیره کیودان (قویون داغی) دریا بار و جلگه‌های ساحلی آن، عثمان یومورقی و آرکهای ساحلی جزایر مجاور آن و زیستگاه پرندگان مهاجر در تپه شاهی در این سفر یک روز برای تهیه تصاویر مورد نیاز در برنامه قرار گرفت. ساعت ۴ بعدازظهر پس از بازگشت به گلخانه میگوهای اختصاصی این دریاچه بنام «آرتمیا اورمیان» در آکواریوم مرکز تحقیقات تصویربرداری شدند و سپس شب در خانه معلم ارومیه از خستگی

فواصل معینی تابلوی ارتفاع تا ۴۴۰۰ متری مشخص بود، تابلوی آخری که قسمت زیادی از آن بوسیله برف پوشیده شده بود و از دسترس خارج بود احتمالاً ارتفاع ۴۶۰۰ متری را نشان می‌داد. در ۲۰۰ متر باقی مانده تا قله به علت کاهش فشار، کمبود اکسیژن، کندی حرکت و افزایش تعداد ضربان قلب و تنفس حدود ۱/۵ ساعت کار صعود به طول انجامید. و سرانجام ساعت ۱۲/۰۵ به دریاچه پوشیده از یخ و برف قله سیلان رسیدیم و علیرغم نامساعد شدن حالت عمومی آسمان، کار تصویربرداری از دهانه این قله آتشفشانی و دریاچه آن انجام گرفت. پس از استراحت و تجدید قوا که ۱/۵ ساعت طول کشید از قله به سمت پناهگاه حرکت کردیم. با وجود اینکه کار فرود به مراتب سریع‌تر از صعود انجام می‌گرفت اما تغییر ناگهانی هوا و مه غلیظ موجب شد که گروه به دو دسته تقسیم شوند و پس از دقایقی یکدیگر را گم کنند. تجربه راهنماها و تلاش و دقت همه اعضا سبب شد که پس از ۳ ساعت بدون هیچ حادثه‌ای به پناهگاه برسیم و ساعت ۴/۳۵ دقیقه بعدازظهر همه اعضا صعودکننده مورد استقبال گروه پشتیبانی قرار گرفتند، با استراحت نیم ساعت در ساعت ۵ بعدازظهر به سمت اردبیل حرکت کردیم. در مسیر از شیروان دره و پوشش گیاهی دیدنی اطراف آن تصویربرداری شد. خستگی پاهای صعودکنندگان در این برنامه تنها با استراحت و استحمام در آبگرم شایبل برطرف شد و ساعت ۱۰ شب به اردبیل رسیدیم، با استراحت مختصر و بازبینی تصاویر تهیه شده بقیه خستگی روزهای گذشته نیز برطرف شد.

تقریباً بیهوش شدیم.

در ادامه سفر با گذشتن از مهاباد، میان‌آب بناب به قصد تهیه تصویر از سه‌سند به مراغه رسیدیم و شب را میهمان آقای صمد مطلق پدر کارگردان فیلم اصطلاحات جغرافیایی بودیم تا روز یکشنبه به اتفاق یکی از اقوام ایشان به عنوان راهنما به پای سه‌سند برسیم. مسیر انتخاب شده برای رسیدن به سه‌سند از مسیر خراجو بود، دورنمای سه‌سند و دامنه، کوهپایه و پوشش گیاهی اطراف آن در این فصل به شکلی بود که به زحمت یک روز راه برای رسیدن به پای آن بیارزد، پس از ساعتی به مراغه مراجعت کردیم و برای رسیدن به سنندج شب را در مهمانسرای کشاورزی مهاباد میهمان فرمانداری این شهرستان بودیم تاخیر نصف روزه‌ای به علت رسیدگی به اتومبیل پیش آمد که اجتناب ناپذیر بود. پس از آن که ساعت ۴ بعدازظهر به سنندج رسیدیم و محل اقامت را که مهمانسرای استانداری کردستان بود مشخص کردیم به بررسی ادامه مسیر پرداختیم و قرار شد برای تهیه تصاویری از دریاچه زریوار (زره‌وار) در میوان و سد قشلاق در سنندج هماهنگی بعمل آید. مسیر ۱۳۰ کیلومتری سنندج - میوان علی‌رغم جاده نوساز آن به دلیل کوهستانی بودن ۳/۵ ساعت به طول انجامید. پس از استقرار در محل دریاچه چون زمان برای تهیه تصاویر کافی نبود قرار شد شب را در میهمانسرای جهانگردی میوان بمانیم. اما خیلی زود از فکر استراحت بیرون آمدیم چه پشه‌های اطراف این دریاچه در این فصل سال چندان میهمان‌نواز نبودند و از سوی دیگر عقرب‌های زرد اطراف محل اقامت خواب را از چشم هر عاقلی دور می‌کرد هر چند در داخل کیسه خواب ضدآب باشیم. روز بعد به هنگام بازگشت رخنمون‌های چین‌خورده و پوشش گیاهی تنک در این مسیر قابل استفاده بودند و بعدازظهر با کسب مجوز از مسئولین با همکاری خوب مهندس ویسی تصاویر سد قشلاق (وحدت) سنندج نیز ضبط شد و به سوی کرمانشاه حرکت کردیم. با بروز علائم بیماری کارگردان برنامه، وی و دستیارش در کرمانشاه مورد مداوا قرار گرفتند و بقیه اعضا گروه جهت ادامه راه به سمت همدان حرکت کردیم. موضوع تهیه تصویر از داخل غار علیصدر به دلیل وجود مشکلات فنی منتهی شد و تنها پس از تهیه تصاویری از الوند و گنجانما و آبشار آن به سوی تهران بازگشتیم و سرانجام اتومبیل خسته‌تر از ما در خیابان آزادی تهران روی روی دامپزشکی از حرکت باز ایستاد و بصورت یدک به تعمیرگاه هدایت شد. دوستان هم تا شروع مرحله بعدی مأموریت از هم جدا شدند. یکی از تجارب بدست آمده در این سفر که می‌تواند در آینده مورد استفاده قرار گیرد آن بود که طول مأموریت در خستگی روحی افراد گروه بیشتر تأثیر دارد بخوی که هر چه به انتهای دوره مأموریت نزدیکتر می‌شدیم این خستگی با افزایش بیشتری نمود می‌یافت از این رو در برنامه‌های آینده می‌بایست چنین موضوعاتی در نظر گرفته شود و مأموریت‌هایی که چنین مشکلاتی را دارند و انجام آن در شرایط سخت و فضای باز انجام می‌پذیرد حداکثر برای یک دوره ۲ هفته‌ای طراحی نمایند. موضوع دیگر که چندان تازگی هم ندارد هماهنگی لازم با نهادها،

ارگانها و سازمانهایی که به نحوی در انجام مأموریت مشارکت دارند، است. که بخش زیادی از بهترین زمان انجام کاری از این قبیل باید به کسب مجوز و امور اداری صرف می‌شد که جبران آن با کار شدیدتر میسر بود و متعاقب آن نتایج خستگی در افراد بروز می‌کرد. ادامه این گزارش در آینده نزدیک ارائه خواهد شد.

(ادامه دارد)

اخبار سنجش از دور

(از مرکز سنجش از دور ایران)

برنامه فضایی هند برای مردم

برنامه فضایی هند در مقایسه با کشورهای صاحب تکنولوژی فضایی پیشرفته، اختیاً موفقیت چشمگیری به دست آورده است. این کشور به طور مطمئن و ارزان ماهواره‌های سنجش از دور خود را به فضا پرتاب می‌کند. پرتاب ماهواره به فضا از پیچیده‌ترین کارهاست و کشور هند با یک سوم قیمت رقبای امریکایی و اروپایی خود، به این عمل اقدام می‌کند. این کشور تجربه قابل ملاحظه‌ای در دریافت، پردازش و تجزیه و تحلیل داده‌های سنجش از دور دارد و کاربران بین‌المللی و داخلی بر کیفیت بالای این داده‌ها اعتراف می‌کنند.

کشور هند بدینوسیله به صرفه‌جویی مالی پرداخته و اقتصاد خود را با توسعه تکنولوژی فضایی شکوفا می‌سازد و می‌تواند محصولات داده‌ای ارزان قیمتی را در اختیار کشورهای در حال توسعه بگذارد. هند اعلام کرده که هدف اصلی و اولیه‌اش از برنامه‌های فضایی بهتر کردن زندگی مردم عادی هند است.

اکتشافاتی درباره دیوار بزرگ چین با استفاده از تصاویر راداری دانشمندان استیتوی کاربردهای سنجش از دور در آکادمی علوم چین در بکن اعلام کرده‌اند که با استفاده از تصاویرهای راداری فضایی موفق به مکانیابی و مطالعه دو نسل از دیوار بزرگ چین شده‌اند که در طی قرن‌ها توسط ماسه‌های روان بیابان ویران و مدفون شده‌اند. با استفاده از این تصویرها معلوم شده که دو خاندان مختلف در ساختن و بنای دیوار بزرگ چین نقش داشته‌اند. یکی خاندان مینگ که در حدود ۶۰۰ سال پیش اقدام به ساختن قسمتی از دیوار بزرگ چین کردند و دیگری خاندان سویی که یک‌هزار سال پیش دیوار بزرگ چین را ساخته‌اند. این اطلاعات با استفاده از تصاویر رادار تصویربردار فضایی SAR در باند CLX فراهم شده است و کمک زیادی به باستان‌شناسان در شناسایی مناطق باستانی مختلف زمین کرده است.

رشد

قابل توجه دبیران محترم و علاقه‌مندان به اشتراک مجلات رشد تخصصی

دبیران محترم و سایر علاقه‌مندان می‌توانند برای اشتراک هر کدام از مجلات :

رشد آموزش ریاضی	رشد آموزش شیمی	رشد آموزش جغرافیا
رشد آموزش زیست‌شناسی	رشد آموزش ادب فارسی	رشد آموزش معارف اسلامی
آموزش راهنمایی تحصیلی	رشد آموزش زبان	رشد آموزش فیزیک

که از سوی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش انتشار می‌یابد. فرم زیر را تکمیل نموده و به آدرس تهران - جاده آبدلی - خیابان سازمان آب خیابان خورشید - مرکز توزیع انتشارات کمک آموزشی کد پستی ۱۶۵۹۸ - تلفن: ۷۳۳۵۱۱۰ ارسال دارند.

اینجانب

با ارسال اصل رسید بانکی شماره

به مبلغ ۴۵۰۰ ریال

که به حساب شماره ۲۵۰۰ بانک صادرات شعبه ۳۰۵۷ جاده دماوند به نام شرکت افست واریز نموده‌ام، متقاضی

اشتراک سه شماره از مجله رشد آموزش

مربوط به سال تحصیلی ۷۶ - ۷۵ می‌باشم.

لطفاً مجله را به آدرس شهرستان

خیابان

کوچه

پلاک

کدپستی

ارسال فرمایید.

لطفاً برای هر مجله تقاضای جداگانه ارسال دارید.

مرکز توزیع انتشارات کمک آموزشی

اسامی نمایندگان توزیع مجلات رشد تخصصی در استانهای سراسر کشور

نام استان	نماینده توزیع	شهر	تلفن
۱ مرکزی	آقای محمد احمدلو	اراک	۳۱۲۱۹
۲ گیلان	آقای حسین صفری	رشت	۳۹۰۸۲-۹
۳ مازندران	آقای حمزه علی بلی لله نوری	ساری	اینار ۵۲۰۸۱ اداره ۲۰۵۶۱
۴ آذربایجان شرقی	آقای رحیم خلیلی	تبریز	مستقیم ۵۰۴۶۷ ۵۸۰۳۶-۳۷-۳۸
۵ آذربایجان غربی	آقای حسین سلیمی	ارومیه	۲۲۵۹۰-۳
۶ اردبیل	آقای محمدزاده	اردبیل	۴۱۰۸۱-۴
۷ کرمانشاه	آقای محمدرضا امیریان	کرمانشاه	۲۸۳۴۹
۸ خوزستان	آقای علیرضا سورمه	اهواز	۳۳۵۵۰۲
۹ فارس	آقای محمدجعفر مهرانفر	شیراز	۸۶۸۳۳۲
۱۰ کرمان	آقای حسین کارآموز	کرمان	۲۶۳۰۰۸ ۲۲۶۰۷۱
۱۱ خراسان	آقای محمد رضا بهروش	مشهد	۸۱۸۲۲۴
۱۲ سیستان و بلوچستان	آقای محمدرضا خسروی	زاهدان	۴۳۴۳۱۴
۱۳ اصفهان	آقای رحمت الله فروغی	اصفهان	۵۱۰۲۷۵
۱۴ کردستان	آقای محمدحسن فرخی	سنندج	۵۲۶۱۰
۱۵ سمنان	آقای حبیب اله اخلاقی	سمنان	۲۱۷۳۱
۱۶ همدان	آقای اردشیر جهانگیری	همدان	۳۰۸۷۷
۱۷ لرستان	آقای بهزاد رشیدنیا	خرم آباد	۳۴۰۲۲
۱۸ بوشهر	آقای محمدرضا بورمحمد	بوشهر	۳۲۵۵۷-۳۷۳۴۱ ۳۵۰۸۳
۱۹ هرمزگان	آقای ابراهیم دهقانی	بندرعباس	۳۶۶۵۸
۲۰ چهارمحال و بختیاری	آقای علی کرم کریمی	شهرکرد	۲۴۰۰۱-۴
۲۱ یزد	آقای محمدعلی دستا	یزد	۴۳۰۲۱-۶
۲۲ کهگیلویه و بویراحمد	آقای نصرالله اسدپور	یاسوج	۳۱۲۱-۲
۲۳ زنجان	آقای محمدرضا عبدالمهی	زنجان	۳۸۰۵۱
۲۴ ایلام	آقای خدا رحمی	ایلام	۴۲۲۷۴

برای تهیه مجلات رشد در تهران و شهرستانهای تهران، علاقمندان می توانند به فروشگاه انتشارات مدرسه به نشانی: خیابان کریم خان زند - ابتدای خیابان ایرانشهر شمالی تلفن ۸۹۳۸۰۹ و یا به مراکز توزیع مجلات در مناطق آموزش و پرورش مراجعه نمایند. در شماره های بعدی مجله اسامی نمایندگان توزیع تهران و شهرستانها نیز درج خواهد شد.

مسابقه عکسهای جغرافیایی

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در نظر دارد در جهت اعتلای دانش جغرافیا و توجه به روابط متقابل انسان و محیط زندگی پیرامون خویش و اهمیت آموزش جغرافیا در نظام آموزشی کشور، یک مسابقه عکس با موضوع **جغرافیای ایران و آموزش جغرافیا** برگزار نماید.

علاقه‌مندان به شرکت در این مسابقه می‌توانند عکسهای خود را که از پدیده‌های جغرافیایی ایران (طبیعی، انسانی، اقتصادی) و یا آموزش جغرافیا در ایران گرفته شده است تا تاریخ **۱۳۷۶/۶/۳۱** به آدرس تهران ۳۶۳-۱۵۸۵۵ دفتر مجله رشد آموزش جغرافیا - مربوط به مسابقه عکس ارسال نمایند.

شرایط شرکت در مسابقه:

- ۱- اندازه عکسها 9×13 ، رنگی و همراه با نگاتیو آنها باشد.
- ۲- هر شرکت‌کننده می‌تواند حداکثر تا ۵ قطعه عکس را در مسابقه شرکت دهد.
- ۳- ضمیمه یا پشت هر عکس توضیح جغرافیایی درباره عکس نوشته شود.
- ۴- زمان عکسبرداری و مکان آن در پشت عکس قید گردد.
- ۵- به عکسهای برگزیده جوایز ارزنده‌ای اهداء می‌شود.
- ۶- از عکسهای شرکت داده شده در مسابقه در کتب درسی و مجلات منتشره از سوی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی استفاده خواهد شد.

فرم شرکت در مسابقه عکس گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف

اینجانب با پذیرش شرایط شرکت در مسابقه عکس گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، ضمن ارسال تعداد قطعه عکس 9×13 تقاضای شرکت در مسابقه عکس را دارم. نام و نام خانوادگی..... امضاء

کد پستی

آدرس: